

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1957

TÖRTÉNELEM

ИСТОРИЯ

HISTOIRE

I.

SZEGED

1957

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1957

TÖRTÉNELEM

ИСТОРИЯ

HISTOIRE

I.

SZEGED

1957

SZERKESZTETTE:
MÉREI GYULA

A kiadásért felelős a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja
A kézirat nyomdába érkezett: 1957. V. 22. Megjelenés: 1957. X. 30. Példányszám: 500
1957.

Terjedelem: 11 (A/5) ív

Készült: linó szedéssel. íves magasnyomással, az MNOSZ 5601-54 és az MNOSZ 5602-50 A
szabványok szerint.

GAÁL ENDRE

ADATOK SZEGED FELSZABADULÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ 1944—1945

Oh, szabadság, hadd nézzünk szemedbe,
Oly sokáig vártunk rád epedve...
(Petőfi Sándor: A szabadsághoz.)

Szeged dolgozói a város történelme során mindig derekasan kivették részüket azokból a dicsőséges szabadságharcokból, amelyeket népünk az idegen elnyomók és a magyar kizsákmányolók ellen vívott. A szegedi és környékbeli parasztság ott küzdött Dózsa, Rákóczi és Kossuth oldalán a szabadságért; a kialakult munkásság pedig 1919-ben győzelemre juttatta a proletárforradalom ügyét. A kiharcolt szabadságot azonban a reakció egyesült erői hosszabb-rövidebb idő múltán Szegeden is mindig eltipor-
ták. A Szovjet Hadsereg diadalmas harcai verték le egyszer s minden-
korra kezünkről a láncot, a Szovjetunió tette szabaddá Szeged népét is. A város felszabadítása nyitotta meg a szegedi dolgozók teremő erejének kibontakozását, amely a szabadság éltető levegőjében, a Magyar Kom-
munista Párt vezetése alatt, a Szovjetunió támogatásával hatalmas gaz-
dasági, társadalmi, politikai és kulturális eredményeket hozott létre. A
felszabadulás óta eltelt időszak fejlődésének nagyszerű tempója és ered-
ményei azt bizonyítják, hogy a munkásosztály pártjának vezetésével va-
lamennyi hazáját, szülőföldjét szerető dolgozó magyar összefogása, közös
harca csodákra képes. A demokratikus nemzeti erők országépítő össze-
fogása — a Horthy-korszakbeli kapcsolatok szerves folytatásaként — Sze-
geden öltött testet 1944 őszén, a város felszabadulását követő hetekben.
Szegeden szerveződött újjá legálisan a Magyar Kommunista Párt, amely-
nek hívó szavára Szegeden jött létre a Magyar Nemzeti Függetlenségi
Front. A párt vezetésével a felszabadított országrészen Szeged dolgozói
vállalták elsőnek a független, szabad, demokratikus Magyarország fel-
építésének áldozatos küzdelmeit és elsőnek indították meg a harcot a népi
demokratikus rendért. Ezt bizonyítja Szeged történetének az a fél eszten-
deje, amely a város felszabadításától, 1944. október 11-től az egész or-
szág felszabadításáig, 1945. április 4-ig tartott.

I.

A HORTHY-RENDSZER VÉGNAPJAI SZEGEDEN

A magyar uralkodó osztály 1941. júniusában háborúba vitte nemzetünket a hitleri Németország oldalán a Szovjetunió ellen. A nagybirtokosok és nagytőkések e rablőháború sikeréért, a fasiszta rendszer megszilárdításáért, népnyúzó uralmuk meghosszabbításáért százezrével dobták oda áldozatul a magyar munkásokat és parasztokat. A magyarányú *katonai behívások* 1944-ben érték el tetőpontjukat. Ebben az évben Szegeden is egyre-másra hatálytalanították a korábban katonai szolgálat alól felmentett állami és városi alkalmazottak »meghagyását«.¹ Felülvizsgálták a sorozásokon fegyveres szolgálatra alkalmatlanná nyilvánítottakat és részben katonai, részben pedig munkaszolgálatra kényszerítették őket.² A magyar hadvezetés a második világháború idején ugyanolyan kíméletlenséggel és lelkiismeretlenséggel küldte halálba a szegedi és környékbeli dolgozók ezreit a keleti fronton, mint az első világháborúban a Doberdón és Bukovinában.³

A hitlerista hódítók, a horthyak, a kállayak segítségével kihurcolták hazánkából az élelmiszerkészleteket, az ásványi kincseket, az ország iparát pedig a német hadigépezet szolgálatába állították. Mind gyakoribb jelenséggé vált, hogy a *legfontosabb közszükségleti cikkeket jegyre sem lehetett beszerezni*. Szeged 100.000 ellátatlanja pl. már 1943-ban hetekig nem jutott burgonyához.⁴ A város lakosságának tejszükséglete napi 25.000 liter volt, de a közellátás 1944-ben már csak 4—500 litert tudott biztosítani.⁵ A hadigazdálkodás mind élesebben jelentkező válsága és az egyre fokozódó fasiszta terror súlyosan ránehezedett a dolgozókra, elsősorban a hadiüzemek munkásságára.

A *fasiszta terror* különösen 1944. március 19. után, a német megszállás idején öltött Szegeden is hatalmas méreteket. A szegedi rendőrség a német fegyveres erőkkel együttműködve brutális támadást indított mindazok ellen, akik nem voltak hajlandók a Sztójay-kormányzat szolgálatába állni. A munkásság szervezeteit szétverték, a munkásotthont bezárták, a munkásság vezetőit elhurcolták.⁶ A Szociáldemokrata Párt szervezetén kívül a Kisgazdapárt helyi szervezetét is feloszlatták. A Gestapo számos, demokratikus gondolkodású értelmiségit üldözött el Szegedről, köztük Sik Sándor egyetemi tanárt.⁷ A hadiüzemek katonai parancsnokai brutális rendszabályokkal kényszerítették a szegedi munkásokat arra, hogy vásár- és ünnepnapokon is felemelt munkaidőben dolgozzanak a háborús apparátus részére.⁸ A fasiszta magyar kormányzat a klerikális

¹ A szegedi országmozgósítási kormánybiztos iratainak iktatókönyve alapján. Lásd pl. a 26/1944. sz. irat bejegyzését. Szegedi Állami Levéltár. (A menekülő fasiszták 1944 őszén az országmozgósítási kormánybiztos iratainak tekintélyes részét nyugatra hurcolták, emiatt nem hozzáférhetők.)

² Szegedi Új Nemzedék. 1944. szeptember 24. Hirdetmény.

³ U. ott 1944. szeptember 17. Szegedvidéki honvédek hősi harcai.

⁴ Szegedi főispáni iratok. Közellátás. 114/1943. Szegedi Állami Levéltár.

⁵ U. ott 376/1944.

⁶ Délmagyarország 1945. január 28. A történeti hűség kedvéért...

⁷ A Szegedi Tudományegyetem rektori hivatalának iratai. 72/1944—45. Szegedi Állami Levéltár.

⁸ A Szegedi Kenderfonógyár R. t. iratai. »Szeged város 1944« dosszié. Szegedi Állami Levéltár.

reakció segítségével példátlan lelki terrort fejtett ki. Tervszerűen és intézményesen igyekezett mérgezni a dolgozók tudatát. Ezt szolgálta a kormány által irányított és pénzelt Hivatásszervezet, a Nemzeti Munkaközpont és a Szabadidő szervezet is, amelyeknek ügynökségeit a szegedi üzemekben is kiépítették.⁹

A fasiszta diktatúra hatalmas nyomása, a kommunista pártszervezet hiánya, a demokratikus erők jobbszárnyának »kiváró« politikája miatt 1944. március 19. után Szegeden nem bontakozhatott ki a munkásosztály vezetése alatt a felszabadító fegyveres függetlenségi harc. Azonban a város dolgozói, különösen a *munkások ilyen viszonyok között is harcoltak a békéért*, az emberibb életkörülményekért. Szervezetlen, szétaprózott harckuknak a Kossuth-rádió adott iránymutatást.¹⁰ Ez azonban nem pótolhatta a helyi pártszervezet céltudatos szervező és irányító munkáját. A munkások harcának egyik legjellemzőbb formája a hadiüzemekből való szökés volt. 1943–44-ben a katonai felügyelet alá helyezett gyárak számos munkását ítélte el a szegedi haditörvényszék 1 havi, hetenkint 2 napi börtönnel és kemény fekhellyel súlyosított fogházra, mert üzemüket »önkéntesen elhagyták«.¹¹ A haditermelést gátolták azok a kisebb szabotázsakciók is, amelyeket az Újszegedi Kendergyár, a Szegedi Kenderfonógyár, a Ládagyár, a Délmagyarországi Cipógyár és más hadiüzemek munkásai egyenkint, vagy kisebb csoportokban hajtottak végre. A Kossuth-rádió felhívását követve néhány öntudatos szegedi munkás hatalmas károkat okozott a hadigazdaságnak az újszegedi kendergyár egyik üzembrészlegének felgyújtásával.¹²

A fasiszta rendszer ellen, a békéért folyó harcból kivette részét a szegedi és környékbeli földmunkásság és szegényparasztság is. A kommunisták felvilágosító, nevelő munkájának eredményeként számos dolgozó paraszt nem teljesítette a terménybeadást, így a város vezetősége 1944 nyarán nem tudta begyűjteni az előirányzott gabonamennyiséget.¹³ A mezőgazdasági munkások szintén erőteljesen szabotáltak 1944-ben; »... a részesmunkások... a kukoricaföldeket sehol sem művelték meg gondosan... ennekfolytán a termés is kevesebb lesz...« írta a város gazdasági főfelügyelője.¹⁴ Az egyes szegedi kommunisták agitációs munkája, példamutatása, helytállása azonban nem tudta a demokratikus erőket összefogni és mozgósítani a fasiszta rendszer helyi erői elleni győzelmes harcra. Így — bár Szeged népe hozzájárult a szabadság kivívásához — *a városnak a fasiszta iga alól való felszabadulását a diadalmasan előretörő Vörös Hadsereg fegyverei hozták meg.*

A Szovjet Hadsereg 1944 tavaszán és nyarán hatalmas sikereket ért el; augusztusban megsemmisítő vereséget mért a fasiszta román és bulgár kormányok csapataira. Románia és Bulgária felszabadítása után a 2. és 3. Ukrán Hadseregcsoporthoz alakulatai szeptember végén Magyarország

⁹ Lásd pl. a Szegedi Kenderfonógyár R. t. iratait. »Gyáriparosok 1944« dosszié. Szegedi Állami Levéltár.

¹⁰ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1955. március 18.

¹¹ A Szegedi Haditörvényszék 1391/1943—I., 1392/1943—I., Hb. 811/1943., Hb. 813/1943., Hb. 817/1943. stb. számú iratai. Hadtörténelmi Intézet levéltára. Budapest.

¹² A Magyar Kender- Len- és Jutáipari R. t. iratai. »Tűz« dosszié. Szegedi Állami Levéltár.

¹³ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1955. március 18.

¹⁴ Szegedi főispáni iratok. Közéllátás 663/1944. Szegedi Állami Levéltár.

déli határaihoz értek. A magyar uralkodó osztályt pánikszerű félelem fogta el. Szeged fasiszta városvezetősége, a tőkések, a bankárok, a nép elnyomói ezekben a napokban már lázasan csomagoltak. Az üzemek tulajdonosainak, vezetőinek nagyrésze elmenekült. Magukkal vitték a készpénzkészletet, az értékes műszaki segédanyagokat, az irattárakat és amit csak meg tudtak mozgatni.¹⁵ Az újszegedi kendergvár értékes gépeinek zömét uszályokba rakták, de a víziúton való elszállításra már nem jutott idő. Ekkor tehetetlen dühükben a gépekkel együtt elsüllyesztették az uszályokat.¹⁶ A német megszállók és cinkosaik az úgynevezett »kiürítés« során amit csak tudtak, elraboltak. Teljesen kifosztották a volt Tóthszanatóriumot, a piarista gimnáziumot, az egyetemi diákkollégiumokat.¹⁷ Magyarányú rabló és romboló munkát végeztek a vasút területén. Pl. a szegedi fűtőház háborús kára 8,471.000 P. volt, ebből 6,063.900 P-t tett ki a németek által elrabolt mozdonyok, szerkocsik, mozdonyfelszerelési tárgyak stb. értéke.¹⁸ A németek a nehezebben szállítható vasúti biztosítóberendezések (jelzők, váltóállítók, sorompók stb.) jelentős részét elpusztították.¹⁹ A menekülő fasiszták gázságaik betetőzéseként október 9-én felrobbantották a közúti hidat. Mindez azonban már a pusztulásra érett, korhadt rendszer végvonaglása volt. A fasiszta garázdálkodásnak a Vörös Hadsereg győzelmes harcai véget vetettek Szegeden. A szovjet csapatok 1944. október elején megindították a Magyarország felszabadítására irányuló hadműveleteket. Már a támadás első napján áttörték a fasiszta védelmi vonalakat, felszabadították Makót, majd a Tiszán átkelve október 11-én Szegedet is. Ezen a napon virradt fel Szegeden a hosszú, keserves elnyomatás után az új életet fakasztó szabadság hajnala.

II.

A DEMOKRATIKUS ÚJJÁSZÜLETÉS SZEGEDEN

1. A szovjet parancsnokság segítsége az új élet kibontakozásához

A Vörös Hadsereg diadalmas előretörése Szeged népének is meghozta a népi hatalom építésének legfontosabb feltételét, a szabadságot. A szovjet városparancsnokság legelső tettei azonban azt is bebizonyították, hogy a felszabadítók a legmesszebbmenő segítséget is megadják az újjáépítéshez, a békés alkotó munkához. A városparancsnokság legelső plakátja felhívta a dolgozókat: »Maradjatok helyeteken és folytassátok békés munkátokat. Gondoskodjatok az ipari, kereskedelmi... és egyéb üzemek, va-

¹⁵ Szegedi polgármesteri iratok. 18737/1944. Szegedi Állami Levéltár.

¹⁶ A Magyar Kender-Len és Jutaiipari R. t. iratai. »Iparügyi minisztérium 1943. április 1—1944. december 31« dosszié. (Jelentés az iparügyi miniszternek 1944. október 10-én.) Szegedi Állami Levéltár.

¹⁷ Szegedi Népakarat 1944. október 19.

¹⁸ A Szegedi MÁV-igazgatóság iratai 737/1945. A MÁV igazgatóság levéltára. Szeged. (Az adatok a károk összegét az 1944. júniusi pengő értéknek megfelelően tüntetik fel.)

¹⁹ U. ott. Jellemző pl., hogy a Szeged—Kiskunfélegyháza—Kiskunhalas szemahatármezteri szakaszon a biztosító berendezések háborús kárának 70%-a német rombolásból keletkezett.

lamint a hatóságok működéséről.¹ A városparancsnokság rendet, nyugalmat biztosított; Szeged népe egy-két nap alatt meleg barátsággal vette körül a felszabadítókat.² A Vörös Hadsereg iránti bizalom napról napra mélyült, mert a dolgozók látták, hogy a városparancsnokság a lakosság legégetőbb kérdéseinek megoldását is szíven viseli.

A szovjet városparancsnokság kezdte helyreállítani a német rablások által szétzúllott szegedi *közellátást*; biztosította a lakosság részére dolgozó pékek tüzelővel, sóval, liszttel, élesztővel való ellátását.³ Segítségét adott ahhoz, hogy a hatóság a városban található nagyobb tétel élelmiszert és tüzelőanyagot lefoglalhassa és a lakosság ellátására felhasználhassa.⁴ A *gazdasági élet* mielőbbi megindítását a nyomasztó pénzhiány enyhítésével és szállítási eszközök rendelkezésre bocsátásával mozdította elő.⁵ A városparancsnokság külön súlyt helyezett a szegedi nagyüzemek termelésének megindítására. A szovjet csapatok jelentős megrendeléseket adtak a szegedi gyáraknak és »a hadsereg részére végzendő munka zavartalanságát, az anyag biztonságát... biztosította a Városparancsnokság...«.⁶ A legtöbb szegedi gyár a Vörös Hadsereg által szállított nyersanyagból dolgozott. A Kenderfonógyár a működéséhez szükséges szénét, olajat és egyéb üzemanyagokat a városparancsnokságtól kapta.⁷ Az »Orion« börgyár a felszabadulást követő három hónap alatt 30.307 kg. bőrárut szállított 751.817 P. akkori ellenérték megtérítése ellenében a szovjet csapatoknak.⁸ A felszabadulást követő napokban ugyancsak szovjet kezdeményezésre indult meg a Szegeden jelentős kisipar termelő munkája, elsősorban a ruházati és élelmezési iparágakban.⁹ A városparancsnokság keltette életre a kereskedelmet, a postaforgalmat és megindította a *közlekedés*, elsősorban a vasút újjáépítését a MÁV szegedi dolgozóinak segítségével. Szovjet műszaki tisztek irányításával már október közepén megkezdődtek a vasút helyreállítási munkálatai. Az állomásfőnökség és az osztálymérnökség dolgozói a felszaggatott vágányok gyors helyreállításával, a fűtőház és a fiókműhely dolgozói a fűtőház és a fűtőház járműútjainak rendbehozatalával, több mozdony éjjel-nappali munkával történt megjavításával teremtték meg a vasúti közlekedés megindításának feltételeit.¹⁰ A legnagyobb nehézségek között végzett önfeláldozó munka nagyszerű példáját adták azok a mozdonyvezetők és fűtők, akik nemegyszer 260—500 óráig tartó szolgálatot teljesítettek és a német repülő-

¹ Felhívás a Vörös Hadsereg által a német fasiszta elnyomás alól felszabadított magyar lakossághoz. Szegedi Somogyi Könyvtár. Plakátgyűjtemény.

² A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának, valamint a szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi és makói szervezetek vezetőségének Szegeden, 1944. évi november hó 9-én megtartott ülésének jegyzőkönyve. Lásd Felszabadulás 1944. szeptember 26—1945. április 4. Szikra, 1955. 150. old.

³ Szegedi polgármesteri iratok. 18786/1944. Szegedi Állami Levéltár.

⁴ U. ott 17223/1944.

⁵ Szeged város Gazdasági Bizottságának iratai. 1944—1945. A Gazdasági Bizottság 1944. október 26-i ülésének jegyzőkönyve. Szegedi Állami Levéltár.

⁶ A Szegedi Kenderfonógyár R. t. iratai »Orosz katonaság 1944—1945« dosszié. (Levél a városparancsnoksághoz 1944. november 5-én.) Szegedi Állami Levéltár.

⁷ U. ott.

⁸ Az »Orion« börgyár R. t. iratai. »Leltár 1945« dosszié. (Jelentés az 1944. üzletéről.) Szegedi Állami Levéltár.

⁹ A szegedi Ipartestület iratai 4263/1944 Szegedi Állami Levéltár.

¹⁰ A szegedi MÁV-igazgatóság iratai 7178/1945. A MÁV-igazgatóság levéltára. Szeged.

gépek állandó támadása közepette, életük, egészségük kockáztatásával, sőt feláldozásával továbbították a frontra a szovjet csapatszállítmányokat.¹¹

A Horthy-rendszer utolsó napjainak zűrzavara után a szovjet városparancsnokság működése döntő módon hozzájárult a szegedi élet rendes mederbe tereléséhez. Ezt bizonyítja az *iskolai és kulturális élet* gyors megindulása is. A városparancsnokság kezdeményezésére már 1944. november 3-án az összes szegedi elemi iskolában és a legtöbb középiskolában megkezdődött a tanítás.¹² Pedig hatalmas nehézségekkel kellett megküzdeni, hiszen a menekülő német csapatok és magyar fasiszta cinkosaik által október elején végrehajtott ún. »hadműveleti kiűrités« következtében a város oktatási intézményei úgyszólván teljesen anyagi erőforrások, felszerelés, fűtőanyag, tankönyv, tanerő és oktató személyzet nélkül maradtak. De a mostoha körülmények között is, a helyükön maradt dolgozók fáradságot nem ismerő munkájával megindult az oktatás. A szovjet parancsnokság tette lehetővé, hogy november közepén a Szegeden maradt 6 professzor vezetése alatt, 162 hallgatóval az egyetem is megkezdhesse működését.¹³ A szovjet katonai hatóságok nagy súlyt helyeztek a tanítás háborítatlanságára és biztosították a város területén működő iskolák tűzifaszükségletét.¹⁴ Ilyen és sok más hasonló rendelkezés, amely áthidalta a meginduló új szegedi élet kezdeti nehézségeit, megnövelte a város dolgozóinak bizalmát a szovjet nép iránt.

2. A Magyar Kommunista Párt legális újjászervezése

A Vörös Hadsereg a nagyobb magyar városok közül Szegedet szabadította fel legelőször. E ténynek nemcsak katonai, hanem igen nagy politikai jelentősége is volt. Ebben a magyar városban indulhatott meg először a szabad élet, az új, demokratikus Magyarország építése. Szeged dolgozói a szovjet csapatok által biztosított szabadság légkörében mindent lenyűgöző erővel, tettvágygal léptek a nemzeti újjászületésért vívott harc küzdőterére. Ezt a harcot az újjászervezett kommunista párt vezette. A felszabadulás után a munkásosztály és legjobb fiai, a kommunisták ugrottak elsőnek talpra Szegeden is. A kommunista mozgalom helyi vezetői már a felszabadulást megelőző napon megalakították a *Kommunisták Magyarországi Pártja Szegedi Csoportját*.¹⁵ A csoport legfőbb feladatának a rend helyreállítását, a termelő munka megindítását, a közigazgatás és közellátás szervezését tekintette. A szegedi kommunisták munkája Vas Zoltánnak, a párt külföldi bizottsága kiküldöttének Szegedre érkezése után vált eredményesebbé és határozottabbá.¹⁶ Vas Zoltán közvetlen irányításával megkezdődött a Magyar Kommunista Párt megszervezése a felszabadított területeken, Szeged központtal. Ez a nagyszabású pártépítő munka az 1944. október 18-án megtartott nagygyűléssel kezdődött el. A

¹¹ U. ott.

¹² Szegedi polgármesteri iratok. 18705/1944. Szegedi Állami Levéltár.

¹³ A Szegedi Tudományegyetem rektori hivatalának iratai. 31/1944—45. és 158/1944—45. Szegedi Állami Levéltár.

¹⁴ Délmagyarország 1944. november 26. A szegedi iskolákban folyik a tanítás.

¹⁵ Id. Komócsin Mihály, Tombácz Imre és Csúri József visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1954. május 6.

¹⁶ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1955. március 18.

szegedi dolgozók első szabad nagygyűlésén Vas Zoltán a demokratikus nemzeti erők összefogásának programját hirdette.¹⁷ Október végén a szegedi központ irányításával egymásután jöttek létre a párt szervezetei a felszabadult területeken. Ezekben a napokban a párt külföldi bizottságának még néhány tagja Magyarországra érkezett és megalakította Szegeden a legális kommunista párt Központi Bizottságát.¹⁸ A demokratikus nemzeti újjászületés vezető ereje, a Magyar Kommunista Párt tehát Szegeden kezdte meg legális működését.

A kommunista párt csak úgy vezethette az újjászületés küzdelmeit, ha alapszervezetei is megerősödnek. A szegedi kommunisták a párt legális újjászervezése után a felszabadulás előtti illegális munkában dolgozók és a becsületes, baloldali szociáldemokraták bevonásával erősítették szervezetüket.¹⁹ Gondot fordítottak azonban a haladó értelmiség szervezésére is; már 1944. október 26-án megalakult a pártszervezet értelmiségi csoportja.²⁰ A szegedi szervezet igen fontos alkotó eleme volt az ún. »budapesti csoport«, amely a fővárosban és környékén illegálisan dolgozó, de valamiképpen Szegedre került elvtársakból állott. A képzett, tapasztalt fővárosi kommunisták Szegeden tartózkodásuk ideje alatt igen értékes segítséget nyújtottak a szegedi pártszervezetnek.²¹ A szegedi szervezet vezetői a munkás-paraszt szövetség megteremtése jegyében erőteljes pártépítő munkát végeztek a Szeged-környéki falvak szegényparasztsága körében is. Október 23-án Kiskundorozsmán rendezett nagygyűlést a párt, amelyen »hajlotthatú földmunkások, naptól cserzett arcú építőmunkások, fáradt, nyomorban összetört munkásanyák, fiatal, egyszerű proliánok jöttek össze ifjú munkásokkal és a letűnt rendszer által mélyen sújtott kisgazdákkal«, s lelkesen tüntettek a MKP mellett.²² Erre a lelkesedésre támaszkodva alakult meg a párt dorozsmai szervezete, amivel »...újabb kő lett letéve az új világ alapjaihoz«.²³ November elejétől kezdve a pártépítő munka Szegeden és a tiszántúli területeken a Szegeden működő Központi Bizottság által kidolgozott irányelvek szerint folyt.

A felszabadított területeken gyors ütemben épülő kommunista párt-szervezetek általában helyesen jelölték meg a legközelebbi feladatokat és a szovjet városparancsnokságokkal válllvetve harcoltak az élet megindításáért. A párt Szegeden is és a környező felszabadult városokban is »...igyekezett rendet vinni a zűrzavarba, támogatva a Vörös Hadsereget...«.²⁴ A Központi Bizottság a párt egyik legfőbb feladatáknak a ter-

¹⁷ Szegedi Népakarat 1944. október 19.

¹⁸ Nemes Dezső. Magyarország felszabadulása. Szikra, 1955. 147. old.

¹⁹ A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának, valamint a szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi és makói szervezetek vezetőségének Szegeden, 1944. évi november hó 9-én megtartott együttes ülésének jegyzőkönyve. A jegyzőkönyv hivatkozott része a Párttörténeti Intézet (Budapest) archívumában található. P. 39/1/2. sz.

²⁰ Szegedi Népakarat 1944. október 27. Beszámoló a kommunista párt intellektuális csoportjának alakuló gyűléséről.

²¹ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1955. március 18.

²² Szegedi Népakarat 1944. október 24. Kiskundorozsma lakossága hitet tett a kommunista párt célkitűzései mellett.

²³ U. ott.

²⁴ A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottságának, valamint a szegedi, orosházi, hódmezővásárhelyi és makói szervezetek vezetőségének Szegeden, 1944. évi november hó 9-én megtartott együttes ülésének jegyzőkönyve. Lásd Felszabadulás 1944. szeptember 26. — 1945. április 4. Szikra, 1955. 150. old.

melő munka megindítását és irányítását jelölte meg.²⁵ A kommunisták kezdeményezték az üzemi tanácsok megalakítását a gazdátlanul álló gyárak vezetésére és a termelés megszervezésére. Az ország legelső üzemi tanácsa a szegedi Kenderfonó-gyárban alakult meg. A Kenderfonó-gyár példája nyomán 1944. december végére csaknem valamennyi szegedi üzemben megválasztották az üzemi tanácsot. Ez a szerv — olvashatjuk pl. a Pick-féle szalámigyár üzemi tanácsát megválasztó munkásgyűlés jegyzőkönyvében — »nem tulajdonosa, csak vezetője a vállalatnak, s mint ilyen, felelősségteljesen vezeti és intézi a vállalat üzemi életének minden megnyilvánulását... Irányítja és ellenőrzi összes alkalmazottainak munkáját.«²⁶ Működésével megvalósult a munkásellenőrzés a vállalatok termelése és vezetése felett. Az üzemi tanácsok a dolgozók alkotó kezdeményezésére támaszkodva a gyárakban megkezdtek a háborús károk helyreállítását. Így pl. az újszegedi kendergyár üzemi tanácsa — amely még október végén megalakult — az üzem munkásaiból kőműves és szerelő brigádokat alakított, amelyek a súlyos bombakárokat szenvedett gyárépületeket hozták rendbe és a megmaradt gépeket használhatóvá tették. A kommunisták e nagyszerű kezdeményezése nyomán vált lehetővé, hogy a gyár 1944 végén már mintegy 100 munkással dolgozhatott.²⁷ Az üzemi tanácsok gondoskodtak a termelés anyagi feltételeinek biztosításáról (szén, nyersanyag, pénz a munkások fizetésére stb.), az üzem munkásai számára közéleti cikkek beszerzéséről, a Vörös Hadsereg és a polgári lakosság szükségleteit kielégítő termelésről. A kommunisták kezdeményezésére a legtöbb szegedi üzemben (Kenderfonó-gyár, cipőgyárak, gázgyár, villanytelep, vízművek, lemezgyár stb.) már a felszabadulást követő napokban megindult a termelő munka.²⁸

A párt volt a legelső harcosa a mezőgazdasági munkák megindításának is. A szegedi kommunisták már a felszabadulást követő napokban felhívással fordultak a parasztsághoz és a nemzetmentés nagy munkájába való bekapcsolódásra szólították fel.²⁹ A MKP kezdeményezésére szervezte meg a város az elhagyott birtokokon még lábon álló termés betakarítását. A kommunisták hívó szavára indultak meg az őszi mezőgazdasági munkák Szeged határában. A kommunisták kiadták a jelszót: »Ha nincs eke, kapával törjük fel a földet. Vessünk, hogy jövőre ehessünk.«³⁰

A kommunista pártnak egy másik nagyon fontos feladata a jórészt szétesett *közigazgatási apparátus újjászervezése és megindítása* volt. A szegedi közigazgatás életre keltésében döntő szerepe volt annak a bizottságnak, melyet a pártszervezet küldött be a városházára.³¹ E bizottságnak véleményező és ellenőrző szerepe volt.³² Útmutatásokat adott a polgári közigazgatási szakembereknek, fenntartotta a kapcsolatot a közigazgatás

²⁵ U. ott.

²⁶ Szegedi polgármesteri iratok 19559/1944. Szegedi Állami Levéltár.

²⁷ Az újszegedi kendergyár munkásainak visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1954. augusztus 4. Az üzem munkáslétszáma a második világháború idején kb. 1600—1800 fő volt.

²⁸ Délmagyarország 1944. november 19. Szeged újjáépítési problémái.

²⁹ Szegedi Népakarat 1944. október 23. A parasztság helyzete és teendői.

³⁰ U. ott. 1944. október 24. Kiskundorozsma lakossága hitet tett a kommunista párt célkitűzései mellett.

³¹ Id. Komócsin Mihály visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1954. dec. 23.

³² Szegedi polgármesteri iratok 21588/1944. Szegedi Állami Levéltár.

és a szovjet városparancsnokság között.³³ Végso soron a városvezetés és a közelet irányításának minden gondja a kommunista pártra hárult.³⁴ A felszabadulást követően meginduló szegedi élet minden megnyilatkozásában a kommunisták irányító szerepe mutatkozott meg. A kereskedelem, a közlekedés, a kulturális- és sport-élet gyors megindulása hirdette Szeged népének a kommunisták vezetése alatt kibontakozó élni-akarását, alkotó erejét. A demokrácia friss levegőjében életre keltek a negyedszázadon át elnyomott erők és már néhány hónap gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális stb. eredményeivel bebizonyították, hogy népünk élni tud a felszabadítók legnagyobb ajándékával, a szabadsággal.

3. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulása

A Horthy-fasizmus vezető politikusai, az ellenforradalom történetírói lépten-nyomon azt hangoztatták, hogy »a győzelmes nacionalista szellem«, amely a Tanácsköztársaság vérbefojtása után »áradt szét az országon«, Szegeden fakadt fel.³⁵ De a munkások és parasztok vérebe gázoló nagybirtokos-nagytokés »újjászületéshez« Szeged népének semmi köze sem volt. Ellenben a felszabadulás napjaiban meginduló demokratikus nemzeti újjászületésnek Szeged dolgozói lendítő lökést adtak azzal, hogy a felszabadított területeken elsőnek tették magukévá a kommunisták programját. Nemzeti felemelkedésünk vezető pártja Szeged népét sorakoztatta fel először a népi demokrácia megteremtésének zászlaja alá. Szeged példája ösztönzően hatott 1944 őszén a felszabadult tiszántúli területek népmozgalmának kibontakozására, ami lehetővé tette új államiségünk létrejöttét, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összeülését és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megválasztását.

A felszabadított országrészekben a politikai helyzet legjellemzőbb vonása az volt, hogy a demokratikus erők, elsősorban a munkásosztály forradalmi erői azonnal felszínre törtek. Ezek az erők a kommunista párt kezdeményezésére Szegeden öltöttek először szervezeti formát és a kommunisták adtak e szervezetek működésének határozott, céltudatos politikai irányt. A MKP hatalmas nevelő munkát végzett már ezekben a hónapokban is a tömegek között. A szegedi napisajtó, a *Szegedi Népakarat*, majd a *Délmagyarország*, továbbá a *Szikra* könyvkiadó kiadványai, valamint a párt által rendezett nagygyűlések megmutatták, hogy a MKP törődik a lakosságot érintő minden kérdés gyors megoldásával. A párt azt hirdette, hogy »lesz magyar újjászületés«.³⁶ Ennek azonban az volt a feltétele, hogy az összes demokratikus, haladó erők összefogjanak. A független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének ez volt az egyetlen lehetséges útja. A MKP e program valórávulásának első lépéseként, a széleskörű nevelőmunka eredményeire támaszkodva 1944 őszén egymásután hívta életre a demokratikus szervezeteket.

A MKP legális újjászervezése után elsősorban Szegeden és közvetlen környékén megteremtette a szakszervezeteket. Legelőször az építő-

³³ Id. Komócsin Mihály visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1954. dec. 23.

³⁴ Délmagyarország 1944. november 30. Sürgős program.

³⁵ Bokor Pál. Szegedországtól Magyarorszáig. Stádium 1939. 9. old.

³⁶ Felszabadulás 1944. szeptember 26. — 1945. április 4. Szikra, 1955. 144. old.

munkások és nyomdászok (1944. október 22.), majd a vasutasok (október 25.), könyvkötők (október 28.), élelmezési munkások és famunkások (október 29.) szakszervezete alakult meg.³⁷ Ezekben a napokban hozták létre a kommunisták a földmunkások szakszervezetét is.³⁸ November végére csaknem az összes szegedi szakmák szakszervezete működött, sőt a szellemi munkások, orvosok, tanárok, újságírók is szakszervezetbe tömörültek.³⁹

A nemzet összes demokratikus erőinek mozgásba hozása érdekében a kommunista párt segítette elő a többi demokratikus párt, elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, valamint a Nemzeti Parasztpárt, a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt megszervezését és működését.⁴⁰ A Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt már 1944. november végén kibontotta zászlaját.⁴¹ Csakhamar követte ezt a többi párt szervezkedésének megindulása is. Az újból életrekelte demokratikus pártok szegedi szervezetei a főváros felszabadulásáig irányították a felszabadult országrészekben a vidéki pártszervező munkát. A politikai élet pezsgésének, a demokratikus erők aktivizálódásának jele volt az ifjúság szervezeteinek (Kommunista Ifjúsági Szövetség, Antifasiszta Diákszövetség) és a dolgozók szervezeteinek (Antifasiszta Dolgozó Nők Szövetsége, Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) megalakulása és működése is. E tömegszervezetek a MKP vezetése alatt állottak és a párt politikájának harcos támaszai voltak.

A kommunista párt a felszínre került és aktivizálódott demokratikus erőket közös mozgalomban, a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban* egyesítette és létrehozta e mozgalom helyi szerveit, a nemzeti bizottságokat. A kommunisták a felszabadulás percétől kezdve kettőzött erővel harcoltak a demokratikus nemzeti erők összefogásáért. A MKP szegedi szervezetének 1944. november 19-én tartott taggyűlése határozatilag kimondotta, hogy »A szegedi kommunisták kötelessége minden erejükkel odahatni, hogy a többi demokratikus, németellenes pártok részvételével megalakuljon a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottsága.«⁴² A MKP céltudatos munkájának eredményeként a demokratikus pártok és a szakszervezetek képviselőinek 1944. december 2-i értekezlete elhatározta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakítását és létrehozta a szegedi nemzeti bizottságot.⁴³ A Függetlenségi Front létrehozása tehát Szegeden valósult meg olyan program alapján, amelynek megvalósítása a munkásosztály, a parasztság, a demokratikus értelmiség, a kispolgárság közös érdeke volt. A MKP dolgozta ki Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programját, amelyet 1944. de-

³⁷ E szakszervezetek megalakulásáról a Szegedi Népakarat 1944. október 23—27-i számai tudósítanak.

³⁸ A Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetsége jelentése a XVII. küldöttközgyűlésnek. 1948. 22. old.

³⁹ Délmagyarország 1944. december 15. A szabad szakszervezetek munkája.

⁴⁰ A MKP szegedi szervezetének 1944. évi november hó 19-én megtartott taggyűlésének jegyzőkönyve. Páttörténeti Intézet. Archivum. P. 39/1/8.

⁴¹ Délmagyarország 1944. november 25. A német parancsra feloszlott Független Kisgazdapárt újra megkezdte működését.

⁴² Felszabadulás 1944. szeptember 26. — 1945. április 4. Szikra, 1955. 180. old.

⁴³ Délmagyarország 1944. december 3. Megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szegedi bizottsága.

cember 3-án, a városi színházban tartott feledhetetlenül szép, lelkeshangulatú nagygyűlésen a szegedi dolgozók elé terjesztett.⁴⁴

A Függetlenségi Front programja legfontosabb feladatként a német megszállók és magyar cinkosaik elleni kérelmláthatlan harcot, a demokratikus átalakulás végrehajtását, a demokratikus magyar állam haladéktalan megteremtését, az ország újjáépítésének azonnali megindítását jelölte meg. Kimondotta, hogy minden városban és községben létre kell hozni »a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált fasisztaellenes hazafiakból« a nemzeti bizottságokat.⁴⁵ Ezt a programot hatalmas lelkesedéssel tette magáévá Szeged dolgozó népe; felszabadult lélekkel, harcosan csatlakozott azokhoz az eszmékhez, amelyekért a kommunista párt a német rablőháború kitörésének első percétől kezdve harcolt.⁴⁶ A szegedi dolgozóknak ez a kézfogása — mondotta a nagygyűlésen a MKP szónoka — jeladás volt az egész ország dolgozóinak arra, hogy fogjanak össze »... a németek kiverésére, a bűnösök megbüntetésére, a haza megmentésére, az új, boldog, erős, demokratikus Magyarország felépítésére.«⁴⁷

Szeged népének december 3-i megmozdulása lökést adott a demokratikus népmozgalom kibontakozásának a felszabadított Tiszántúlon. A szegedi dolgozók nagyszerű kezdeményezése is szerepet játszott abban, hogy Debrecen, Kistelek és más helységek magukévá tették a Függetlenségi Front programját. Az ország első nemzeti bizottságának, a Szegedi Nemzeti Bizottságnak a példájára mindenütt megalakultak a Függetlenségi Front helyi szervei. A nemzeti bizottságok mozgásba hozták a népi erőket a reakció maradványai elleni harcra és az Ideiglenes Nemzetgyűlés küldötteinek megválasztására.⁴⁸ A tiszántúli nemzeti bizottságok a Szegedi Nemzeti Bizottság politikai munkája nyomán — közülük több a Szegeddel való kapcsolat révén — végezték feladatukat. Ez segítette őket a népi demokratikus államiságunk létrejöttéért, az új államhatalom és az új államigazgatás ideiglenes központi szerveinek megválasztásáért vívott harcukban.

A debreceni nemzetgyűlés összeülésével megszületett a népi demokratikus állam. Határozott formát öltött a munkásság és parasztság demokratikus diktatúrája. Az új magyar állam felépítése Szegedről indult ki. Kialakulásában Szeged népének jelentős szerepe volt, amivel a város beírta nevét a nemzeti újjászületés történetébe.

⁴⁴ U. ott. 1944. december 5. Szeged népe hitet tett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja mellett.

⁴⁵ U. ott. 1944. december 3. Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének útja.

⁴⁶ U. ott. 1944. december 5. Szeged népe hitet tett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja mellett.

⁴⁷ U. ott.

⁴⁸ U. ott. 1944. december 14. Harcos, demokratikus népmozgalmat!

III.

HARC A FÜGGETLENSÉGI FRONT PROGRAMJÁNAK MEGVALÓSÍTÁSAÉRT

1. A demokratikus erők egységének szorosabbá válása

Az Ideiglenes Kormány létrehozása után a felszabadított területeken mindenütt szervezetten megindult a harc a Függetlenségi Front programjának valóraváltásáért. Ettől kezdve a demokratikus nemzeti erők gyorsabban növekedtek és az előttük álló hatalmas feladatok megoldására mind szilárdabban összefogtak. A független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért vívott küzdelem vezető ereje, a *Magyar Kommunista Párt eszmeileg, politikailag és szervezetenként együtt fejlődött* a növekvő, megoldásuk közvetlen napirendre kerülésével mind sokrétűbbé váló feladatokkal. A szegedi pártszervezet 1945 első hónapjaiban a városban és közvetlen környékén egymás után építette ki területi szervezeteit.¹ Ezzel párhuzamosan megkezdte az üzemi pártszervezetek létrehozását is. Január 10-én a Kenderfonó-gyárban megalakult a felszabadult országrészek első üzemi pártszervezete.² Ezt követte még januárban az újszegedi kendergyár, majd a tavaszi hónapokban más üzemek MKP szervezetének létrejötte. A párt taglétszáma ebben az időben már gyorsan növekedett.³ Ez a szervezeti fejlődés és a főváros felszabadítása után Budapestre költözött Központi Vezetőség által adott eszmei-politikai iránymutatás, ennek alapján a dolgozók igazi érdekeit szolgáló gyakorlati politika biztosította Szegeden is a kommunisták vezető szerepét.

1945. januárjától a *többi demokratikus párt is szervezetenként megerősödött*. Jelentősen növekedett a Szociáldemokrata Párt, amely a szegedi és környékbeli területi szervezetek mellett szintén hozott létre üzemi szervezeteket (a Pick-féle szalámigyárban, az újszegedi kendergyárban stb.). Az öt demokratikus párt szegedi szervezetei taglétszámának gyarapodása azt mutatja, hogy mind szélesebb rétegek akartak bekapcsolódni az új, népi Magyarország felépítésének munkájába. A dolgozók legszélesebb rétegei újból és újból kifejezésre juttatták, hogy helyeslik a Függetlenségi Front programját. A szegedi ipartestület például nyílt levélben tett hitet a független, szabad, demokratikus Magyarország mellett és leszögezte, hogy a szegedi és környékbeli kisiparosság »... minden erejével részt akar venni a romok eltakarításában, a fasiszmus elpusztításában...«⁴. A dolgozó tömegeknek a Függetlenségi Front programja alapján kibontakozó alkotóvágya valamennyi demokratikus párt vezetőit a kommunista párttal való országépítő együttműködés melletti kiállásra készítette.⁵

Az új Magyarország felépítésének a dolgozó tömegekben élő őszinte vágya megkönnyítette a kommunisták számára a nemzeti egység szoro-

¹ 1945. február közepére már működtek a belvárosi, alsóvárosi, felsővárosi, móravárosi, rókusi, újszegedi, somogyitelepi, sándorfalvai, várostanyai stb. szervezetek. Délmagyarország 1945. február 17. Nemzeti Segély. Hol lehet jelentkezni?

² Agócsi János visszaemlékezése. Kézirat 5. old.

³ Ladányi Benedek visszaemlékezése. Jegyzőkönyv 1955. március 18. A taglétszám gyors növekedésére jellemző, hogy pl. az újszegedi kendergyár MKP szervezetének létszáma 1945. január végétől május elejéig megkétszereződött.

⁴ Délmagyarország 1945. január 5. A magyar kézműiparosság.

⁵ U. ott. 1945. március 27.

sabbá kovácsolását. A kommunista párt továbbra is azt hirdette, hogy a Függetlenségi Front programjának valóraváltásához elengedhetetlen »... a tisztességes magyaroknak, a demokratikus, a hazáját szerető és megmenteni akaró magyaroknak őszinte és halálisan komoly összefogása.«⁶ Ezért javasolta és teremtetette meg a Kommunista Ifjúsági Szövetség szegedi csoportja a munkás, paraszt és értelmiségi ifjúság egységes szervezetét, a *Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetséget* (1945. január 7.).⁷ A MaDISZ a hazafias érzésű magyar ifjúság összefogását megvalósítva harcot hirdetett »... a független, szabad, demokratikus Magyarországért, ezen belül az ifjúság saját problémáinak megoldásáért.«⁸ A Függetlenségi Front megerősödésének, a demokratikus erők tömörülésének nagyon jelentős tényezője volt a két munkáspárt országos akcióegységének, ennek nyomán a *két munkáspárt szegedi szervezete akcióegységének* megteremtése 1945. február 1-én.⁹ Ez az egység megerősítette a Függetlenségi Frontot és nagymértékben meggyorsította programjának helyi megvalósítását, mert a munkásosztály erejét szilárdan összefogta e cél mielőbbi elérésére.

2. A német és magyar fasiszták elleni fegyveres harc, a Vörös Hadsereg támogatása

A második világháborúban a német fasizmus utolsó csatlósa Magyarország volt. Amikor a Szovjet Hadsereg győzelmes fegyverei ellenállhatatlanul szorították kifelé hazánkból a hitlerista csapatokat és összeülhetett az Ideiglenes Nemzetgyűlés, megalakulhatott az Ideiglenes Kormány, az új népi hatalomnak létérdeke és becsületbeli kötelessége volt, hogy kivége részét a fasizmus elleni fegyveres harcból. Csakis így goshattuk le azt a gyalázatot, hogy Hitler utolsó zsoldosai voltunk, csakis a reakció elleni harcban bontakozhattak ki azok az erők, amelyekre a népi demokratikus Magyarország felépítése várt.¹⁰ Szeged népe megértette, hogy az *új magyar nemzeti hadsereg* mielőbbi megteremtése és a németellenes fegyveres harc elsőrendű nemzeti ügy. Ennek tanúbizony-sága a Szegedi Nemzeti Bizottság által 1945. február 4-én rendezett nagygyűlés lelkes hangulata. E nagygyűlésen a kommunisták hívó szavára dörgő tapssal és éljenzéssel vállalta egy hadosztály kiállítását.¹¹ A fegyveres szabadságharc ügyét elsősorban a nagyüzemi munkások tették magukévá. Az Ideiglenes Kormány miniszterelnökének szegedi látogatása-kor, 1945. február 18-án munkásküldöttség kereste fel a kormányfőt és a küldöttek kijelentették, hogy a szegedi munkások »... minden áldozatra készek az új magyar hadsereg felállítása érdekében.«¹² A szegedi had-

⁶ U. ott. 1945. január 6. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés második ülésnapja Debrecenben. Révai József a Kommunista Párt részéről beszélt.

⁷ U. ott. 1945. január 9. A Demokratikus Ifjúsági Szövetség szegedi alakuló nagygyűlése.

⁸ A MaDISZ szegedi szervezetének levele a nemzeti bizottsághoz a szövetség célkitűzéseiről. Páttörténeti Intézet. Archivum. 28/V/X/9. sz.

⁹ Délmagyarország 1945. február 4. Munkásegység Szegeden. Együttes harc a demokrácia megvalósításáért.

¹⁰ U. ott. 1945. február 6. Révai József toborzója.

¹¹ U. ott.

¹² U. ott. 1945. február 21. Munkás- és parasztküldöttségek a miniszterelnöknél.

osztály magvát is nagyüzemi és vasúti munkások alkották. Mindez azt igazolja, hogy Szeged népe hű maradt az 1848—49-es szabadságharc dicső hagyományaihoz.

A Függetlenségi Front egyik célkitűzésének megvalósítása jutott kifejezésre abban, hogy Szeged dolgozói a legönfeláldozóbban *segítették a sebesült szovjet katonákat*, mert ez a város hálájának és a Vörös Hadsereg támogatásának kifejezése volt. A kommunista párt szegedi szervezetének, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének vezetésével széles társadalmi mozgalom bontakozott ki Szegeden. Ennek eredményeként a város lakossága »... erejét messze túlhaladóan, ágyneművel, fehérneművel, fekvőhellyel saját erejéből látta el... a kórházakat...« és a bennük elhelyezett nagyszámú sebesültet.¹³ A felszabadult nép hálájának a nagy áldozatokhoz méltó, komoly megnyilvánulása volt a Vörös Hadsereg születésének 27. évfordulóján tízezer szegedi dolgozó tüntetése az orosz és magyar nép barátsága mellett.¹⁴

3. A népi demokratikus államhatalom szegedi szervének megteremtése. *Harc a fasiszta reakció maradványainak szétzúzásáért*

A nemzeti bizottságok, köztük a Szegedi Nemzeti Bizottság is, az Ideiglenes Kormány létrejöttét megelőző hetekben részben politikai, részben közigazgatási feladatokat oldottak meg. A Szegedi Nemzeti Bizottság a Függetlenségi Front programjának végrehajtására mozgósított, de emellett gazdasági, kulturális stb. intézkedéseket is tett. Az Ideiglenes Kormány megalakulása után döntően politikai jellegű tevékenységet fejtett ki. Ez abban is kifejezésre jutott, hogy irányította a közigazgatás demokratizálásának, a demokratikus önkormányzati szervek megteremtésének munkáját, örködött azon, hogy e szervek tevékenységét demokratikus szellem hassa át, de a közigazgatási kérdések gyakorlati megoldását átengedte az új önkormányzati szerveknek.¹⁵ A Szegedi Nemzeti Bizottság még 1944. december közepén határozatot hozott egy 79 tagú *törvényhatósági bizottság* megalakításáról. Ebbe az új törvényhatósági bizottságba az egyes pártok és a szakszervezeti bizottság arányosan küldtek be képviselőket.¹⁶ A demokratikus, népi önkormányzat megteremtése útján további előrelépést jelentett az, hogy márciusban a nemzeti bizottság 120 főre egészítette ki létszámát.¹⁷ Az új önkormányzat megteremtésével a népi demokráciának nagyjelentőségű helyi szerve jött létre, amelynek a későbbiekben fontos szerep jutott a szegedi politikai élet balfelé fejlődésének siettetésében.

¹³ Szegedi polgármesteri iratok 3124/1945. Szegedi Állami Levéltár.

¹⁴ Délmagyarország 1945. február 25. Tízezer főnyi tömeg ünnepelte Szegeden a Vörös Hadsereg 27-ik születésnapját.

¹⁵ A nemzeti bizottságoknak az Ideiglenes Kormány megalakulása utáni feladatait Révai József körvonalazta Kellenek-e Nemzeti Bizottságok és mire? c. cikkében. Délmagyarország, 1945. január 14.

¹⁶ U. ott. 1944. december 14. A Nemzeti Bizottság megalakította a törvényhatósági bizottságot és kimondta a népbíróság felállítását.

¹⁷ Szegedi főispáni iratok 310/1945. Szegedi Állami Levéltár. Az új törvényhatósági bizottságba a MKP, a SzDP, a Kisgazdapárt és a szakszervezetek 23—23, a Demokrata Polgári Párt és a Nemzeti Parasztpárt 14—14 tagot küldtek.

A nemzeti bizottság egyik igen fontos politikai feladata volt a népi demokratikus rend szegedi frontjának megerősítése. Ez megkövetelte a háborús és népellenes bűnösökkel, a nyilasokkal való könyörtelen leszámolást. A kommunisták vezetésével a felszabadulás napjaiban megszervezett polgárőrség, majd ennek átszervezése után kialakult szegedi rendőrség csakhamar megkezdte a helyi nyilasfront felgöngyölítését.¹⁸ Az ügyészségen meghúzódó ellenség azonban a »demokrácia« jelszávéval takarózva és arra hivatkozva, hogy nincs törvény, amelynek alapján a bíróság elítélhetné a nyilasokat, több hirhedt szegedi nyilast felmentett. Szeged dolgozói mélyszéges felháborodással tiltakoztak az ügyészség nyilasmentő munkája ellen és a kommunisták kezdeményezésére követelték, hogy »a magyar demokrácia programjának megvalósítását azonnal meg kell kezdeni és nem szabad várni se az új kormányra, se az új törvényhozásra, se új törvényekre«. ¹⁹ A Szegedi Nemzeti Bizottság a város dolgozóinak egységes akaratát fejezte ki, amikor kimondotta »... a népbíróság haladéktalan felállítását, mely ha kell, halálbüntetéssel és jószágvesztéssel sújtja a németbérenceket.« ²⁰ A Szegeden felállított két népbírói tanács, mint a munkás-paraszt demokratikus diktatúra szervei, ennek szellemében kezdték meg működésüket 1945. első hónapjaiban. ²¹ Így valósult meg a kommunistáknak a Függetlenségi Front programjának valóra váltásáért vívott céltudatos harca nyomán az, hogy »a demokrácia nem bűnbocsánat a nép és a haza ellenségei számára, hanem pallos, amely kérlelhetetlen szigorral ... le kell, hogy csapjon a nép, a haza ellenségeire.« ²²

4. Az újjáépítő és termelő munka kiszélesedése

Szeged dolgozó népének az az áldozatos munkája, amellyel a felszabadulás napjaiban megtette az első lépéseket az új élet megindításához, 1945 elején virágbaszökként. A MKP mindenkit az *újjáépítés* szolgálatába hívott; a párt alapszervezetei Szegeden is az újjáépítő munka szervezői és vezetői voltak. A párt újszegedi szervezete harcolta ki, hogy a Központi Gáz- és Villamossági R. t. újjáépítse a Szeged és Újszeged közötti villanyvezetékét, amely 1944 őszén, a közúti híd felrobbantásakor elpusztult és azóta Újszeged nem kapott áramot. ²³ A vasút dolgozói 1945 tavaszán tovább folytatták azokat a helyreállítási munkálatokat, amelyek még 1944 őszén megkezdődtek. Áldozatos munkájuk eredményeként április közepén már 16 kijavított mozdony bonyolította le az egyre növekvő utas- és teheráru-forgalmat. Május elejére pedig helyreállították a magasepítványokban (fűtőház, rendezőpályaudvari fiókműhely stb.) kelet-

¹⁸ Délmagyarország 1944. november 23. A rendőrhatalóság elkezdte a tisztogatást.

¹⁹ U. ott. 1944. december 10. Révai József: Meg kell kezdenünk programunk megvalósítását.

²⁰ U. ott. 1944. december 14. A Nemzeti Bizottság megalakította a törvényhatósági bizottságot és kimondta a népbíróság felállítását.

²¹ 1945. március közepén már 79 ügy volt a szegedi népbíróságok előtt. Szeged város végrehajtóbizottsága 1945. március 17-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Szegedi Állami Levéltár.

²² Délmagyarország 1945. január 6. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés második ülése napja Debrecenben. Révai József a Kommunista Párt részéről beszélt.

²³ Szegedi polgármesteri iratok 3220/1945. Szegedi Állami Levéltár.

kezett jelentősebb károkat is.²⁴ A szegedi posta dolgozói a legnagyobb nehézségek között, megfelelő anyag- és szerszámhiánnyal küzdve építették újjá a szétrombolt távíró- és telefonvonalakat.²⁵ A munkások fáradtságát nem ismerő, szívós és kitartó teremtménye 1945 tavaszán az egyik legnagyobb háborús kárt szenvedett szegedi üzemet, az Angol—Magyar Jutafonó gyárat termelőképes állapotba hozta. A Hangya-hűtőház dolgozói hetekig tartó fáradhatatlan munkával üzemképessé tették a baromfikeltető gépeket.²⁶ Mindez azt bizonyítja, hogy a szegedi dolgozók lelkesedéssel tették magukévá a kommunisták jelszavát és eredményesen harcoltak megvalósításáért.

A szovjet városparancsnokság továbbra is megadott minden segítséget az *üzemek termelő munkájának* kiszélesítéséhez. A nyersanyag, a szén beszerzését a legmesszebbmenően előmozdította. Erről a támogatásról tanúskodik az az igazolvány, amelyet a városparancsnokság 1945. január 12-én állított ki a Kenderfonó-gyár részére: »Megengedem, hogy a Szegedi Kenderfonógyár R. t. igazolt megbízottja szénbeszerzés ügyében Salgótarjánba ... utazzék ... Felkérem és utasítom az útba eső orosz katonai és magyar polgári hatóságokat, hogy a megbízottnak minden támogatást adjanak meg, a megszerzett szén ... szállításáról gondoskodjanak ...«²⁷ Az üzemek termelését a kommunista vezetés alatt álló üzemi tanácsok, illetve 1945. februárjától üzemi bizottságok irányították.²⁸ Ennek az irányító munkának az eredményeként a Vörös Hadsereg részére dolgozó hadiüzemek a szovjet katonai hatóságok mind nagyobb megelégedésére teljesítették feladatukat. A Kenderfonó-gyár pl. »szállítási kötelezettségeinek oly pontosan tesz eleget, hogy több ízben részesült elismerésben.«²⁹ A gyár 1945. január 1. és április 30. között kb. 1.200.000 P. értékű árut szállított a Szovjet hadseregnek.³⁰ A hadiszállítások mellett mind nagyobb jelentőségre tett szert a polgári lakosság szükségleteire való termelés is. 1945. februárjában a Kenderfonógyár már jelentős mennyiségű csomagoló vásznat, kenderzsákot, szalmazsákot, spárgát, istrángot stb. adott át magáncégeknek részben készpénz, részben élelmiszer rekompenzáció ellenében.³¹ A szegedi és környékbeli üzemek termelési kapacitásának minél teljesebb kihasználását segítette elő az »Orion« börgyár az azal, hogy 1945. januárjától egyre több gépszíjat állított elő és — mint a gyár vezetősége írja — »gépszíjakkal ... a hozzánk fordult számtalan üzemet megelégedésre szolgáltuk ki.«³² Emellett mind nagyobb mennyiség-

²⁴ A szegedi MÁV-igazgatóság iratai 737/1945. A MÁV-igazgatóság levéltára Szeged.

²⁵ A Szegedi Posta igazgatóság iratai. 813/1945. Jelentés a Kereskedelem és Közlekedésügyi miniszternek 1945. április 30-án. Szegedi Állami Levéltár.

²⁶ Délmagyarország 1945. április 6. Háromezer húsvéti csibét adott ki a tenyésztőknek a Hangya-hűtőház munkásvezetősége.

²⁷ A Szegedi Kenderfonógyár R. t. iratai. »Orosz katonaság 1944—45« dosszié. Szegedi Állami Levéltár.

²⁸ Az »Orion« börgyár R. t. iratai. »Üzemi bizottsági jegyzőkönyvek 1945« dosszié. (Az 1945. január 31-i üzemi tanácsülési jegyzőkönyv.) Szegedi Állami Levéltár.

²⁹ A Szegedi Kenderfonógyár R. t. iratai. »Orosz katonaság 1944—45« dosszié. Szegedi Állami Levéltár.

³⁰ U. ott. A dossziében található számla-másolatok összege alapján.

³¹ U. ott. »Vegyes 1944. okt. — 1945. febr.« dosszié.

³² Az »Orion« börgyár R. t. iratai. »Leltár 1945« dosszié. (Jelentés az 1944. üzletéről.) Szegedi Állami Levéltár.

ben készített a szegedi és környékbeli piac szükségleteire felsőbőröket és talpbőröket.³³

1945. tavaszán a *mezőgazdasági termelő munka* is kiszélesedett. A Szeged-környéki mezőgazdaság 1944–45 telén igen súlyos helyzetben volt; a fasiszta magyar kormányok gazdaságpolitikája és a német rablások okozta károk hatalmas nehézségeket támasztottak, ami miatt még 1945. március közepén is a szegedi határ 90%-a vetetlen volt.³⁴ Ebben a helyzetben a szegedi kommunisták, a Szegedi Nemzeti Bizottság mindent elkövettek, hogy a parasztság a tavaszi mezőgazdasági munkákat hiánytalanul elvégezze. A MKP szegedi szervezete kiadta a jelszót: »Meg kell művelnünk és be kell vetnünk minden talpalattnyi földet... A szántásvetés munkája a magyar demokrácia győzelmes fegyvere lesz, az eke és az elvetett mag a harc eszköze ma.«³⁵ A Szegedi Nemzeti Bizottság számbavette a rendelkezésre álló mezőgazdasági eszközöket, igaerőt és tulajdonosaikat felszólította, hogy »... adják azokat az egész határ, az egész közösség rendelkezésére...«³⁶ A vasmunkások azzal segítették a dolgozó parasztságot, hogy 20 traktort üzemképesé tettek és így megteremtették a gépi szántás feltételeit. A MaDISZ pedig önkéntes brigádokat szervezett a munkaerő hiánnyal is küzdő mezőgazdaság segítésére.³⁷ Mindez a munkásparaszti szövetség megalapozását mozdította elő. A tavaszi mezőgazdasági munkák megszervezésében nagy szerepe volt a termelési bizottságoknak, e dolgozó parasztokból álló népi szerveknek. A termelési bizottságok gondoskodtak többek között az igásállatok és gazdasági felszerelések tervszerű felhasználásáról, a rendelkezésre álló traktor-üzemanyag helyes elosztásáról, az elhagyott földek hasznosításáról.³⁸ A szegedi határ dolgozó parasztjai a kommunisták segítségével — a nehéz körülmények ellenére is — nagy lendülettel láttak hozzá a mezőgazdasági munkákhoz. Ennek eredményeként már április közepére az egy hónap előttinek felére csökkent a bevetetlen terület Szeged határában.³⁹

5. A földreform Szegeden

A független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének döntő feltétele a nagybirtokrendszer megszüntetése volt. Ezért követelte a Függetlenségi Front programja azt, hogy »... a legrövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével széleskörű földreformot kell végrehajtani...«⁴⁰ Az 1945-ös földreformnak elsősorban az adott forradalmi jelleget, hogy a munkások segítségével maguk a dolgozó parasztok, a falusi szegények hajtották végre. Amikor a Magyar Kommunista Párt kez-

³³ U. ott.

³⁴ Jegyzőkönyv Szeged város végrehajtóbizottságának 1945. március 17-én tartott közgyűléséről. Szegedi Állami Levéltár.

³⁵ Délmagyarország 1945. február 18. Földet, kenyeret, szabadságot!

³⁶ U. ott. 1945. január 26. Ne maradjon...

³⁷ U. ott. 1945. április 8. Önkéntes munkásbrigádokat szervez a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

³⁸ Balástya község iratai 1945. »Elhagyott földbirtokok hasznosítása« csomó. Szegedi Állami Levéltár.

³⁹ Szegedi főispáni iratok 863/1945. Szegedi Állami Levéltár.

⁴⁰ Délmagyarország 1944. december 3. Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének útja.

deményezésére a Nemzeti Parasztpárt előterjesztette a földreformjavaslatot, *megmozdult a Szeged-környéki zsellérség és szegényparaszság*. A kormányelnök 1945. februári szegedi látogatása alkalmával a környező falvak és tanyák parasztküldöttei Sándorfalva, Röske, Pusztaszer, Kistelek, Tápé, Alsótanya képviseletében a Nemzeti Parasztpárt javaslatának törvényerőre emelését kérték.⁴¹ Miközben a kormány a földreformról szóló törvényjavaslatot készítette elő, a Szeged-környéki falvak népe maga is felkészült a földreform végrehajtására. A kommunista párt szervezetei vagy a földmunkásszervezetek kezdeményezésére hozzáfogott a földigénylő bizottságok megalakításához.⁴² Mire az évszázadok óta folyó nagy pert a földreformtörvény megjelenése a magyar parasztság javára egyszersmindenkorra eldöntötte, a földreform forradalmi végrehajtásának feltételei is kialakultak; a földigénylő bizottságok összeírták a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Kommunista Párt javaslata alapján az igényjogosultakat és az igénybevehető, elkobzandó földeket.⁴³

A földosztás Szeged környékén március végén kezdődött meg. A sándorfalvai és a sövényházai földigénylő bizottság határozott, gyors munkája nyomán a föld azelőtt gúzsbakötött rabjai március 29-én a demokratikus pártok és a kormány vezetői jelenlétében új honfoglalásra, a 40.000 holdas *Pallavicini-birtok* felosztására gyülekezhetek össze a pusztaszeri Árpád- emlékműnél. Az uradalom egykori cselédei, valamint a környékbeli községek 1—2 holdas nyomorparcellás parasztjai könnyes szemmel vették át ezeréves jussukat és fogadtak örök hűséget a magyar demokráciának⁴⁴

Ezekben a napokban alakult meg végleges formában, kommunista vezetéssel a 30 tagú Szegedi Földigénylő Bizottság.⁴⁵ A földreformot *Szeged határában* a 30-as bizottság irányításával 15 albizottság hajtotta végre. A Szegedi Földigénylő Bizottság és annak albizottságai munkájuk során szorosan együttműködtek a Csongrádmegyei Földbirtokrendező Tanács Szegedi Tárgyaló Tanácsával, amely az elsőfokú földbirtokrendező hatóság volt Szegeden. A földigénylő bizottság a felszabadult nincstelen és szegényparaszság képviselőjeként, igazi népi szervként forradalmi lendülettel kezdte meg április 4-én a szegedi földreform megvalósítását. Szeged határában egyetlen nagybirtokos volt, maga a város, amely 65.181 holdas birtokának legnagyobb részét kisbérletek formájában hasznosította. Április hónapban megtörtént a városi bérföldek igénybevétele és szétosztása.⁴⁶ A földigénylő bizottság a megváltás alá került városi és az 1939. szept. 1. után szerzett magánföldek mellett kiosztotta a helyi háborús és népellenes bűnösök földjeit is.

A szegedi földreformnak az országostól eltérő, *sajátos jelleget* adott az a körülmény, hogy a kiosztásra került földek zöme olyan városi föld

⁴¹ U. ott. 1945. február 21. Munkás- és parasztküldöttségek a miniszterelnöknél.

⁴² U. ott. 1945. március 8. A Földigénylő Bizottságok már sok helyen munkához fogtak

⁴³ U. ott.

⁴⁴ U. ott. 1945. április 1. Új honfoglalás Pusztaszeren. Itt jegyezzük meg, hogy a Pallavicini-birtok nem tartozott Szeged város határába, ezért felosztása nem tartozik szorosan a szegedi földreformhoz. De mivel a birtok Szeged közvetlen környékén feküdt, felosztását megemlítjük.

⁴⁵ Szegedi főispáni iratok 1777/1945. Szegedi Állami Levéltár.

⁴⁶ U. ott. 863/1945.

volt, amelyet a bérlők már hosszú évek, vagy évtizedek óta béreltek, a földekre tanyát építettek és a bérletek tekintélyes részén belterjes gazdálkodást (gyümölcs, szőlő, paprika, konyhakertészet) folytattak. A földigénylő bizottságnak tehát elsősorban a volt bérlőket kellett kielégítenie. A juttatások során azt az alapelvet követte, hogy a földreformrendelet értelmében igényjogosult bérlők az általuk használt bérletet, vagy — ha nagyobb bérlet volt — annak egy részét kapták meg a ráépített tanyával együtt.⁴⁷ Csak a bérlők után kerülhetett sor a felszabadulás előtt sem bérlettel, sem saját földdel nem rendelkező mezőgazdasági munkások juttatására. Őket a nem igényjogosult bérlők és a népellenes bűnösök földjeiből kellett kielégíteni. Ezt azonban az igénylők nagy száma és a rendelkezésre álló terület szűk volta miatt nem lehetett kielégítően megoldani.

A szegedi földreform másik sajátos vonása a kiosztott városi földek változatos talaj- és művelési viszonyaiból következett. A földreformrendelet kimondotta, hogy 3 holdnál kisebb és 15 holdnál nagyobb földterületet egy-egy igényjogosultnak nem lehet juttatni. Szegeden azonban gyakran át kellett lépni e határokat, tekintettel »... egyrészt a városhoz közeleső és jó termőképeségű földek belterjes művelésére és előnyös értékesítési viszonyaira, másrészt a város távolabb eső határának homokos, szikes, vízállásos földjeire.«⁴⁸ Ez a magyarázata, hogy pl. az alsóvárosi földeken 800 négyszögöles, vagy még ennél kisebb juttatások is gyakoriak voltak, míg a balástyai határreszen 20—45 holdas juttatások sem voltak ritkák. Ahol ilyen különleges körülmények nem befolyásolták a földreformot, mint pl. egyes mórakalmi területeken; ott a földigénylő albizottság igénylőnkint 5 holdat vett alapul, családtagonkint pedig 2—3 holdat juttatott.⁴⁹

1945. júniusára lényegében lezajlott a szegedi földreform. A földigénylő bizottság 43.397 hold földet osztott szét 10.808 igénylő között.⁵⁰ A város földbirtokából összesen 42.047 hold került az igényjogosultak tulajdonába; 23.134 hold legelő, erdő, tó stb. a város kezelésében maradt.⁵¹ De a birtokfelosztás ellenére Szegeden sem záródott le 1945-ben a földért folyó harc ügye. A földigénylő bizottság működésébe kisebb hibák is csúsztak és az ezekkel kapcsolatos fellebbezések, a magasabb fokú földbirtokrendezési fórumok előtti, újabb és újabb tárgyalások elhúzták a földreform lezárását. Egyes határrészekén kiosztottak olyan földeket is, amelyek a földreformrendelet értelmében sem elkobzás, sem megváltás alá nem kerülhettek (pl. vitézi földek).⁵² E földeket a tulajdonosnak vissza kellett adni, a birtoklevéllel rendelkező juttatottnak pedig a határ más részén kellett földet biztosítani, ami a már jóváhagyott felosztási tervezetek módosítását vonta maga után. Késleltette a földreform lezárását a re-

⁴⁷ A Csongrád megyei Földbirtokrendező Tanács Szegedi Tárgyaló Tanácsának iratai. Az 1945. április 4-i ülés jegyzőkönyve. Szentesi Állami Levéltár.

⁴⁸ U. ott. Az 1945. április 16-i ülés jegyzőkönyve.

⁴⁹ Jegyzőkönyv Mórakalmán 1946. szeptember 9-én. A Csongrád megyei Földbirtokrendező Tanács Szegedi Tárgyaló Tanácsának iktatás nélküli vegyes iratai 1945—1948. Szentesi Állami Levéltár.

⁵⁰ A Szegedi Földigénylő Bizottság iratai 553/1945. Szentesi Állami Levéltár.

⁵¹ Ebből 1946. januárjában 7394 hold erdő állami tulajdonba került. A Szegedi Földigénylő Bizottság iratai 1583/1945. Szentesi Állami Levéltár.

⁵² A Csongrád megyei Földbirtokrendező Tanács Szegedi Tárgyaló Tanácsának iratai. Az 1946. augusztus 10. ülés jegyzőkönyve. Szentesi Állami Levéltár.

akció támadása is, amely különösen az 1945-ös választások után erősödött meg. A Szeged határában elkobzott földek tulajdonosai és a volt nagybérlők, akik bérletükből semmit sem kaptak, vagy bérletüknek esetleg csak egy részét kapták meg tulajdonul, fellebbezéseiket az Országos Földbirtokrendező Tanács elé vitték. Míg az ügy függőben volt, sőt több esetben még az Országos Földbirtokrendező Tanács döntése után sem engedték a földön dolgozni a jogos tulajdonost, az 1945-ben földhözjuttatott dolgozó parasztot.⁵³ A Szegedi Földigénylő Bizottság a földért folyó harcnak ebben az új szakaszában, a Magyar Kommunista Párt vezetésével és támogatásával sikeresen küzdött az úgazdák érdekeiért, a magyar demokrácia szegedi frontjának megszilárdításaért. A földigénylő bizottságnak, ennek az öntevékeny, forradalmi népi szervnek nagy szerepe volt a reakció támadásának visszaverésében, majd abban, hogy a földosztás műszaki munkálatainak elvégzése, a telekkönyvi vázrajzok hitelesítése után 1947 tavaszán megtörténhetett a kiosztott földek telekkönyvezése. Ezzel formálisan is lezárult a szegedi földreform ügye.

A földreform forradalmi végrehajtása Szeged környékén is alapjává vált a munkásság és dolgozó parasztság megbonthatatlan szövetségének. A földreformnak tehát óriási politikai jelentősége volt, de emellett közgazdasági jelentősége is kibontakozott. A földhözjutott parasztság az igas-
erő és egyéb eszközök hiánya ellenére is hatalmas erőfeszítéssel minden talpalattnyi földet megművelt és ezzel elhárította Szeged népének feje fölül az éhínség veszedelmét. A földhözjuttatottak sokkal jobb gazdák lettek a föld régi urainál, mert megsokszorozta erejüket az a tudat, hogy alkotó munkájukkal a saját országukat építik.⁵⁴

A földreform végrehajtásával a demokratikus rend Szegeden is kiállta az első nagy próbát, bebizonyította életrevalóságát. 1944 ősze, 1945 tavasza, ez a féléves időszak Szeged történetének és az egész magyar nép történetének nagy fordulópontja. Ez alatt a néhány hónap alatt vetettük meg pártunk vezetésével, a Szovjetunió támogatásával további eredményeink alapját. A magyar népi demokrácia megszületése volt a kiindulópontja annak a céltudatos és következetes harcnak, melyet pártunk folytatott a proletárdiktatúra megteremtéséért, majd a fordulat éve óta a szocializmus építéséért.

⁵³ Jellemző — és nem egyedülálló — panaszt tett a földigénylő bizottságnál 1946. március 27-én Vecsernyés Pál újszegedi földhözjuttatott: »A kapott föld volt tulajdonosa, Farkas Vince 1946. évi március hó 26-án megjelent panaszos földjén feleségével együtt és kapával megtámadták. Dolgozni nem engedték, hanem megfenyegették, hogy akár őt, akár bármely hozzátartozóját, aki a földön meg mer jelleni, agyon fogják ütni.« A Szegedi Földigénylő Bizottság iratai. 1295/1946. Szentesi Állami Levéltár.

⁵⁴ Délmagyarország 1945. április 1. Új honfoglalás Pusztaszeren. (Rácz Lajos dolgozó paraszt beszéde a pusztaszeri földosztó ünnepségen.)

DONNÉES SUR L'HISTOIRE DE LA LIBÉRATION DE SZEGED (1944—1945)

par E. G a á l

Au temps de la guerre de conquête contre l'URSS, le peuple travailleur de Szeged fut également frappé par les convocations, le manque des articles de consommation courante et la terreur fasciste. Bien que sous la pression d'une dictature militaire, et en raison du manque d'une organisation communiste locale ainsi que de la politique temporisatrice de l'aile droite des forces démocratiques, une lutte d'indépendance armée ne pût se dégager après le 19 mars 1944, néanmoins les ouvriers de Szeged luttèrent pour la paix, pour des circonstances de vie plus humaines.

Parmi les villes hongroises plus importantes Szeged fut la première à être libérée par l'Armée Rouge (le 11 octobre, 1944), par conséquent c'est à Szeged que la vie libre, l'édification de la nouvelle Hongrie démocratique put commencer. Le commandement militaire soviétique assura l'ordre et la tranquillité; il commença à réorganiser le ravitaillement public, les communications, l'enseignement, la vie économique et culturelle. En tête de la lutte pour la renaissance démocratique marchait le Parti Communiste Hongrois qui fut réorganisé légalement à Szeged. Dès le début de novembre 1944, sous la direction du Comité Central, siégeant pour un certain temps à Szeged, on engagea l'organisation et le rassemblement des forces démocratiques sur les territoires au delà de la Tisza. Le Parti Communiste Hongrois réunit toutes les forces progressistes en un mouvement commun, dans le Front d'Indépendance National Hongrois, et il créa les organes locaux de ce mouvement, les comités nationaux. Le Front d'Indépendance fut créé à Szeged le 3 décembre 1944, lors de la réunion enthousiaste, ayant eu lieu au théâtre municipal, sur la base d'un programme, la réalisation duquel correspondait entièrement aux intérêts communs de la classe ouvrière, de la paysannerie, des intellectuels démocratiques et de la petite bourgeoisie. Tout cela avait préparé la convocation de l'Assemblée Nationale Provisoire dans la partie libre du pays et l'élection du gouvernement intérimaire. C'est ainsi que la dictature démocratique des ouvriers et des paysans a pris une forme définitive.

Au printemps de 1945, sous la conduite du parti communiste se développant au rythme de plus en plus accéléré, au point de vue idéologique, politique et administratif, la lutte se poursuivit pour la réalisation du programme du Front d'Indépendance. A l'initiative de la cellule locale du parti communiste, la ville s'engagea de mettre sur pied deux divisions en vue de contribuer à la création de la nouvelle armée nationale hongroise et à la guerre armée contre l'Allemagne fasciste. Bientôt se constitua le conseil municipal, organe local très important du pouvoir politique de la démocratie populaire, ainsi que le tribunal du peuple, appelé à écraser le reste de la réaction fasciste. A l'appel des communistes le travail de reconstruction prit son essor. Grâce au travail plein d'abnégation des ouvriers de Szeged, les usines endommagées pendant la guerre furent rétablies; en même temps les paysans travailleurs élargirent, la production agricole. Sous la conduite du Parti Communiste Hongrois, au début du mois de juin la réforme agraire toucha à sa fin à Szeged aussi, les conquêtes de laquelle furent défendues par le parti en collaboration avec le comité d'expropriation et de répartition des terres, organe révolutionnaire de la paysannerie pauvre sans terre.

L'automne de 1944, le printemps de 1945, cette période de six mois peut être considérée à juste titre le grand tournant dans l'histoire de Szeged, ainsi que dans celle du peuple hongrois entier, parce que, sous la conduite du parti communiste et avec l'aide de l'URSS, le peuple travailleur jeta les fondements des succès ultérieurs.

ДАННЫЕ К ИСТОРИИ ОСВОБОЖДЕНИЯ ГОРОДА СЕГЕД
1944—1945

Во время захватнической войны против Советского Союза призывы, недостаток в важных товарах массового потребления и фашистский террор налагали большую режесть и на трудящийся народ г. Сегед. Хотя из-за давления военной диктатуры, отсутствия местной партийной организации и «выжидательной» политики правого крыла демократических сил после 19. марта 1944. г. в нашем городе вооруженная борьба за независимость развёртываться не могла, всё-же рабочие боролись за мир, за более гуманные обстоятельства жизни.

Из более крупных венгерских городов Советская Армия г. Сегед освободила первым. (11. окт. 1944. г.) Таким образом, свободная жизнь строительство новой, демократической Венгрии в первую очередь в Сегеде могло начаться. Советское военное командование обеспечивало порядок, покой, начало преобразование общественного снабжения, транспорта, экономической, школьной — и культурной жизни. Во главе борьбы, направленной на демократическое возрождение, стояла Партия Венгерских Коммунистов, которая реорганизовалась в Сегеде легально. Начиная с первых дней ноября 1944. г. организация и активизация демократических сил зятисских областей шла в Сегеде, под руководством Центрального Комитета, действующего в это время в г. Сегед.

Партия Венгерских Коммунистов объединяла все прогрессивные силы в Венгерском Национальном фронте за независимость и создала местные органы движения: национальные комитеты. Фронт за независимость в Сегеде создавался в городском театре на одном восторженном собрании 3. декабря 1944. г., на основе такой программы, осуществление которой являлось общим интересом рабочего класса, крестьянства, демократической интеллигенции и мещанства. Всё это подготовляло на своуюождённой уже области страны созыв Временного Народного Собрания и избрание Временного Правительства. Так приняла демократическая диктатура трудящихся и крестьян решительную форму.

Весной 1945. г. под руководством идейно, политически и организационно всё быстрее развивающейся коммунистической партии шла борьба за осуществление программы Фронта за независимость. По инициативе сегедской партийной организации город созданием двух дивизий способствовал созданию новой венгерской национальной армии, вооруженной борьбе против фашистов. Быстро создавался многозначительный местный орган народной демократической государственной власти, новый муниципальный комитет и народный суд, призванный разбить остатки фашистской реакции.

По призыву коммунистов восстановление в этих месяцах расцветало.

Трудящиеся Сегеда с воодушевленным трудом восстанавливали заводы, потерявшие убытки в войне. Трудящееся крестьянство расширило сельскохозяйственную производственную работу. Под руководством П. В. К. к юни 1945. г. и в Сегеде кончилась аграрная реформа, достижения которой партия защищала вместе с комитетом по требованию земли, с революционным органом освобождённого, нищего и бедного крестьянства.

Осень 1944. г., весна 1945. г., этот полугодичный период является большим поворотным пунктом в истории города Сегед и в истории всего венгерского народа, потому что под руководством коммунистической партии и с поддержкой Советского Союза за эти несколько месяцев закладывались основы наших дальнейших результатов.

G. SOÓS KATALIN

A MUNKÁSSÁG HELYZETE ÉS SZTRÁJKHARCA SZEGEDEN AZ 1920-AS ÉVEKBEN

I.

Szeged iparának túlnyomóan kis- és kézműipari jellegét a háború előtt és a tárgyalandó években is több tényező magyarázza: a város viszonylag távol esett a nyers- és üzemanyag lelőhelyektől, de nem kedvezett iparfejlődésének a kormány ilyenirányú politikája sem. Az adott körülmények között elsősorban a textilipar, az élelmiszeripar egyes ágai közül pedig a húsfeldolgozó- és a malomipar fejlődött erőteljesebben.

Az ipar méreteit, a munkaerő koncentrációjának alakulását 1920-ra az alábbi táblázat szemlélteti.

Összesen		Vállalatok és segédszemélyzetük														
		e b b ö l														
Vállalat	Segéd- személyzet	s. nélküli		1	2	3	4	5	6—10		11—15		16—20		20-nál több	
		magános	társas	segéddel dolgozó vállalat					segéddel dolgozó vállalat							
		vállalat							v	s	v	s	v	s	v	s
4609	8294	2854	1	844	330	189	97	77	112	809	39	507	14	239	54	3895

Az iparban foglalkoztatott munkások száma tehát 8294 volt, amely szám azonban a kisiparban dolgozó segédek, tanoncok stb. is magában foglalta. A gyáripár által foglalkoztatott munkáslétszám jóval alatta maradt a fentinek. 1926-ban Szegeden a mintegy 60 gyár hozzávetőlegesen 5500 munkást foglalkoztatott. A 20-nál több munkást foglalkoztató üzemek munkásai közül legtöbb a fonó szövő, élelmiszer, gépeket és közlekedési eszközöket gyártó, ruházati, fa és csont, vegyészeti, vas és fém, bőr iparágakban dolgozott.¹

¹ Kiss-Tonelli: Szeged, Bp. 1927. 198—214. old. és Magyar Statisztikai Közlemények 72. 1920. Népszámlálás III—IV. Bp. 1926. 288. old.

A háború, a forradalmak s az időleges háborúutáni gazdasági válság Szeged gazdasági élete fölött sem vonult el nyomtalanul. A háború itt is a termelés általános visszaesését eredményezte, amelyet még csak súlyosbított az, hogy a francia megszállás alatt Szeged és az ország egyéb területei közötti gazdasági kapcsolatok meggyengültek, majd pedig a trianoni határmegvonás, amely komoly nyersanyagbeszerzési és készáruelhelyezési nehézségeket támasztott.

Az ipari termelés általános hanyatlásáról csak Szeged helyzetét illetően nincsenek összefüggő és teljes adataink. A rendelkezésünkre álló részadatok azt mutatják, hogy a város gazdasága, ipara a fehérterror első éveiben tovább stagnált az 1918–19-es mélyponton, sőt, elsősorban fűtőanyag hiányában újabb üzemek álltak le, illetve dolgoztak csökkentett munkáslétszámmal, és csak az év bizonyos hónapjaiban. 1920. szeptemberében pl. 12 ipari üzem egyáltalán nem működött, 30 pedig csak igen korlátozottan.²

Arra, hogy mit jelentett a redukált működés, közvetve, a munkáslétszám alakulásából tudunk következtetni. 1920 szeptemberében pl. a Szegedi Kenderfonógyár, amely egyébként 1000 munkást foglalkoztatott, 550–600 munkással dolgozott, a Műtrágya és Enyvgvár 4–500 főnyi munkáslétszámát 15–20 főre redukálta. A 200–250 munkással dolgozó Backmalom alig 100–120 munkást alkalmazott, a gépgyárakban 18–20 embert foglalkoztattak, s a bútorgyárakban néha dolgozott 1–2 munkás. Hasonlóképpen korlátozott munkaerővel dolgozott az Első Szegedi Cipész- és Csizmadia Szövetkezet, a szabóipari szövetkezet, a Pollák Kefegyár, a Varga Kötélgyár és az Első Szegedi Alföldi Gőzfűrésztelep.³

Az ipari termelés országos viszonylatban is nagyjából csak 1922-ben kezdett lassan emelkedni a gyáripár inflációs prosperitásával és a külföldi tőke behatolásával kapcsolatban. Az ipari megélénkülés Szegeden a foglalkoztatott munkások számának növekedésében is kifejeződött. Amíg 1920. decemberében a munkanélküliek száma elérte az 5000 főt, addig 1924. nyarára ez a szám már 1100–1200 főre apadt le.⁴ A termelés és a munkáslétszám növekedése azonban elsősorban a nagyobb üzemekre, gyárakra vonatkozott, minthogy az infláció alatt számos kisvállalat kénytelen volt beszüntetni működését.⁵

A könnyűipari jelleg Szegeden a háború után még inkább megerősödött, amennyiben egyrészt új vállalkozásokra, alapításokra és bővítésekre kizárólag itt került sor (Szikra gyufagyár; Magyar Szalámigyár Rt., Ariadne kötött-szövött-árugyár; Orion bőrgyár átépítése stb.),⁶ másrészt viszont a vas-, illetve gépgyártást képviselő szegedi üzemek termelése mind szűkebb keretek között mozgott.

² A Munka, 1920. szeptember 26. Tizenkét ipari üzem nem működik Szegeden.

³ U. ott.

⁴ Szeged, 1924. aug. 31. Szegeden a munkanélküliek száma állandó emelkedést mutat.

⁵ A Friss Hírek-ben közölt adatok szerint Szegeden 1924. március 27-ig 250 üzem (nyilván az önálló kisiparosokat is beleszámítják) szüntette be működését.

⁶ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentései a kerület 1921., 1922., 1923. évi közgazdasági viszonyairól és Délmagyarország 1925. nov. 28. A szegedi gyáripár helyzete.

A kuszált gazdasági életet még tovább bonyolította az infláció, amely elsősorban a munkásságot és a kisfizetésű embereket sújtotta.

A kereskedők »üzlettelenségről« panaszkodtak, s ezen nem lehetett csodálkozni. A lakosság többsége nem is gondolhatott vásárlásokra, mert a szükséges élelmiszert is alig, vagy egyáltalán nem tudta magának biztosítani a szegedi lakosság rossz élelmiszerellátása mellett. Az élelmiszert és a szükségleti cikkeket megdrágította, hogy messziről szállították Szegedre, de főleg az, hogy manipulált vele eladója és a város is.⁷ Ezért élelmiszerhez a mélypontot jelentő válságos esztendőekben (1919—1920) csak protekciós úton vagy feketepiacon, horribilis áron lehetett hozzájutni.

Igaz, a hatóság sok mindenféle intézményt állított fel a csempészet »megakadályozására«. Volt élelmezési bizottság, árvizsgáló bizottság, voltak vámőrök, határrendőrök stb. Valamennyinek a működésére jellemző az árvizsgáló bizottság »ténykedése« — jogosan árdrágító bizottságnak nevezték, — amely 1920 augusztusában pl. maximálta a görögdinnye, nyári szilva és élesztő árát, mintha egyesegyedül ezektől függött volna a lakosság jóléte. E szervek »harca« a drágaság ellen szélmalomharc volt, hiszen maga a hatóság is a helyi tőkésekkel karöltve, elsősorban a nyerészkedésben, spekulációban volt érdekelt, korántsem abban, hogy az ellátatlan lakosságról gondoskodják. A Szegedi Naplóban napvilágot látott adatok szerint a város Közélelmezési Hivatala milliókat keresett a közélelmezésen.⁸

Jellemző egyébként a városi testületre, hogy ugyanakkor, amikor az embereknek betevő falat is alig került, közgyűléseiken órákat vitatkoztak azon, hogy hogyan és kivel fényesíttessék ki a városháza parkettáit, vagy mikor és mennyi ideig harangoztassanak a »gyászos trianoni béke« emlékeztére. 1920 júniusában csaknem egy teljes közgyűlést szenteltek a szeszfőzés ügyének: »... a szeszfőzés dolga — írja gúnnyal a Szegedi Napló — akkora fontosságot nyert, mintha IV. Henrik francia király kivánságát akarnák kiegészíteni. Mert ha már megvan a vasárnapi tyúk a fazékban, legyen meg minden hajlékban a kisüst is...«⁹

Nagyarányú spekuláció, gyors meggazdagodás, a lakosság ügyeiben fejtelten kapkodás, sok balkezes félintézkedés az egyik oldalon — a dolgozó tömegek nyomorúsága a másik oldalon: ez jellemezte a szegedi közállapotokat 1920-ban.

⁷ Néhány fontos közszükségleti cikk ára 1921—1925 között a következőképpen alakult Szegeden (Magyar Statisztikai Évkönyvek 1919—1922, 1923—1925 kötetei alapján:

Közszükségleti cikk megnevezése	Egység	1921	1922	1923	1924	1925
		december havi állagárak koronákban				
Főzőliszt	kg	30	172	1950	8100	6900
Burgonya	"	10	31	325	2400	1500
Marhahús	"	52	390	960	30000	25000
Disznózsír	"	160	870	14800	41000	27000
Szappan	"	100	475	8700	18000	15000
Tűzifa	m ³	1050	4000	46425	—	—

⁸ Szegedi Napló 1920. szept. 28. A közlelmezési hivatal milliói.

⁹ Szegedi Napló 1930. június 24. A légszesz meg a szesz a közgyűlésen.

Az ellenforradalmi terrort a tőkés osztályok részéről a dolgozók élet-színvonala ellen indított általános támadás kísérte. Ez a támadás nemcsak azt jelentette, hogy a tőke gazdasági téren is ellenforradalmi »elégtételt« követelt 1919-ért, hanem azt is, hogy a burzsoázia ezúttal is a dolgozók rovására igyekezett kilábalni a gazdasági válságból. Az ipari termelés nagymérvű pangása, a gazdasági élet kuszáltsága, a drágaság óriási méretei elsősorban a munkásosztályt sújtották nagyarányú és tartós munkanélküliség, nyomorúságos élet, csekély munkabérek, a munkaviszonyok minden téren való romlása formájában.

Az ipari üzemek leállása, illetve korlátozott működése következtében a munkanélküliség különösen 1919 őszén volt nagymérvű. Ekkor csak a szakszervezetek több mint 8000 munkanélkülit mutattak ki, s a szervezetlen munkásokkal együtt számuk a 10 000 körül mozgott.¹⁰ Egy évvel később, 1920. decemberében a szakszervezetekhez tartozó munkanélküliek száma még mindig meghaladta a 2500-at, 2500—3000-re becsülték a szakszervezeten kívül álló munkások, 1000-re a földmunkások közötti munkanélküliséget.¹¹ 1924-re enyhült a munkanélküliség, bár 1100—1200 munkanélküli viszonylag jelentős munkanélküliségről tanúskodott.¹²

A munkanélküliség »enyhítése« állandó vita és szóbeszéd tárgya volt a város vezetői körében, gyakorlati téren azonban ennek érdekében semmit, de semmit nem tettek. Felmerültek ugyan vérszegény javaslatok, pl. rakpartjavítás, renováltatások, barakklakások építése, kövezési munkák stb. — mindezek azonban megfeneklettek hol a pénzhányon, hol »más sürgősebb« munkákra való hivatkozással, s általában »aktuális« időt várva.

Egyébként a város »hathatós« intézkedései közé sorolhatjuk a munkanélküli segélyeket és a népkonyhát is. A munkanélküli segély havi összege pl. 1920. júniusában 30—80 K volt.¹³ E segélynek kicsinységét lemérhetjük azon is, hogy annak az újságnak egyetlen száma, amely az előző adatokat közölte, 1 K-ba került. Az a segélyezett tehát, aki havonta 30 K-ban részesült, pénzén naponta éppen egy újságot vehetett. De ilyen segélyt is a több ezer munkanélküli közül csak kevés kapott, olyan, akinek »megbízhatóságát« a rendőrkapitány is nyugtázta. Hasonló volt a helyzet a népkonyhák esetében is.

A munkanélküli munkások helyzeténél nem volt sokkal jobb a dolgozó munkások helyzete sem, mivel a létminimumot is alig, illetve egyáltalán nem keresték meg. A munkabérek egy 1919. októberében kibocsátott miniszteri rendelet »szabad egyezkedés« tárgyává tette.¹⁴ E rendelet korántsem azt célozta, hogy életbeléptetése után a munkás és a munkaadó tőkés egyenlő félként szabadon megegyezhessen a bérekre vonatkozóan, hanem elsősorban és kizárólag a tőkések szabad diktálási jogát, önkényét biztosította a bérek területén, tekintettel arra, hogy a rendelet értelmében a munkabérek alsó határát többé mi sem korlátozta. Ha a munkás nem

¹⁰ A Munka, 1919. szept. 23. Tízezer munkanélküli Szegeden.

¹¹ A Munka, 1920. dec. 25. Hatezer munkanélküli van Szegeden.

¹² Szeged, 1924. aug. 31. Szegeden a munkanélküliek száma állandó emelkedést mutat.

¹³ A Munka, 1929. június. Hogyan segélyezi a város a munkanélkülieket.

¹⁴ Iratok az ellenforradalom történetéhez. I. köt. Nemes-Karsai: Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. Bp. 1956. 38. o.

fogadta el a tőkések által felkínált, a tőkésnek legmegfelelőbb — tehát lehető legalacsonyabb munkabért —, akkor munka nélkül maradt.

A »szabad egyezkedés« alapján kifizetett munkabérek rendkívül alacsonyak voltak. Ez különösen akkor világlik ki, ha összevetjük, hogy mit vásárolhatott bérén a munkás, illetve, ha a létminimumhoz viszonyítjuk. 1920 végén Szegeden egy 3 tagú munkáscsalád létminimuma — a *Munka c.* lap számvetése szerint — heti 837 K volt.¹⁵ Ugyanakkor a Szegedi Kenderfonógyár, — ez az aránylag legjobban fizető szegedi nagyüzem — férfi-munkásoknak heti 350, nőmunkásoknak heti 140—160 K-t fizetett. Tehát még az itt dolgozó férfimunkások is csak egy 3 tagú család eltartásához szükséges összeg felét keresték meg, a nőmunkások pedig alig 1/5-ét. Megjegyzendő, hogy a gyár ekkor korlátozott kapacitással dolgozott és munkásait egy évben mindössze 3—4 hónapig foglalkoztatta.¹⁶ A rosszabb fizetésű vas- és fémipari munkások heti 280 K-t kerestek.¹⁷ Még nyomorúságosabb volt pl. a vízműtelep munkásainak helyzete, akik napi 30 K kere-
setükön 1 1/2 kg kenyeret vásárolhattak.¹⁸

A gazdasági életben 1921 után mutatkozó fellendülés nem hozott alapvető változást a dolgozók életében, mert ha a munkanélküliség valamelyest fel is szivódott, a nagymérvű infláció továbbra is mélyre süllyesztette az életszínvonalat. Még a jobban kereső munkások sem keresték meg a létminimumot. 1923 áprilisában például a heti kereset 6—8000 K körül mozgott¹⁹ — ugyanakkor, amikor egy munkáscsalád heti élelmezési szükségletének költségei 13—14 000 K-t tettek ki.²⁰ A munkások rossz munkaviszonyok, munkafeltételek közt dolgoztak, naponta 8 óránál (ezt alig tartották meg az üzemek) jóval többet, a villamosvasút dolgozói napi 16 órát,²¹ a borbélymunkások napi 13—14 órát,²² a többi szakma dolgozói általában 9—10 órát. Az egyoldalú »szabad egyezkedés« alapján szerződött munkásokat munkaadóik kényük-kedvük szerint alacsonyabb bérkategóriába sorolhatták (pl. a Kendergyár); ugyanakkor a tanoncokat tanoncfizetéssel szakmunkásként alkalmazták (Dohánygyár).²³ Az üzemekben uralkodó munkakörülmények, elemi védőberendezések hiánya számos üzemi baleset, sőt haláleset okozói. A Pálffy-féle gépgyárban egy fiatal fiú védőberendezések hiányából adódó szerencsétlenség halálos áldozata lett,²⁴ a Gyufagyárban hasonló ok alapján keletkezett tűzvész alkalmával egy aszszony égési sebeibe belehalt.²⁵

A munkásosztály helyzetének rosszabbodására vallott, hogy a szegedi gyárak, különösen a Dohánygyár, a Szegedi Kenderfonógyár, Magyar Kender-Lenipar, a gyufa- és kefégyárak, az újonnan alakult textilipari üzemek

¹⁵ A Munka. 1920. okt. 10. Vas és fémipari munkások bérmozgalma.

¹⁶ A Munka. 1920. okt. 3. Újabb adatok a szegedi munkásság helyzetéről.

¹⁷ A Munka. 1920. okt. 10. Vas és fémipari munkások bérmozgalma.

¹⁸ A Munka. 1920. okt. 3. Újabb adatok a szegedi munkásság helyzetéről.

¹⁹ Szegedi Híradó 1923. ápr. 29. A cipészek sztrájkja.

²⁰ Magyar Statisztikai Évkönyv XXXI—XXXIII. 1923—1925. Bp. 1927. 142. o.

²¹ A Munka. 1921. aug. 2. A villamosvasúti munkások helyzete.

²² A Munka. 1921. júl. 31. Tizennégy órát dolgoztatnak a borbélymunkásokkal.

²³ A Munka. 1920. okt. 3. Újabb adatok a szegedi munkásság helyzetéről.

²⁴ Szegedi Napló 1920. júl. 16. Borzalmas szerencsétlenség a Pálffy-féle gépgyárban.

²⁵ A Munka, 1921. ápr. 15. Tűz a Gyufagyárban.

nagymértékben alkalmaztak női munkaerőt.²⁶ A női munkaerő növelte a nagyiparosok rendelkezésére álló munkaerőtartaléksereget, másrészt a női munkaerő olcsóbb volt, mint a férfi munkaerő. Jellemző, hogy míg 1919—1924 között általában nagymértékű volt a munkanélküliség, addig női munkásokban állandóan nagy hiányt tapasztaltak.²⁷

A munkásság helyzetéről vázolt kép teljességéhez tartozik a lakás- és egészségügyi viszonyok ismertetése. A lakásínség a tárgyalt évek alatt Szegeden is igen nagy volt. A városban sok az elcsatolt területekről ide menekült, és ezt a körülményt a háztulajdonosok a lakbérek olyan mértékű felszólására használták fel, amelyet a munkások alig tudtak megfizetni. Így azután nem meglepő, hogy a munkások lakásviszonyai a korabeli sajtó adatai szerint még az országosnál is megdöbbentőbbek voltak. 1919 szeptemberében 25 proletárcsalád a temetőben lakott szabad ég alatt.²⁸ A munkásnegyedekben 8—10-en nyomorogtak egy keskeny szobában.²⁹ 1920 nyarán 120 család már életveszélyesen dűledező házban lakott. 1922. folyamán összesen 25 109 ember aludt a városban fenntartott menhelyen, éjjeli menedékhelyen.

Még vigasztalanabb képet nyújtanak a közegészségügyi adatok. 1920-ban 2200 volt a hivatalosan is bejelentett járványos megbetegedések száma.³⁰ A statisztikai adatok 1924-ig Szegeden átlag 21%-os gyermekhalandóságról számolnak be.³¹ A munkabérek — láttuk — olyan alacsonyak, hogy a munkások, dolgozók nem tudták az orvost, a gyógyszert megfizetni. »A gyógyszert az utóbbi időben nem igen keresik, mert drágasága miatt a közönség csak a legvégső esetben folyamodik orvoshoz és a gyógyszerhez. Az orvosi rendelők és gyógyszertárak forgalmának feltűnő kisebbedését tehát nem a kedvező közegészségügy, hanem a szegénység okozta.«³² — írta a Munka.

Az infláció, a spekuláció, az áremelkedés és a bérek emelkedése közötti óriási különbség, a munkásosztály életszínvonalának általános leromlása teremtette meg az 1922—24 között lezajlott sztrájkmozgalmak talaját.

* * *

A Tanácsköztársaság bukása után a szegedi munkásság ellenállása már nem ölthette magára a szervezett harc olyan magasrendű formáit, mint az 1919-es nyári hősi harcok során; hanem elaprózódott, védekező, de elszigetelt egyéni fellépések, bér- és sztrájkmozgalmak formájában szüntelenül tartó harcot jelentett a kizsákmányolók ellen. A megmozdulások alacsonyabbrendű harci formái, a szervezettség hiánya, a védekező jelleg stb. mindenekelőtt azzal kapcsolatosak, hogy az ellenforradalom az egész or-

²⁶ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1924. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1925. 70. o.

²⁷ U. ott.

²⁸ A Munka, 1919. szeptember 24. Proletárszálloda a temetőben.

²⁹ U. ott.

³⁰ A Munka, 1921. január 13. Egy év statisztikája a szegedi járványos betegségekről.

³¹ Délmagyarország, 1927. júl. 13. Huszonegy százalékról 16,3%-ig csökkent Szegeden a gyermekhalandóság.

³² A Munka. 1920. aug. 1. Szegeden nem fogy a gyógyszer.

szágban hatalomra jutott és hogy a munkásság harca nélkülözötte a szervezett forradalmi élcsapat irányítását.

A munkások elszigetelt fellépései, a bizalmas jelentések a munkásság rendszer-ellenességéről tanúskodtak és arról, hogy a munkások nem felejtették el a proletárdiktatúrát, bíztak annak közeli megvalósulásában.³³

Ezek a megnyilatkozások nem voltak magukban álló, elszigetelt jelenségek. A munkásosztály gyűlölte az ellenforradalmi rendszert és elégedetlenkedett. Erre vallott egy 1920 augusztusból származó, a munkásság hangulatáról írt rendőrkapitányi jelentés is, amelyben többek között ez állt: »Hozzám beérkezett jelentésekből, de személyes tapasztalataim alapján is azt a meggyőződést szereztem, hogy rendőrkerületem területén a munkások... mozgolódnak, a jelenlegi állapotokkal nincsenek megelégedve. Tekintettel a megélhetés nehézségeire, annak veszélye fenyeget, hogy az elégedetlenség esetleg tüntetésekben, zavargásokban fog kifejezésre jutni...«³⁴

A munkások egyes munkás-kijelentéseken túl tettekben, megmozdulásokban, bérharcokban is megmutatták, hogy szemben állnak az ellenforradalmi rendszerrel. Így 1919 októberében, amikor a »tisztogatások« során egyszerre 22 tanárt és 18 tanítót állítottak fegyelmi elé, a munkások a francia városparancsnokhoz intézett beadványukban tiltakoztak a politikai terror ellen és arra kérték a főispánt, hogy ő ítélkezzék, mert szerintük ez az egyetlen kivezető út a politikai bosszú elől.³⁵

Abban, hogy a munkások e szervekhez fordultak, nagy szerepet játszott a helyi SZDP politikája, amely a franciákat és a városvezetést igyekezett »pártatlannak« feltüntetni. (A franciák egyes intézkedésekkel tudatosan is iparkodtak ilyen látszatot kelteni.) Nagyjából hasonló úton járt 1920 februárjában egy több mint 200 főnyi, főként munkásokból, kisemberekből álló küldöttség, amely a polgármester előtt ecsetelte a dolgozók nyomorát és arra kérte, hogy ennek enyhítésére rendeljen el a nagy vagyonosoknál katonai rekvirálást.³⁶

Élesebb és célravezetőbb eszközökhöz nyúlt a munkásság akkor, amikor az életszínvonalra ellen indított tőkés támadással szemben bérharckat kezdeményezett. Az első nagyarányú bérharc 1919 novemberében a

³³ 1919 szeptemberében pl. Lengyel János munkás így beszélt a rókusi pályaudvaron dolgozó 15–18 társához: »... a fa ágát ha le is vágják csak kihajt, ha még egyszer, direktórium lesz, a nagytőkéseket és az urakat mind ki kell irtani, hogy ne legyen több ellenforradalmár. Ha a munkások tudták volna, hogy a tőkések és urak is cselekszenek, még a magját is kiirtották volna.« (M. M. J. Archivuma Szegedi törvénytudományi iratok B 1090/1921.)

1920 telén a város elvette a Munkásotthon-t a munkásoktól Ezt megelőzően azonban — egy rendőri jelentés szerint — a munkások egy, még itt tartott gyűlésükön olyan »fordulatban« reménykedtek, amely lehetetlenné teszi otthonunk elvételét. (M. M. I. Archivum. Szegedi Főispáni általános iratok 1920–157.)

Klonkai István sűtőmunkás a Munkásotthon elvételekor egy tiszthelyettes azon provokatív kijelentésére, hogy »... na proli, kizavarták kendteket a Munkásotthonból... — így felelt: »... majd feijön még a munkások napja...« Klonkai Istvánt a kijelentéséért 1 évi börtönre és egyéb mellékbüntetésekre ítélték, mert szavai — az ítélet indokolása szerint — »a Tanácsköztársaság visszahozatalát célozzák és sértik Horthyt.« (Szegedi Állami Levéltár, Szegedi polgármesteri elnöki iratok 10964/1920.)

³⁴ M. M. I. Archivum. Csongrád megyei főispáni bizalmas iratok 1920/76.

³⁵ O. L. Szegedi főispáni bizalmas iratok 1919/383/II.

³⁶ M. M. I. Archivum. Szegedi polgármesteri bizalmas iratok. 1920/1439.

Szegedi Kenderfonógyárban zajlott le.³⁷ Ez alkalommal 800 munkás kísérelte meg, hogy helyzetén javítson.

A bérharc előzményeként a gyárigazgatóság elutasította a munkásoknak azt a kérést, hogy ne csak a gyárban dolgozó tisztviselőket, hanem a munkásokat is részesítsék ruhasegélyben. A munkások kérésük tolmácsolására egy 8 tagú bizottságot választottak, amelyen keresztül a gyárigazgatóság azt üzenté, hogy a munkások verjék ki a fejükből a ruhasegélyt. A munkások elégedetlensége, tiltakozása emiatt olyan éles formát öltött, hogy a gyárigazgatóság rendőri segítséget kért.

A bérharc azonban nem a rendőrség kivonultatása miatt zárult eredménytelenül, hanem a gyárban dolgozó szociáldemokrata funkcionáriusok tevékenysége miatt, amely megelőzte és feleslegessé tette a karhatalmat. »Erre (ti. a karhatalomra) talán szükség is lett volna, ha a textilcsoport vezetősége minden energiáját latba vetve meg nem akadályozza a munkásságot abban, hogy az igazgatót kövessék az irodába — büszkélkedett a Munka. — Ennek különösen avval a kijelentéssel állták útját, hogy a 8 tagú bizottság a munkásság sérelmeit azonnal tudatja a francia városkormányzóval. A tömeg erre lecsillapodott, a munkanélküliek elhagyták a gyárat, míg a többiek a műhelyekben széledtek el. S mire a rend teljesen helyreállott, a gyár területén megjelent Ferenczi Mátyás rendőrkapitány nagyszámú rendőr és csendőr kíséretében. Dolguk egyáltalán nem akadt...«³⁸

A békítő szociáldemokrata vezetés a munkásoknak a francia városkormányzó »pártatlanságához« fűzött illúzióit használta fel arra, hogy a meginduló bérharcot a veszélytelen és eredménytelen tárgyalások huzavonájába terelje. Pedig a munkások követelését még a rendőrség is mérsekeltnék találta.

A bérharc — mint ezek után előre látható volt — azzal ért véget, hogy a városkormányzó »jóakarattal meghallgatta« a panaszokat, ígéreteket tett és általában a legmésszebbmenő támogatását helyezte kilátásba, de történni nem történt semmi.

1920 őszén megújultak a munkások bérmozgalmi. A bérmozgalom megindítása szükségességének gondolata a munkásokban érelődött meg, a mozgalom irányítása az illető iparág szakszervezetének kezében volt. Az SZDP irányítása alatt álló szakszervezetek vezetőségei igyekeztek a munkások kezdeményezéseit békés útra terelni. Beadványt szerkesztettek a GYOSZ megfelelő szakosztályához s annak engedményeire, válaszára vártak.

1920 októberében a vas- és fémipari munkások a GYOSZ-hoz intézett beadványukban előadták, hogy e szakmában a legtöbb a munkanélküli és itt a legalacsonyabbak a bérek. (Átlagosan heti 288 K; a létminimum 837 K.) Éppen ezért 75%-os béremelést kértek. 1920. decemberében megismételték beadványukat.³⁹ A válasz mindkét esetben azonos: a GYOSZ egységes béremeléssel nem akarja befolyásolni a vállalatait abban, hogy

³⁷ A Munka, 1919 november 12. Munkások bérmozgalma a Szegedi Kenderfonógyárban.

³⁸ U. ott.

³⁹ A Munka, 1920 október 10. Vas- és fémipari munkások bérmozgalma.

azok munkásaikat »használhatóságuk mérve szerint« díjazzák.⁴⁰ A famunkásoknak a vasmunkásokéhoz hasonló beadványára a GYOSZ a »T. címet« még fokozottabb termelésre hívta fel, s a jobb kereset elérésére az akkord munka bevezetését vagy a heti 48 órás munkaidő felemelését javasolta. Az építő munkások bérköveteléseit azzal utasították el, hogy egyrészt az építőipar jelenlegi válsága is az épületfa és téglahiányán túlmenően azzal magyarázható, hogy a munkások »túl magas« órabéreket követelnek, másrészt azzal, hogy nincs joguk emelni a bért, mert »önmegtagadó takarékosagra« van szükség.⁴¹ A sütőmunkások által indított bérmozgalom kapcsán a vállalkozók kijelentették, hogy a szervezett munkásokat nem hajlandók tárgyaló félként elismerni. Ugyancsak a sütőmesterek közgyűlésén hangzott el később az a kijelentés, amelynek cinizmusánál csak ostobasága volt nagyobb: »...a munkásságnak nincs szüksége fizetésemelésre, mert mindegyikük oly jómódban él, hogy a munkát csak mint szórakozást üzik...«⁴²

A GYOSZ 1921 telén minden további hozzáfordulásnak egyszersmindenkorra véget vetett azzal, hogy felfüggesztette ilyen irányú működését, s a munkásokat munkaadóikhoz irányította bérköveteléseikkel azzal a megfontolással, hogy ha nincs szövetség, a munkásság kénytelen külön-külön egyezkedni, ami most a munkaadók szerint kényelmesebb. Kisebbségi felelősség, el lehet húzni a tárgyalásokat.⁴³

Ennek ellenére a munkásság bérmozgalmai 1921 tavaszán eredményekkel jártak. Béremeléseket értek el a női szabók, nyomdászok, sütők stb.⁴⁴

Az 1920 ősze — 1921 tavasza között indított bérmozgalmak a munkásokosztály szempontjából nagyon kedvezőtlen viszonyok között folytak le. A nagylétszámú ipari tartalékhadsereg megnehezítette a sztrájk fegyverének alkalmazását, a szakszervezetek nem tudtak határozott, célravezető irányítást adni a mozgalmaknak. Az elért eredmények viszont nem voltak tartósak, mert mire a munkás kézhez kapta a béremelést, az már a nagymértvű infláció miatt alig ért valamit.

A munkások gazdasági helyzetük további romlásának megakadályozásáért 1922-től a korábbi bérmozgalmaktól eltérően elsősorban és főleg a sztrájk fegyveréhez nyúltak. Legtömegesebben 1923 telén és tavaszán (1923. január—május), kisebb mértékben még 1924-ben is zajlottak le különböző méretű sztrájkok. A sztrájkokban a munkások létminimumukért, szűkös megélhetésük biztosításáért harcoltak, következésképp a sztrájk-követelések túlnyomórészt gazdasági jellegűek voltak; bár a béremelésre vonatkozó követelésekhez egyes esetekben politikai természetű követelések is csatlakoztak, mint pl. a sztrájk folyamán elbocsátott munkások visszavételének követelése. (Pick-gyár munkásainak sztrájkja, 1923.

⁴⁰ A Munka, 1921. január 1. Szakmozgalom. Meddig tart még?!

⁴¹ A Munka, 1921. február 25. Utazás a tárgyalagosság körül.

⁴² A Munka, 1921. április 12. A sütőmesterek »vérszerződést« kötöttek a sütőmunkások ellen.

⁴³ A Munka, 1921. február 22. Miért függesztette fel működését a Munkaadók Szövetsége.

⁴⁴ A Munka, 1921. március 13. Szakmozgalom. A szegedi munkásság béremelési mozgalma.

jan.). A sztrájkok jellegével kapcsolatban nem érdektelen idézni azt a hivatalos helyzetjelentést, amely szerint »A munkásmozgalmakat illetően ma már nem lehet éles elválasztást tenni, hogy gazdasági vagy politikai jellegűek-e, mert a kettő egymástól elválaszthatatlan. Ha a munkás rossz megélhetési viszonyok közé jut, csak a politikai rendszert és a tőkét hibáztatja...«⁴⁵

Az 1922—24-ben lezajlott sztrájkok rendszerint nemcsak egy üzem, hanem — különösen 1923-ban — az egész iparág munkásait megmozgatták és gyakran egy hétnél is tovább tartottak. A sztrájkok vezetése, irányítása a szakszervezetek kezében volt.

Noha 1922-ben az SZDP a választási harcokkal igyekezett a gazdasági harctól távoltartani a munkásokat, a sztrájkmozgalmak mégis megindultak. A bőr- és cipőipari munkások pl. állandó harcban állottak a munkaadókkal. A bőrparban nem véletlenül volt erős az ellenzék. Ennek a szakmának a dolgozói 1919. január 1-én valamennyien beléptek a KMP szegedi szervezetébe. A bőr- és cipőipari munkások követeléseit béremelésre, kollektív szerződés bevezetésére vonatkoztak és a túlóráztatások ellen is irányultak.⁴⁶ 1922 folyamán a kendergyári munkások, szabómunkások, borbély és fodrász munkások léptek még sztrájkba.⁴⁷ A sztrájk-, illetve bérmozgalmak egységes fellépését és így ütőerejét csökkentette az, hogy akkor még főleg üzemenként, műhelyenként indultak, ami megkönnyítette a tulajdonosoknak a számukra előnyös üzemenkénti megegyezését, s ezzel együtt a mozgalom szétforgácsolását, erejének csökkentését.

1923 első fele a sztrájkmozgalmak új nagyarányú fellendülését hozta. »A megelőző esztendő relatív nyugalomával szemben a munkásügy terén az egész 1923. év folyamán állandó nyugtalankodások, bérmozgalmak voltak észlelhetők; természetes kísérőjelensége volt ez a romló valutájú közgazdaságnak, amelyben az egyazon fix összegű pénz napról napra kisebb értéket képviselt.«⁴⁸

1923 január folyamán 5 napig sztrájkoltak a villamosvasút dolgozói;⁴⁹ január közepén sztrájkba lépett a Pick-gyár 150 munkása.⁵⁰ Február elején sztrájkoltak a szabók, festőmunkások, textilmunkások, bőrmunkások; és a négy szegedi asztalosgyár munkássága.⁵¹ A hónap végén sztrájkot indított 140 vasmunkás.⁵² Március közepén sztrájkoltak a cipészek, később a kendergyári munkások.⁵³ Április közepén ismét sztrájkot indított a 4 fűrész- és asztalosgyár 443 munkása; április végén szünetelt a munka 13

⁴⁵ M. M. I. Archivuma. Helyzetjelentések, 1922.

⁴⁶ M. M. I. Archivuma. A szegedi Bőr- és Cipőmunkások Szakszervezetének jegyzőkönyvei.

⁴⁷ M. M. I. Archivuma. Helyzetjelentések, 1922.

⁴⁸ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1923. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1924. 41. o.

⁴⁹ Szegedi Híradó, 1923 január 3. Békésen intézik el a villamosvasúti sztrájkot.

⁵⁰ Szegedi Híradó, 1923 január 17. Hírek. Sztrájk a Pick gyárban.

⁵¹ Szegedi Híradó, 1923 február 9. Nagy bérmozgalmak előtt. Február 22. Hírek. Sztrájk az asztalosiparban.

⁵² Szegedi Híradó, 1923 március 2. Hírek. Sztrájkoló vasmunkások.

⁵³ Szegedi Híradó, 1923 március 23. Hírek. Százszázalékos béremelést kérnek a cipézmunkások. Március 23. A kendergyári munkások túlórája.

cipésműhelyben, 3 nagy asztalosműhelyben, a Hazai Textiliparban.⁵⁴ Április 22-én bérmozgalmat indított a Szegedi Kendergyár 800 munkása.⁵⁵

»A drágaság folytonos emelkedése következtében előállott bérmozgalmak egyre nagyobb mértékben hullámoznak tovább — írta a Szegedi Híradó — Szegeden az utóbbi időben majdnem minden napra esett egy munkabeszüntetés a béremelési követelések metagadása miatt.«⁵⁶

»... április és május első hetében volt több olyan nap, amikor kevés kivétellel az összes szakmák munkásai sztrájkban állottak...« — olvashatjuk ugyancsak a Szegedi Híradóban.⁵⁷

Az egyes szakmák munkásai a sztrájkok során általában 20—50%-os béremelést követeltek. Volt olyan sztrájk is (famunkásoké), amelynek során a munkások annyi fizetést követeltek, hogy egy órai munkabérük egy kg barna kenyér árát fedezze. A Pick-gyár munkásai a béremelési követeléseken kívül követelték a sztrájk során elbocsátott munkások visszavételét is.

A tőkések, vállalkozók a sztrájk letörésére a munkáskizárástól, elbocsátással való fenyegetőzéstől kezdve egészen a rendőrség »békés« közvetítéséig minden eszközt igénybe vettek. A »békés közvetítés« eszközéül használták fel az SZDP-t és a szakszervezeteket is. A munkások becsületére, összetartására vall, hogy a tőkések a kizárásokkal, fenyegetőzésekkel általában nem tudták letörni a sztrájkokat. Amikor ugyanis a Pick-gyár igazgatósága a sajtón keresztül szólította fel sztrájkoló 500 munkását a munka felvételére, illetve annak megtagadása esetére a kizárást helyezte kilátásba, e felszólításnak csak néhány munkás tett eleget, míg a többség továbbra sem volt hajlandó a munkát felvenni.⁵⁸

Természetesen az, hogy a sztrájkok hosszabb rövidebb idő után meggyezéssel végetértek, önmagában nem hibáztatható. Forradalmi harcra nem volt kilátás, így a munkásoknak be kellett érni a helyzet időleges megjavítását eredményező harccal. A hiba ott volt, hogy az SZDP és a szakszervezetek nem ragaszkodtak következetesen a munkások támasztotta követelések teljesítéséhez, hanem könnyen beleegyeztek ezek felének, vagy még kevesebbnek teljesítéséhez is. Így azután érthető a tőkés érdekeket kifejező sajtó megkönnyebbült felsóhajtása: »Minden sztrájknál sikerült a békés megállapodás, és még ez a vigasztaló a bérharcoknál.«⁵⁹

A sztrájk megszüntetésére azonban nemcsak a fenti szervezetek közvetítését vették igénybe, hanem a rendőrséget is, szintén mint »békés közvetítőt«. (Pl. a vasmunkások sztrájkja esetében.) E közvetítés »békés« jellegén azonban rendőrkardlapozást, rendőri megfigyelés alá helyezést kell érteni. »A sztrájkok... — szól az egykorú tudósítás — csak ritka esetben

⁵⁴ Szegedi Híradó, 1923 április 13. Hírek. Sztrájkba léptek a szegedi famunkások is. Április 20. Részleges sztrájk a bőriparban. Április 21. Hírek. Sztrájkmozgalmak Szegeden.

⁵⁵ Szegedi Híradó, 1923 április 22. Ötszázharminc munkás sztrájkol Szegeden. A Wimmer gyár 800 munkása is sztrájkkal fenyeget.

⁵⁶ U. ott.

⁵⁷ Szegedi Híradó, 1923 május 31. Megszüntek Szegeden a sztrájkok.

⁵⁸ Szegedi Híradó, 1923 január 17. Hírek. Sztrájk a Pick gyárban.

⁵⁹ Szegedi Híradó, 1923 május 31. Megszüntek Szegeden a sztrájkok.

tartottak egy hétnél tovább, mert az államrendőrség békítési akciója sokat segített e tekintetben.⁶⁰

Érdemes megjegyezni, hogy a polgári sajtó a sztrájkmozgalmak során igyekezett a sztrájkoló munkások ellen hangolni a lakosság egyéb rétegeit, azt állítva, hogy a munkások verik fel az árakat és tönkreteszik, romlásba viszik az ipart, a középosztályt, az egész államot stb.

A munkásság sok lemondásának, bátor harcának gyümölcseként megszületett eredmények a nagymérvű infláció miatt azonban nem voltak tartósak. Ezért az egyes szakmák munkásai 1923 nyarán és őszén ismételten sztrájkoltak. Erre az időre esett a textilmunkások, szabók, építőmunkások, borbélysegédek, kőfaragó munkások munkabeszüntetése.⁶¹

1924-ben a szegedi rendőrkapitány jelentése is »a bérmozgalmak felújulásáról« és sztrájkokról panaszkodott.⁶² A munkások bérmozgalmai az index alapján történő bérezés felmondására, az órabérek emelésére és az aranyparitásos bérezés bevezetésére irányultak. Ebben az évben a sztrájkok azonban már nem voltak olyan tömegesek, mint 1923 első felében, de mégis megmozgatták hol ennek, hol annak az iparágnak a munkásait. 1924. február elején a Szegedi Kenderfonógyár munkásai sztrájkoltak,⁶³ március folyamán több hétig tartó erős sztrájk bénította meg a fűrészgyárak termelését.⁶⁴ Május végén a Hazai Textilipari Társaság munkásai szüntették be a munkát.⁶⁵ A tavasz és nyár folyamán kisebb részleges sztrájkot indítottak a cipészmunkások és a borbélyok.⁶⁶ Júniusban ismét sztrájkoltak a kendergyári munkások,⁶⁷ a nyár közepén pedig az építőipari munkások kéthetes sztrájkja mutatta, hogy a munkássztyál elégedetlen helyzetével.⁶⁸

II.

Szeged általános fejlődése 1924 és 1929 között nagymértékben magán viselte az ország szűk alapokon álló átmeneti gazdasági konszolidációjának minden előnytelen jegyét. Itt elsősorban a mindvégig jelentős ipari kapacitás kihasználatlanságra s nem utolsósorban a minden gazdasági alapot nélkülöző s a szükségletekkel arányban nem álló szegedi reprezentatív építkezésekre gondolunk.

A város gazdasági életének alakulását jelentékenyen befolyásolta az a politika, amely Szegedből az ország és a város teherbírását messzeemenően meghaladó módon szellemi fővárost, Nagy-Szegedet akart csinálni

⁶⁰ U. ott.

⁶¹ Szegedi Híradó 1923 júniusi számai, továbbá P. I. Archivuma. Helyzetjelentések 1923, nov., dec.

⁶² M. M. I. Archivuma. XVII. 1/1924/2.

⁶³ U. ott.

⁶⁴ Friss Hírek, 1924 március 12. Sztrájk és kizárás a fűrészgyárakban.

⁶⁵ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1924. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1925. 71. old.

⁶⁶ Friss Hírek. 1924 április 6. Sztrájkolnak a cipészmunkások. Április 5. Részleges sztrájk a borbélyiparban.

⁶⁷ U. ott, 1924 június 22. Félreértés okozta a kendergyári sztrájkot.

⁶⁸ Szeged, 1924 augusztus 15. Sztrájkban állottak a szegedi építőmunkások.

»a destruktív és forradalmi Budapest« ellensúlyozására, elsősorban Szegednek az ellenforradalomban betöltött szerepére hivatkozva, másrészt reprezentálás céljából Nyugat felé, s nagyhatalmi revizionista meggondolásokból a nemzetiségek felé. Minden bizonnyal helytállónak fogadhatjuk el a sajtónak azt a megállapítását, hogy »... a szegedi városházán a közgazgatási cél, a városfejlesztési ábránd, a Nagy-Szeged álma egyetlen vágyban csúcsosodik ki, a reprezentálás vágyában. Ma mindenki reprezentálni akar, reprezentálni akarja először önmagát, másodszor a várost.«⁶⁹ De a templomot, árkádos palotákat építő, s artisztikus megoldású utcabenyílások kiképzésére gondoló politika messzemenően mellőzte az ipar és kereskedelem fejlesztését és érdekeit, a felsőoktatás fejlesztése mellett teljesen elhanyagolta a közép-, főleg pedig az alsófokú oktatás támogatását.

Az országban 1924-ben végrehajtott pénzügyi stabilizáció nem eredményezett azonnal a gazdasági élet minden területén konszolidációt. A gazdasági stabilizáció első lépése, a korona romlásának megállítása pénzhiánnyal, a belső piac felvevőképességének csökkenésével járt és különösen 1925 második felében súlyos gazdasági zavarokat idézett elő.⁷⁰ Szegeden a szanalási válság az iparban főleg abban jutott kifejezésre, hogy a könnyűipar felé irányuló gyáralapítási tevékenység — amely a húszas évek elején, mint láttuk, meglehetősen élénk volt — úgyszólván nullára zsugorodott össze. Új alapításra 1925-ben nem került sor, sőt a régi vállalatok közül is nem egy szűkítette működésének kereteit.⁷¹ Számos üzemben csak 3—4 napot dolgoztak hetente.⁷²

A konszolidációs évek ipari fellendülése Szegeden sokkal kevésbé és még az országos viszonylatban észlelhetőnél is korlátozottabban következett be. Szeged határvárossá lett és előnytelen földrajzi helyzete az adott társadalmi politikai feltételek között éreztette hatását. Másrészt a Bethlen-kormány gazdaságpolitikája Szegeden sem a meglévő ipar fejlesztését célozta, hanem elsősorban improduktív építkezésekbe fektette a pénzt (Szegedi »Szent Márk tér«).

Ennek ellenére a rendelkezésünkre álló kereskedelmi és iparkamarai jelentések, továbbá az egyes vállalatok üzleti jelentései és zárszámadásai 1926-tól kezdve bizonyos iparágakban a termelés lassú növekedését tükrözik. A fellendülés mindenekelőtt az építőiparban, illetve az azzal kapcsolatos iparágakban, valamint a textil-, kender- és bőrfeldolgozó iparban következett be, de korántsem egyenesvonalúan és csak 1920—21-hez viszonyítva jelentett növekedést. Az üzemek teljes kapacitását ugyanis általában ekkor sem használták ki. Az építkezések révén egyik legjobban foglalkoztatott üzem, a Szegedi Téglagyár Társulat pl. 1927-ben háborúelőtti kapacitásának csupán 75%-át tudta kihasználni.⁷³

⁶⁹ Délmagyarország, 1927 július 31. Nagyúri dolgozószobák a szegedi városházán süppedő perzsákkal, selyemlámpákkal, külön előszobákkal.

⁷⁰ Kádár I.: A munkásosztály helyzete a Horthy rendszer idején. Bp. 1955. 69. o.

⁷¹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1926. 29—30. old.

⁷² Szeged, 1925 január 28. A szakszervezeti bizottság a város tanácsától kéri a munkanélküliség enyhítését.

⁷³ Szegedi cégbíróági iratok. Szegedi Téglagyár Társulat. 1927. évi üzleti jelentése és zárszámadása.

A szegedi jelentős élelmiszeripar óriási nehézségekkel küzdött elsősorban a külföldi (cseh és osztrák) iparcikkek versenye, másrészt a bel-földi fogyasztás csökkenése miatt. Belső pénzügyi nehézségek mellett ezzel függött össze három szegedi szalámigyár megszűnése és a malomipar visszafejlődése.⁷⁴

1926 folyamán más iparágakban is több kis- és középüzem számolt fel, ill. csökkentette termelését, a külföldi iparcikkek versenyén kívül a szakmabeli nagyvállalatok versenye miatt is. Megszűnt a 120 munkással dolgozó Terápia-dobozgyár, a 40 munkást alkalmazó Párisi-játékarúgyár. 100 munkással csökkentette üzemét a Ferrária vasgyár. Az Ariadne köt-szövőgyár 200 munkás helyett 50—60-nal dolgoztatott, a cipőgyártó üzemekben 200 munkás vesztette el kenyérét, stb.⁷⁵

A Szegeden jelentős kisipar helyzetére is az — a kistökések sorsát a kapitalizmusban meghatározó — általános jelenség jellemző, hogy elsősorban a nagy vállalatok versenye miatt az önálló kisipari egzisztenciák nagyrésze a fokozódó eladósodás, a tönkremenés felé haladt.⁷⁶

A város 1925-től kezdve több külföldi kölcsönt vett fel, amelyeket amerikai és angol bankházak folyósítottak a magyar hitelszerveken keresztül. E kölcsönöket elsősorban a fogadalmi templom, püspöki palota, egyetemi klinikák stb. építkezéseibe ruházták. Ezekből épült még a szegedi tanyai kisvasút is, annak az orientációnak jegyében, amely az elcsatolt területeket a városhoz tartozó tanyavilág és a szomszédos községeknek a városba való intenzívebb bekapcsolásával akarta pótolni. Az ipar és a kereskedelem e kölcsönökből (a kisvasúttól eltekintve) nem kapott semmit. A helyi burzsoázia állami támogatást, a víziutak jobb kihasználását sürgette s egészében nem szívelte a város vezetőségének pénzszerző politikáját.⁷⁷

Az 1925-ös szanalási válság legsúlyosabban az ipari munkásságot érintette. Néhány hónap alatt (1924. aug.—1925.) a munkanélküliség ismét ijesztő méreteket öltött: 1925 januárjában az építőiparban 400, a faiparban 60, vasiparban 350, bőriparban 200, szabóiparban 55, élelmiszeriparban 82, festőiparban 70, nyomdaiparban 24, szolgáltatási vállalatok 53, fűrészgépyarak 200, a szalámigyarak 60 munkanélküli munkást tartottak nyilván. Munkanélküli volt ezenkívül 300 földmunkás, 64 magánalkalma-

⁷⁴ Délmagyarország, 1927 február 2. A legutolsó időben kilenc szegedi iparvállalat szüntette be üzemét.

⁷⁵ Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1926. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1927, 64. o. és Délmagyarország, 1927 február 2. A legutolsó időben kilenc szegedi iparvállalat szüntette be termelését.

⁷⁶ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1927. évi közgazdasági viszonyairól. Szeged, 1928. 27. old.

⁷⁷ »Végére nagyon szép, hogy a békebeli „iskolaváros” jellegét Szeged nemcsak megtartotta, de még öregbítette is, azonban ebből egyedül megélni valahogy mégsem lehet. Nem lehet tétlenül az ipari és kereskedelmi élet haldoklását nézni, kell valamit tenni, hogy ide másféle élet is jöjjön... Ez a kiaszfalozott alföldi metropolisz valahogy vár valamit. Vár a kormánytól, a hatóságtól, az emberektől, várja, hogy hozzák már az életet, a lüktetést, a jó összeköttetést, a víziutak gazdasági kihasználását, fejlett mezőgazdaságának iparilag itt való feldolgozását, vár gyárkérményeket, elevátorokat...« Délmagyarország, 1927. február 6. Szeged iparának és kereskedelmének haldoklása, c. cikke.

zott, 8 borbélymunkás, összesen 1952 ember.⁷⁸ Egyedül a jól foglalkoztatott textil- és könyvkötőiparban nem volt munkanélküliség.⁷⁹ Májusban a szakszervezetekhez tartozó munkanélküliek száma 2500-ra emelkedett és rajtuk kívül még legalább 200 szervezetlen dolgozónak nincs munkája.⁸⁰ A munkanélküliség hosszan elhúzódott. Százával akadtak olyan munkások, akik 6—8 hónapig munka nélkül tengődtek.⁸¹ 1925 szeptemberében sok építőmunkás még az évben egyetlen napra sem kapott munkát.⁸²

»A bérviszonyoknál súlyosabb volt a válság hatása a munkanélküliségben, ami a szegedi kamara területén, illetve inkább Szegeden, még az átlagos arányokat is meghaladta...«⁸³ — állapítja meg a burzsoázia lapja.

A munkanélküliséget a város olyan vérszegény és erőtlen intézkedései nem tudták enyhíteni, mint pl. hogy a polgármestert 1925. január 4-én felkereső munkanélküli küldöttség 25 tagját — hogy leszereljék a munkanélküliek lehangosabb képviselőit — ideig-óráig kötőrezi munkával foglalkoztatták.⁸⁴

A szegedi Szakszervezeti Tanácsnak a munkanélküliséggel foglalkozó beadványát a városi közgyűlés »tán megint munkanélküli segílyt kérnek« — szellemben intézkedésre és válaszra sem méltatta.⁸⁵ Elutasították a Szakszervezeti Tanács 1925. decemberi memorandumát is (a későbbi években is), amelyben 2—300 munkás számára karácsonyi segílyt kért, azzal, hogy segílyt nem adnak, de teremtenek munkaalkalmat — hólapátolást.⁸⁶

1926-ban a hatósági munkaközvetítő még mindig 2000 munkanélkült tartott nyilván. A munkanélküliség növekedéséről s a munkaalkalmak csökkenéséről írt a *Délmagyarország* 1926. július 28-i száma is — Szegeden tizezerről kétezerre esett a munkahelyek száma — címmel.

1927 az ipari termelés lassú növekedésével s az építkezésekkel több munkaalkalmat hozott.⁸⁷ A munkanélküliség azonban továbbra is súlyos problémája maradt Szegednek különösen a téli hónapok alatt, amikor az idényjellegű munkák szüneteltek. Súlyos munkanélküliséggel küzdöttek pl. a vasmunkások. 110 tagú küldöttségük 1926. március 22-én a polgármesternél előadta, hogy hónapok óta nem jutnak keresethez és sokan közülük az utóbbi időben már alig ettek valamit.⁸⁸ Állandóan súlyos lét-

⁷⁸ Szeged, 1925. január 28. A szakszervezeti bizottság a város tanácsától kéri a munkanélküliség enyhítését.

⁷⁹ U. ott.

⁸⁰ Délmagyarország, 1925. május 17. Százzszámra vannak olyan munkások, akiknek fél éve nincs munkájuk.

⁸¹ U. ott.

⁸² Délmagyarország, 1925. szeptember 5. Olyan építőmunkások vannak, akik ebben az évben még egyetlen napra sem kaptak munkát.

⁸³ Délmagyarország, 1925. november 28. A munkáskérdés a szegedi kamara területén.

⁸⁴ Szeged, 1925. január 4. A szegedi munkanélküliek küldöttsége a polgármester előtt.

⁸⁵ Szeged, 1925. február 19. A tanács válaszol a szakszervezeti bizottság beadványára.

⁸⁶ Délmagyarország, 1925. december 17. A közgyűlés nagy többsége nem ad karácsonyra segílyt a munkanélkülieknek.

⁸⁷ U. ott, 1927. december 21. Budapest 200.000 pengőt, Szeged egyetlen pengőt sem ad a munkanélkülieknek.

⁸⁸ Szegedi Napló, 1928. március 22. Munkanélküli vasmunkások küldöttsége a városnál.

bizonytalanságban éltek a szabó és cipésmunkások is. Jelentékeny részük vagy állandóan munkanélküli volt, vagy kénytelen volt áttérni más foglalkozásra.⁸⁹

A *Szegedi Napló* Szegedi nyomor a számok tükrében című cikke különösen a munkanélküliek helyzetére jellemző adatokat közölt. Ezek szerint 1928-ban 345 ember kényszerült népkonyhára. »A közsegély után való futkosás szomorú útját a háború előtt alig 200-an, a háború utáni időben már 800-an, ma pedig 597-en járják« — állapította meg a lap.⁹⁰

A konszolidációs évek — különösen a Szegeden ekkor is nagyarányú munkanélküliség figyelembevételével — a háborúelőtti állapotokhoz képest nem hoztak lényeges javulást a munkásosztály életkörülményeiben. A Szakszervezeti Bizottság 1925. novemberi adatai szerint a munkabérek csak a háborúelőtti bérszínvonal 60—80%-át érték el.⁹¹ A burzsoá sajtónak ama 1928. karácsonyi — nyilvánvalóan szépített — megállapításával szemben, hogy »... a munkabérek az egész vonalon elérték a bérnívót...«, ekkor is az az országos érvényű megállapítás állhatja meg a helyét, hogy a munkások átlagbére az egész szakaszban nem érte el a háborúelőtti átlagbéreket.⁹² A kendergyári munkások 1927. augusztus 26-án megtartott értekezlete ugyanis egy 5 tagú család létminimumát heti 69 P-re becsülte. Ezzel szemben egy jól kereső férfi munkás 20—30 P-t keresett, a női munkás jóval kevesebbet, úgyhogy az átlagbérek 13—17 P körül mozogtak.⁹³ Az építőipari munkások 1929 szeptember 25-i beadványa szerint a szegedi üzemek átlagosan 14—20 P heti keresetet nyújtottak.⁹⁴ Ugyanakkor, amikor a kereseti viszonyok ilyen nyomorúságosak voltak, a munkaidő egyes szakmákban és gyárakban rendszeresen meghaladta a napi 8 órát. Például a Szegedi Kendergyárban is, ahol 1922. után állandóan 9 1/2 órát dolgoztak a munkások,⁹⁵ s a vasipari üzemekben, ahol a munkások a szakmában állandóan meglévő munkanélküliség ellenére heti 56 órában dolgoztak s ezenkívül különóráztatták is őket.⁹⁶

A lakásviszonyok továbbra is súlyos, megoldatlan problémát jelentettek Szegeden. 1927-ben 3202, részben és egészben nedves lakásban »... mind megannyi a tüdővész fészke...« — mintegy 10 000 ember lakott.⁹⁷

⁸⁹ Délmagyarország, 1928 december 25. Az orvos, az ügyvéd, a kereskedő, az iparos, a hivatalnok, a munkás keserves beszámolója 1928-ról.

⁹⁰ Szegedi Napló, 1928 április 29.

⁹¹ Délmagyarország, 1925 november 28. A munkáskérdés a szegedi kamara területén.

⁹² Délmagyarország, 1928 december 25. Az orvos, az ügyvéd, a kereskedő, az iparos, a hivatalnok, a munkás keserves beszámolója 1928-ról.

⁹³ M. M. I. Archivuma. Szegedi Rendőri Jelentések 1927 augusztus, és Délmagyarország, 1928 október 19. A szegedi kendergyári sztrájk ügyében a békéltető bizottság tárgyalásai sem vezettek eredményre.

⁹⁴ M. M. I. Archivuma. Szegedi polgármesteri bizalmas iratok, 1929- 33360.

⁹⁵ Szeged, 1924 január 20. A légszeszgyári pör és a kendergyári munkások bérszerződése.

⁹⁶ Szegedi Napló, 1928 március 22. Munkanélküli vasmunkások küldöttsége a városházán.

⁹⁷ Szegedi Napló, 1927. június 12. 3202 nedves földszinti, szuterén és pincelakás van Szegeden.

Építkezésekre — és még hozzá milyen költséges építkezésekre — csak a belvárosban telt. A szegedi külvárosrészek viszont rendkívül elhanyagolt állapotban voltak. »A gyerekeket — írja az újság — a legtöbb helyen nem mérik kiengedni az utcára, nehogy beleessenek a szennyes vízzel, békanyállal, bűzzel és posvánnyal telt nyílt csatornába, amelyeknek vize most az eső után olyan mély, hogy például egy kétéves kicsike feltétlenül belefulladásna... Lámpa kilométeres távolságokban nem látható...«⁹⁸

A közegészségügy állapotát az SZDP lakások építését sürgető memorandumja így jellemezte: »Nincs az országban város — Budapestet sem véve ki —, ahol a tuberkulózisnak olyan bő aratása volna, mint Szegeden.«⁹⁹

A várossal és kultúrájával a »Nyugat embere« előtt büszkélkedni akaró »szögedi kiskirályok« vajon el mertek volna-e dicsekedni a »szellemi főváros« általános kultúrképével? Azzal például, hogy Szeged belterülete 80 100 főnyi lakosságának 16%-a, a 39 009 külterületi lakosnak 34%-a analfabéta volt?¹⁰⁰

* * *

A megelőző évek sztrájkharcainak tapasztalatával gazdagodva, a 20-as évek második felében a szegedi munkások is bátran nyúltak a gazdasági sztrájk fegyveréhez élet- és munkakörülményeik javítása érdekében. E sztrájkokkal, amelyek élvonalában a textil- és építőmunkások haladtak, a szegedi munkások méltón sorakoztak az országsszerte kibontakozó sztrájkmozgalmakhoz.

1925-ben és 1926-ban lezajlott szegedi sztrájk- vagy bérharcra vonatkozó adatok az eddigi kutatások alapján nem állnak rendelkezésünkre, feltehetően azért, mert a nagyarányú munkanélküliség a tőkéseknek előnyös helyzetbe juttatta és a gyenge munkaerőkereslet, valamint a szokásosnál jóval nagyobb munkaerő kínálat megnehezítette a munkások sztrájkarcát.

1927-ben azonban fokozódott a munkáskéz iránti kereslet és így a munkásokat sztrájk esetén nem fenyegette annyira az azonnal elbocsátás veszélye. Ezenkívül a létfenntartási költségek növekedése is a munkabérek emelésének követelésére szorította a munkásokat. »A fokozódó drágaság hónapok óta különböző bérmozgalmakat váltott ki a szegedi munkásság sorában« — írta a Délmagyarország.¹⁰¹

1927. augusztus 2-án az országsszerte meginduló építőmunkássztrájkokkal egyidejűleg a szegedi építőmunkások is harcba léptek életfeltételeik javításáért. A sztrájkot a létfenntartáshoz szükséges minimum növekedésén kívül a munkásoknak a bérmegállapodások be nem tartásából eredő elégedetlensége váltotta ki. Különösen az egyetemi építkezéseknél vált valóságos rendszerré, hogy a vállalkozók az előzetes tárgyalások során megígért 80—88 filléres órabérek helyett sorozatosan 56—72 filléres óra-

⁹⁸ Délmagyarország, 1926 július 4. Barangolás a felsővárosi utcákon.

⁹⁹ Délmagyarország, 1927 április 6. A szegedi munkásság magánlakások építését kéri a várostól.

¹⁰⁰ Szegedi Napló, 1927 július 31. Szeged belterületén 22,683, külterületén 13,177 analfabéta van.

¹⁰¹ Délmagyarország, 1927 október 19. A szegedi kenderfonógyárban 60 munkásnő sztrájkba lépett, az igazgatóság az összes munkásokat kizárta.

béreket fizettek és a szombati bérfizetések során a magasabb órabérű munkásokat rendre elbocsátották, hogy helyettük kevesebbel is beérő vidéki munkásokat alkalmazhassanak.¹⁰²

A sztrájk 180 résztvevővel (90 kőműves és 90 segédmunkás) az egyetemi építkezéseknél indult meg azzal a követeléssel, hogy a 88 filléres órabéret 1 P-re emeljék. A sztrájk megindulásakor lehetőség lett volna arra, hogy az egyetemi építkezéseknél dolgozó munkások sztrájkja általános építőmunkás sztrájk kezdetét jelentse. »A sztrájkmozgalmat a munkások úgy kommentálták, hogy a mozgalom nemcsak az egyetemi építkezések kőműves munkásainak mozgalma, hanem az összes szegedi építőké is ...«¹⁰³

Lájer Dezső, a szegedi szociáldemokrata pártszervezet ekkori titkára e lehetőségről így nyilatkozott: »Mi már a mai délelőtt folyamán azt a bejelentést kaptuk más építőmunkásoktól, hogy szolidárisak az egyetemi építőmunkásokkal.«¹⁰⁴ A szociáldemokrata párt helyi szervezetének Lájer vezette jobboldali vezetősége azonban a munkásmozgalom leszerelőjének, fékjének bizonyult. Noha előrelátható volt, hogy általános munkabeszüntetés esetében nagyobb kilátás van sikeres harcra, mégis úgy intézkedett, hogy más, nem az egyetemi építkezéseknél dolgozó munkáscsoportok dolgozzanak tovább és várják be a »további intézkedéseket«. »A pártnak minden igyekezete így azon volt — nyilatkozott Lájer Dezső —, hogy más építkezések munkásait a sztrájktól visszatartsa. Ezt egyelőre hallatlan erőfeszítéssel sikerült is elérnünk ...«¹⁰⁵

Az egyetemi építkezések munkásainak harca ilyen módon megnehezült feltételek között, a másutt dolgozó építőmunkásoktól szeparálva kezdődött. Az építkezéseket rendőrség szállta meg, s a vállalkozók kíséreltet tettek a sztrájktörők működtetésére.«¹⁰⁶

A sztrájkoló munkások és a Munkaadók Szövetsége közötti tárgyaláson a munkásokat Lájer Dezső és öt építőmunkás képviselte. »Mi (ti. Lájer) kevés kilátással és kevés reménnyel mentünk a tárgyalásra — mondta Lájer, a meghunyászkodás és a munkásérdek elárulásának iskolapéldáját adva —, mivel a sztrájkolók elkeseredése és elszántsága olyan nagy, hogy már a tárgyalás folyamán és építőmunkások vezetői részéről az a nézet alakult ki, hogy el vannak szánva, hogy kitartanak a végsőig.«¹⁰⁷ A Munkaadók Szövetsége részéről jelenlévő Wimmer Fülöp, Cserzy Mihály és Körmendy Mátyás álláspontját erősen az jellemezte, hogy »... nem szabad megijedni, nem szabad meghátrálni, mert különben az igények az égig nőnek.« Ezért a kért 12 filléres javítással szemben mindössze 4 fillér javítást ajánlottak fel. Később ettől is visszatáncoltak és ajánlatukat csu-

¹⁰² Délmagyarország, 1927 augusztus 3. Kedden reggel sztrájkba léptek az egyetemi klinikai építkezések építőmunkásai.

¹⁰³ U. ott.

¹⁰⁴ U. ott.

¹⁰⁵ U. ott.

¹⁰⁶ Erre vall a Szegedi Naplónak az a közlése, hogy »az egyetemi építkezéseknél különben a munkavezetők néhány munkással, akiknek élén a vitézi szék egyik tagja dolgozik, és több napszámossal szerdán is dolgoztak. Munkájuk zavartalanságát a rendőrség biztosítja.« (Szegedi Napló, 1927 augusztus 4. Dolgozzunk tovább.)

¹⁰⁷ Délmagyarország, 1927 augusztus 3. Kedden reggel sztrájkba léptek az egyetemi klinikai építkezések építőmunkásai.

pán tárgyalási alapnak tekintették, illetve csak ilyen értelemben volt hajlandó a Szövetség az építészvállalkozók felé közvetíteni.¹⁰⁸

Augusztus 3-án az építőmunkás otthonban összegyűlt mintegy 150 munkásnak kellett döntenie abban a kérdésben, elfogadják-e a felkínált tárgyalási alapot. Noha Lájér beszédében hangsúlyozta, hogy »számolnunk kell minden eshetőséggel« és a sztrájk továbbfolytatása esetén az egyetemi építkezések felfüggesztését is kilátásba helyezte, a sztrájkoló munkások fenntartották eredeti követelésüket, sőt azokhoz újabb követeléseket is csatoltak. A jelenlévő munkások részéről id. Komócsin Mihály kollektív szerződés és bérminimum követelését is indítványozta, és a munkások ismételten állást foglaltak az általános sztrájk gondolata mellett.¹⁰⁹

A vállalkozók, válaszul a munkások szilárd elhatározására és kitartására; augusztus 6-án kizárták az összes építőipari munkást, sztrájkolót, és a sztrájkban nem állót egyaránt. Ezzel mintegy 600 építőmunkás vált munkanélkülivé. A város kitoloncolással fenyegette az így munkanélkülivé vált nem szegedi illetőségű munkásokat.¹¹⁰ Ezekkel a rendszabályokkal a sztrájk befejezését s a vállalkozók számára annak előnyös lezárulását akarták elérni. A munkásság kitartó munkabeszüntetése, továbbá mintegy 80 építőmunkás eltávozása Szegedről a Munkaadók Szövetségét végül is közeledésre kényszerítette. A sztrájk 11-én kölcsönös engedményeken alapuló megegyezéssel végződött, amelynek értelmében a legkisebb órabér 80 fillérnél kevesebb és a legmagasabb 95 fillérnél több nem lehet.¹¹¹ A megegyezést a szakszervezeti tárgyalóbizottság kötötte. S hogy ez nem egészen a munkások szíve szerint való volt, a sajtó is elárulja. »Bár a megegyezés létrejött, a nehezebb dolog péntek estére maradt, amikor a szakszervezeti tárgyalóbizottságnak be kell számolnia a munkásság előtt az eredményről. A gyűlés simán folyt le...« — írta a Délmagyarország.¹¹²

Ehhez azonban Lájér minden művészetére szükség volt. Körömszakadtáig bizonygatta, hogy noha a munkások erősebbek voltak, a munkaadók részéről sem hiányzott a »legmesszebbmenő jóakarata«.¹¹³

A tíz napig tartó építőmunkássztrájk eredményeit az építőmunkások kitartása, szolidaritása vívta ki. De ahogyan a vállalkozókat bérjavításra az általános építőmunkássztrájktól való rettegés indította, úgy az a körülmény, hogy egyes szociáldemokrata vezetők bűne miatt erre gyakorlatilag nem került sor, magyarázza, hogy a munkások a sztrájkot az eredeti

¹⁰⁸ Délmagyarország, 1927 augusztus 3. Kedden reggel sztrájkba léptek az egyetemi klinikai építkezések építőmunkásai« és augusztus 5.: Áll az építőmunkások sztrájkja.

¹⁰⁹ »A sztrájkoló munkásság — számol be a Délmagyarország — egyhangúlag elhatározta, hogy kitart az 1 P-ös követelés mellett, a dolgozók egyhangúlag elhatározták, hogy szolidárisak a sztrájkolókkal és készek arra, hogy bármely pillanatban leálljanak és csatlakozzanak a sztrájkolókhöz, és elvben hozzájárulnak a kollektív szerződéshez.« (Délmagyarország, 1927 augusztus 4. Az építőmunkások sztrájkján este kimondták a sztrájk folytatását.)

¹¹⁰ Szegedi Napló, 1927 augusztus 11. Ma döntő fordulat várható az építőipari sztrájk ügyében.

¹¹¹ Délmagyarország, 1927 augusztus 12. Csütörtökön este létrejött a megállapodás a munkaadók és építőmunkások között.

¹¹² Délmagyarország 1927 augusztus 13. Véget ért az építőmunkások sztrájkja.

¹¹³ U. ott.

célkitűzésnél jóval kisebb, csupán részleges eredménnyel voltak kénytelenek befejezni.

Alig zajlott le a nagyarányú építőmunkássztrájk, amikor 1927. szeptember 1-én a faipari munkások szüntették be a munkát. A faipari dolgozók már a sztrájk megindulása előtt tárgyaltak a munkaadókkal arról, hogy iparukban Szegeden is vezessék be a fővárosi munkabéreket. (Szegeden ugyanis 20—81 filléres órabért fizettek, míg Budapesten 40—130 fillért.) A követelésből a tárgyalások folyamán valamit engedtek ugyan a munkások, de a tulajdonosok a kisebb követelés teljesítésétől is mereven elzárkóztak.¹¹⁴ Négy asztalosüzem 80 munkása ezért kapcsolta össze bérkövetelését munkabeszüntetéssel. A sztrájk itt is általános sztrájkként indult és a szakszervezeti vezetőségen múltott, hogy nem lett azzá. »A munkások... en block sztrájkba akartak lépni, és csak a szakszervezet erőyes fellépésére sikerült a sztrájkot négy üzemre redukálni.«¹¹⁵

A Munkaadók Szövetsége azzal a módszerrel élt, mint az építőmunkássztrájk esetében — megkezdte a munkáskizárásokat a faiparban is. Azok felé a tulajdonosok felé, akik nem akartak »szolidaritást« vállalni s munkáskizárásokat foganasítani, bojkottot helyezett kilátásba.¹¹⁶ Kijelentette, hogy a szakszervezetet mindaddig nem fogadja el tárgyaló félnek, amíg véget nem vet a sztrájknak.¹¹⁷

Az általános munkáskizárás ellenére — aminek eredményeként már mintegy 50 faipari műhely több mint 300 munkása maradt kereset nélkül — a munkások a sztrájk továbbfolytatása mellett foglaltak állást, mondván, hogy előbb jöjjön a megegyezés, s csak azután kezdik el a munkát.¹¹⁸

A szakszervezet közreműködése szeptember 26-án mégis a munka felvételére kényszerítette a munkásokat. Noha a bérharc további menetére vonatkozólag az eddigi kutatások során nem kerültek elő adatok, mégis joggal feltételezhető, hogy ha a munkabeszüntetéssel kísért bérharc ért is el eredményeket, az igen csekély volt. A *Délmagyarország* ugyanis 1927. szeptember 21-én Áll a harc az asztalosiparban c. cikkében, tehát a bérharc korábbi stádiumában ezt írta: »... a munkások részéről kiküldött bizottság óriási engedményeket tett az eredeti követelésekkel szemben, és ezzel azt tette lehetővé, hogy a munkaadók ajánlata és a tárgyalóbizottság igénye között csak lényegtelen eltérés maradt.«

Külön figyelmet érdemel a Szegedi Kenderfonógyárban 1927. október 17-én kirobbant sztrájk. Ezt a sztrájkot ugyanis a szakszervezet véleménye szerint a gyárigazgatóság maga provokálta ki azzal, hogy a gyár gombolyító részlegén dolgozó munkásnőket magas pénzbüntetésekkel sújtották s durva bánásmódban részesítették. Az igazgatóság a bérjavítást

¹¹⁴ Délmagyarország, 1927 szeptember 18. Szombaton reggel asztalossztrájk kezdődött Szegeden.

¹¹⁵ U. ott.

¹¹⁶ Délmagyarország, 1927 szeptember 21. A munkaadók több nagyobb asztalosüzemből kizárták az asztalosmunkásokat.

¹¹⁷ Délmagyarország, 1927 szeptember 18. Szombaton reggel részleges asztalossztrájk kezdődött Szegeden.

¹¹⁸ Délmagyarország, 1927 szeptember 21. Áll a harc az asztalosiparban. Szeptember 23. Tovább sztrájkolnak a faipari munkások.

kérő, gombolyító osztályon dolgozó munkásnők sztrájkjának hírére a gyár összes munkását kizárta.¹¹⁹

A sztrájkot a szakszervezetek véleménye szerint a gyárvezetőség provokálta, hogy ürügye legyen valamennyi munkás kizárására. A gyárban ugyanis átalakítások és szerelések folytak és ezeket a munkákat üzemszünetelés alatt lehetett a legjobban végrehajtani. A gyárigazgatóság viszont a munkásokkal korábban kötött szerződés értelmében üzemszünetelés esetén a munkásoknak keresetük 70%-át volt köteles biztosítani. A kiprovokált sztrájkkal és az azt követő munkáskizárással viszont mentesült a kötelezettség alól.¹²⁰

A harcot a munkások vagy a gyárigazgatóság javára az dönthette el, hogy hova állnak a vasmunkások, akiknek munkájára az átalakításoknál szükség volt. A vasmunkások, a munkásszolidaritás szép példáját adva, csatlakoztak a sztrájkhoz és így meghiúsították az igazgatóság számításait, győzelemre vitték a sztrájkot. A bérharc, amely minden munkásnak 4%-os bérjavítást hozott, október 20-án ért véget.¹²¹

A Szegedi Kenderfonógyár munkásainak sztrájkja még két másik üzem, a Varga-féle kötélgyár és a Pollák-féle kenderfeldolgozó üzem munkásait is megmozgatta, akiknek harca a kendergyári munkások harcához hasonló eredménnyel járt.¹²²

Az 1928 februárjában lezajlott Vénusz-cipőgyári sztrájkot és 1928 júliusában az Orion-bőrgyár munkásainak sztrájkját azonos okok váltották ki. Mindkét gyár igazgatósága akkordbérre akart áttérni.

Az akkordbérre való áttérés érthetően váltotta ki mindkét gyár munkásságának tiltakozását, hiszen ez a bérrendszer amennyire előnyös volt a tőkéseknek, oly nagy mértékben hátrányos volt rájuk nézve. A kereset a munkateljesítménytől függött és ez bár látszatra érdekeltté tette a munkásokat a munkanap időtartamának és a munka intenzitásának növelésében, ugyanakkor azonban, mivel a munkanap meghosszabbítása és a munkaintenzitás növelése a munkás fizikai erő kifejtésének fokozásával járt együtt, a kizsákmányolás jelentős növekedését jelentette. Az akkordok megállapítása, a munkadarabok minőségének ellenőrzése számos esetben jogtalan bérlevonásokra adott alkalmat, ugyanakkor pedig még a munkások között tőkés érdeket szolgáló versengést is támasztott. Az új bérezés a munkások keresetének csökkenését jelentette. (A Vénusz-cipőgyári munkások az akkord bevezetésével reggel 7-től este fél 7 óráig ebédszünet megszakítással 11—12 pengőt kerestek volna hetenként.¹²³) Az Orion-gyári sztrájkról a *Délmagyarország* hasábjain Lájner Dezső is elismerte az akkord bérezésnek a munkásokra nézve ebben a vonatkozásban előnytelen oldalát: »A sztrájk tulajdonképpeni oka az, hogy a

¹¹⁹ Délmagyarország, 1927 október 19. A Szegedi Kenderfonógyárban 60 munkásnő sztrájkba lépett, az igazgatóság az összes munkásokat kizárta.

¹²⁰ U. ott.

¹²¹ Délmagyarország, 1927 október 20. Csütörtökön reggel ismét megkezdődik a munka a Kenderfonógyárban, és M. M. I. Archivuma, Szegedi Rendőri Jelentések, 1927 október.

¹²² M. M. I. Archivuma. Szegedi Rendőri Jelentések, 1927 október.

¹²³ M. M. I. Archivuma. Szegedi Törvényszéki Iratok. B. 26805/928.

gyár igazgatósága nem direkt, hanem burkolt formában bércsökkenést akart keresztülvinni.¹²⁴

Az akkord-bér bevezetésére irányuló kísérletnek sikerrel álltak ellen a Vénusz-cipőgyári munkások. Már az új bérrendszer bevezetésének első napján tiltakoztak ellene s nem voltak hajlandók a próbahét ledolgozására. A szociáldemokrata párt helyi vezetőinek politikájával már az előző években is elégedetlen bőrös szakszervezet nem a mozgalom fékjeként, hanem szervezőjeként lépett fel. »Semmi kétség sem fér hozzá, hogy a szakszervezet keze intézkedett« — méltatlankodott emiatt a gyárvezetőség.¹²⁵ Három nap múlva a gyárigazgatóság rövid úton végzett a »renitenskedőkkel« és 24 felsőrészragasztó és tűzőnőt elbocsátott.¹²⁶ Ezután újsághirdetés útján új munkásokat szerzett, akikkel viszont nem tudatta a bérezés formáját.

Az elbocsátott munkások bevonták a sztrájkba az új munkásokat is (emiatt a gyár öt munkás ellen eljárást indított »magánosok elleni erőszak« címén) és együttes fellépésük eredményeként a gyárvezetés kényszerült elállni az akkord bevezetésétől.¹²⁷

Az 1928. július 14-én hasonló ok által kiváltott Orion-gyári sztrájkra vonatkozó adatok ellentmondásosak és hiányosak. A Szegedi Napló szerint 58, a kamarai jelentés szerint 80 munkás lépett sztrájkba.¹²⁸

A sztrájk nem indult egységes tiltakozással, mert 25 munkás nem vállalt szolidaritást a sztrájkolókkal. Kedvezőtlenül hatott a sztrájk kimenetelére az is, hogy az Orion az elbocsátott sztrájkolók helyére tudott munkásokat szerezni. Nem állapítható meg, hogy a sztrájkoló munkások eleget tettek-e annak a felhívásnak, hogy ha július 17-én nem kezdik el a munkát, kijelentik őket.¹²⁹ A gyár mindkét esetben rátérhetett az akkord-bérezésre; abban az esetben is, ha nem jelentkeztek, de akkor is, ha jelentkeztek, hiszen a munkábaállás az új bérezés elfogadását jelentette.

1928 őszén folyt le a Szegedi Kenderfonógyár munkásainak az a csaknem hét hétig tartó elkeseredett sztrájkharca, amely méreteit és időtartamát tekintve egyedülálló volt a szegedi munkásmozgalom történetében.

A Szegedi Kenderfonógyár R. T. az általa foglalkoztatott mintegy 900 munkással Szeged egyik legnagyobb ipari vállalkozása, amely már a világháború előtt Közép-Európa legnagyobb kötél- és zsinaggyárává nőtt. Termékei piacra találtak az egész világon.¹³⁰

Az igazgatóság élén a város politikájában is hangadó személyiség, Wimmer Fülöp állt, aki önmaga és a társadalom előtt egyaránt szeretett a liberális, »a forradalmak tanulságaiból okult« munkaadó szerepében pózolni. Alkalmadtán még a szociáldemokrata párt helyi szervezetének pártvacsoráján is részt vett. »A munkásságot hozzánk kell valahogyan éde-

¹²⁴ Délmagyarország, 1927 július 17. Áll az Orion-bőrgyár sztrájkja.

¹²⁵ M. M. I. Archivuma. Szegedi Törvényszéki Iratok. B. 26806/928.

¹²⁶ U. ott.

¹²⁷ U. ott.

¹²⁸ Szegedi Napló, 1928 július 15. Sztrájkba lépett az Orion bőrgyár ötvennyolc munkása, és a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a kerület 1928. évi közgazdasági viszonyairól.

¹²⁹ Szegedi Napló, 1928 július 17. Az Orion-bőrgyár új munkásokkal folytatja üzemét.

¹³⁰ Vö. Kiss—Tonelli: Szeged. Bp. 1927. 211.

síteni, nekem ez régi elvem» — mondta az egyik városi közgyűlésen.¹³¹ Ám mindezt ő maga sem vette a legcsekélyebb mértékben sem komolyan. Az ipartestület egyik társasvacsoráján nem átalott »egy kis demokráciát« sürgetni, felejtve, hogy ugyanakkor harcban áll saját munkásaival, kik annak legegységesebb követelményéért, az emberi megélhetésért küzdöttek. A munkások és a szociáldemokrata párt felé tett liberális gesztusairól pedig maga jelentette ki: »En nem kacérkodtam soha a szocialistákkal, mindenki tudja, hogy nekem mindig ellenfeleim voltak a szocialisták.¹³² Csakugyan. Semmibe sem kerülő liberális fecsegése mellett a szegedi ellenforradalom buzgó támogatója volt; munkásait öt perc késésért megbírságot, s gorombáskodott, ha ballábbal méltóztatott neki felkelni. Mindezt egy alkalommal majd meglincselték munkásai, s 1919 márciusában kapva kaptak a híren, hogy Wimmer eltávozik Szegedről. »Isten önnel, Wimmer úr!« — búcsúztatták —, »útján összes alkalmazottainak átka, szitka kíséri.¹³³

1928-ban az általa vezetett gyárban a jórészt nőkből álló munkások minden védő és higiéniai berendezést nélkülöző körülmények között, rendszeresen szedett pénzbírságok és durva bánásmód mellett a napi 9 1/2 óras munkaidő után »túlmunkát«, pótmunkát is dolgoztak. »Nem épp semmiért«... 13—17 pengős heti átlagbérért. »A munkásság jutalma munkája fejében az éhbéren felül a brutális bánásmód, a leghetetlenebb címeken a keresetekhez aránytalanul magas pénzbírságok« — számol be a Szegedi Kenderfonógyár munkásviszonyairól a *Délmagyarország*.¹³⁴

Így fest hát Wimmer »liberális« portréja.

Az 1928. június 28-án megindult sztrájk alkalmával az elsőnek sztrájkba lépett kő- és kenderisztító osztály munkásai a különösen nehéz és egészségtelen munkára hivatkozva bizonyos higiénikus berendezéseket és átalakításokat kívántak s béremelési követeléseket terjesztettek elő.¹³⁵

Mozgalmukhoz hamarosan az egész gyár munkássága csatlakozott, tiltakozva a sztrájk megindulásakor foganatosított munkáskizárások ellen.¹³⁶

A sztrájkharc főleg a szociáldemokrata párt egyes helyi vezetőinek »közvetítő« akciója miatt ekkor még nem vált nagyobb méretű megmozdulássá. A sztrájkoló munkások még teljes mértékben a párt és a szakszervezet vezetőségének döntésére hagytakoztak. Így azután június 28-án jóváhagyták a gyár által tett ajánlat elfogadására vonatkozó javaslatot, amely szerint béremelésben csak az előbb említett két osztály munkásai részesülnek.¹³⁷

Az elkeseredés a sztrájk gyors befejeződése után is ott izzott a munkások között, hiszen megmozdulásuk csak a gyár kis részlege számára

¹³¹ Délmagyarország, 1925 december 17. A közgyűlés nagy többsége nem ad kársonyi segílyt a munkanélkülieknek.

¹³² U. ott.

¹³³ Igazság, 1919 március 4. Isten Önnel, Wimmer Úr!

¹³⁴ 1928 október 13. Változatlanul tart a kendergyári sztrájk.

¹³⁵ Délmagyarország 1928 június 28. 870 munkás sztrájkja a szegedi kenderfonógyárban. Június 29. Csütörtökön este véget ért a kenderfonógyári munkások sztrájkja.

¹³⁶ Délmagyarország 1928 július 5. Érdekes affér a kendergyári sztrájk körül a Szegedi Munkaadók Szövetségében.

¹³⁷ Szegedi Napló, 1928 június 29. Megszűnt a sztrájk a kenderfonógyárban.

hozott némi javulást, míg túlnyomó többségük továbbra is embertelen körülmények között nyomorúságos bérért robotolt.

Ezért a gyár munkásai október 11-én új harcot indítottak élet- és munkakörülményeik javítása végett. A sztrájkot a vasmunkások kezdeményezték, és 25%-os béremelést követeltek. Kezdeményezésük visszhangra talált a gyár valamennyi munkásánál, akik a »pótmunkák« bevezetése és a különböző címeken kirótt pénzbírságok miatt amúgy is elégedetlenek voltak. »A sztrájkoló munkások hangulata kitűnő. A munkások el vannak tökélve arra, hogy jogos kívánalmaik mellett kitartanak, és a munkát addig nem kezdik meg, amíg a gyár követeléseiket nem teljesíti.«¹³⁸ A munkások elkeseredését és elszántságát csak fokozta az a körülmény, hogy a gyár megtagadta hátralékos munkabérek kifizetését.¹³⁹

A sztrájk egész lefolyása arra vall, hogy a munkások nagy nélkülözések közepette is (amelyen a Szakszervezeti Bizottság által felállított konyha csak valamelyest tudott enyhíteni), megkísérelték, hogy a vég-sőkig kitartanak követeléseik mellett. Október 18-án az ipartestület előtt tüntettek igazuk mellett az ott ülésező békéltető bizottság felé.¹⁴⁰

Másnap a Munkásotthonban összegyűlt munkások a tárgyalások menetéről s a gyárigazgatóság elutasító álláspontjáról értesülve határozatot hoztak a sztrájk folytatásáról: »A mai gyűlés fenntartja az eredeti követeléseket, kibővítve azzal, hogy a gyár igazgatósága által a munkásokra kényszerített és a fennálló törvényekbe ütköző szerződés semmisíttessék meg, és egy olyan gyári rend alkottassék, amely a munkásság részére nemcsak kötelességeket, hanem jogokat is biztosít...«¹⁴¹

Egy nappal később pedig a sztrájkoló munkásnők és gyermekeik 100—120 főnyi küldöttsége a hátralékos bérek kifizetését követelte a városházán.¹⁴² A gyárigazgatóság által szépített munka- és bérviszonyokra vonatkozó adatokat nyílt levéllel és nyilatkozattal cáfolták meg a munkások. »De tessék azt be is bizonyítani — írták — s holnap már fel is fogjuk venni a munkát. De ha ez nem sikerül, kérjük követeléseink teljesítését.«¹⁴³

A kendergyári munkások harcát, amely hetekig foglalkoztatta a város közvéleményét, a szegedi munkások együttérzése, szolidaritása kísérte. Ennek tanújeleként a Soós-féle gépgyár munkásai november közepén sztrájkjal tiltakoztak a Szegedi Kendergyár olyan rendelkezésének teljesítése

¹³⁸ Délmagyarország, 1928 október 12. Csütörtökön reggel 750 munkás sztrájkba állt a kenderfonógyárban.

¹³⁹ Délmagyarország 1928 október 14. Nem enyhült a helyzet a kendergyári sztrájk ügyében.

¹⁴⁰ »Izgatott és elkeseredett hangon tárgyalták a sztrájkot és súlyos kifogások hangzottak el a bánásmód, de még inkább az alacsony munkabérek ellen.

13—17 pengő az átlagos munkabérük, hogyan tartsuk el magunkat, gyermekeinket ennyi bérből?

Jobb bánásmódot, tisztesebb béreket követelünk, s amíg ezt nem adják meg, nem dolgozunk.« — mondták. Délmagyarország 1928 október 19. A kendergyári sztrájk ügyében a békéltető bizottság tárgyalásai sem vezettek eredményre.

¹⁴¹ Délmagyarország 1928 október 20. Szombatra kedvező fordulatot várnak a kendergyári sztrájk ügyében.

¹⁴² Délmagyarország 1928 október 21. Sztrájkoló munkásasszonyok monstre küldöttsége Pálffy tanácsnoknál.

¹⁴³ Délmagyarország 1928 október 25. A munkások válasza.

ellen, amelyet az éppen a sztrájkharc miatt volt képtelen saját üzemében előállítani.¹⁴⁴

Amilyen elszántan és kitartóan állták a sztrájkot a kendergyári munkások, legalább olyan szívósan hadakozott ellene a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének vezetősége részéről Lájér Dezső párttitkár.

1928. október 21-én a *Délmagyarország* hasábjain Wimmer Fülöphez intézett leveléből (Nyílt levél Wimmer Fülöp kenderfonógyári vezérigazgató úrhoz) — amellyel a »béküleenység aranyhidját« akarta verni a sztrájkolók és a gyár közé — ország-világ megtudhatta, hogy a sztrájk megelőzése, majd leszérelése érdekében senki sem fáradozott és tett többet, mint a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének vezetősége, kiváltképpen Lájér Dezső. A levélből kiderült, hogy a gyár textilmunkásai már október 11-e előtt sztrájkba akartak lépni, ám Lájérnak sikerült elérnie, hogy e helyett a munkások képviselői csak kérték az igazgatóságtól a munkabérek feljavítását. Ennek elutasítása után ismét Lájér volt az, aki lebeszélte a munkásokat a munkabeszüntetésről, azzal, hogy csak a napi 9 1/2 órán túl vállalt munka teljesítését tagadják meg. Az igazgatóság azonban nem méltányolta Lájér »jóindulatú« akcióit és megbírságolta a túlmunkát megtagadó munkásokat. »Még ekkor is azt a tanácsot adtam — írta levelében —, hogy munkabeszüntetés helyett kérjék a büntetés visszavonását és jelentsék azt is, hogy addig pedig, amíg az igazgatóság nem veszi tárgyalás alá bérjavítás iránt előterjesztett kérésüket, nem dolgoznak, csak este 5 óráig, vagyis az eddigi 9 1/2 óra helyett 8 1/2 órát. Ezek után pedig joggal kérdezhetem, hogy elkövettem-e mindent a sztrájk elkerülésére...«

Levele végén abban összegezte mondanivalóját, hogy nem illik hozzájuk¹⁴⁵ a »verekedő két kis gyermek« szerepe, ne firtassák, melyikük kezdte, hanem egyezzenek meg abban, hogy közösen szakadt rájuk »ez a nagy szerencsétlenség (ti. a sztrájk) és mivel csak közösen tudják elhárítani, keressék annak útjait és módjait.«¹⁴⁶

Nem Lájéren múltott — aki még Peidl Gyula »közvetítésének« igénybevétele is tervbe vette —, hogy az események túlnőtték szándékain.

A Szegedi Kenderfonógyár igazgatósága, amely saját beismerése szerint sem állt még szemben ilyen »erőszakos« sztrájkjal, kellően értékelte a szociáldemokrata pártvezetés, főleg Lájér áruló tevékenységét, amelynek eredményeként a sztrájk élén nem állt tudatos szervező erő. Ennek figyelembevételével minden sztrájkkövetelés teljesítésétől elzárkózott és a sztrájk megszüntetésére a rendőrséget vette igénybe. Ezenkívül felhívásokat küldött szét, amelyben közölte a munkásokkal, hogy vagy felveszik a munkát, vagy mint közveszélyes munkakerülőket kitoloncolják őket Szegedről.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Délmagyarország 1928 november 16. Sztrájkba léptek a Soós-gyár munkásai. November 17. Tovább tart a Soós-gyár munkásainak sztrájkja.

¹⁴⁵ Ti. Lájérhez és Wimmerhez.

¹⁴⁶ Délmagyarország, 1928 október 21. Nyílt levél Wimmer Fülöp kenderfonógyári vezérigazgató úrhoz.

¹⁴⁷ Délmagyarország 1928 október 31. A sztrájkoló kendergyári munkások kedden este újból gyűlést tartottak. November 4. A rendőrség ki akarja toloncoltatni a kendergyár nem szegedi illetőségű sztrájkoló munkásait.

A nélkülözésektől meggyötört és most kitoloncolással is megfenyegetett munkások többsége, amely Lájér levele alapján nem látott olyan erőt, amely harcát győzelemre vinné, november 6-án ismét munkába állt.¹⁴⁸ Munkába állásuk után azonban ismét összeütközésbe kerültek a gyárigazgatósággal, amely a munkára jelentkeztetektől akarta a még tovább sztrájkoló 3 osztály munkásait pótolni. Aki ezt megtagadta, kizárták és ismét munkanélkülivé lettek.¹⁴⁹

A gyár munkásainak nagy része így ismét harcban állt s a sztrájk ügye nem volt kilátástalan. Arra lett volna szükség, hogy a szakszervezet vagy a szociáldemokrata vezetőség igazán élére álljon a sztrájkoló munkások harcának s ezek nélkülözhetetlenségét kihasználva küzdjön a követelések legalább egy részének teljesítéséért. Ehhez azonban más szellemre és vezetésre lett volna szükség, mint amilyen a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, de különösen a szegedi pártszervezet vezetésében uralkodott. Ez a szellem és vezetés most is csak a munkásérdek elárulásának újabb példáját produkálta. A sztrájkok és a munkásárlás történetében ugyanis az a párját ritkító esemény következett be, hogy Lájér Dezső rávette a sztrájkoló munkásokat a sztrájkharc és a sztrájktörő munkások működtetése közben elromlott gépek megjavítására, hogy ezzel is kimutassák lojalitásukat a gyár igazgatósága iránt és azt az igyekezetüket, hogy veszély esetén segítik.¹⁵⁰

A sztrájk végső kimenetele ekkor már előrelátható volt. A sztrájkoló munkások azonban november 22-én Kéthly Anna részvételével megtartott gyűlésükön még mindig a sztrájk folytatása mellett döntöttek,¹⁵¹ és november 25-én ismét a sztrájk ügyében gyűltek össze. »A mindvégig izgatott hangulatú gyűlésen mintegy 500 munkás vett részt, akiknek többsége a sztrájk folytatása mellett nyilatkozott meg...«¹⁵² Az összegyűlt munkások készek voltak a gyár anyagi ajánlatát elfogadni, de a kizárt munkások visszavételéhez kötötték a sztrájk beszüntetését.

Feltehető, hogy a munkások harcolni akarásával párhuzamosan a Szociáldemokrata Párt vezetői tovább alkudoztak a gyárigazgatósággal. Ennek tudható be, hogy a sztrájk november 26-án mégis véget ért és a munkások számára 5%-os béremelést eredményezett, de a kizárt munkásokat illetően szomorú kompromisszum jött létre. Visszavették őket, de az igazgatóság »munkafölöslegre« hivatkozva fenntartotta magának a jogot, hogy a »meg nem felelő felesleges munkásait« elbocsáthassa.¹⁵³

A Szegedi Kenderfonógyár munkásainak harca országos vonatkozásban is a tárgyalt évek egyik legemlékezetesebb sztrájkja volt.

¹⁴⁸ Délmagyarország 1928 november 6. Hatszáz kendergyári munkás feladta a sztrájkot.

¹⁴⁹ Új Március, 1928, 11. sz. A szegedi kendergyár munkásainak sztrájkja, 581. old.

¹⁵⁰ Czibula Antal hagyatéka, Pártügyek XXXIV. Dossier (Ezt az anyagot fia, Csongor Győző kölcsönözte, szívességét ezúton is megköszönöm) és Délmagyarország, 1928 november 11.

¹⁵¹ Délmagyarország, 1928 november 23. Kéthly Anna részvételével csütörtökön gyűlést tartottak a Kenderfonógyár sztrájkoló munkásai.

¹⁵² Délmagyarország 1928 november 27. Véget ért a kenderfonógyári munkások sztrájkja.

¹⁵³ Délmagyarország, 1928 november 27. Véget ért a kenderfonógyári munkások sztrájkja.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának mindkét illegális lapja, az *Új Március* és a *Kommunista* az őszinte elismerés hangján írt a szegedi textilmunkások szinte példátlanul bátor és önfeláldozó harcáról.

»Az úgyszólván szervezetlen textilmunkásoknak¹⁵⁴ nem első ilyen megmozdulása, kitartása és példát nyújtó szolidaritása azt mutatja, hogy a hihetetlen gazdasági viszonyok között nyomorgó textilmunkásnők és munkások is rájöttek már arra, hogy csakis *harc* útján lehetséges javítani helyzetükön.«¹⁵⁵

»A szegediek hét heti hősiesség után 5%-os általános béremelést értek el. Óriási teljesítmény ez. A szervezetnek nincs védelmi alapja és teljesen magukra hagyva szörnyű nélkülözések között állták a harcot...«¹⁵⁶

Lukács Györgynek a KMP 1928-as plénuma számára a magyar politikai, gazdasági helyzetről és a KMP feladatairól készített tézisei külön figyelmet szenteltek ennek a sztrájknak, nagyra értékelve jelentőségét a munkásosztály öntudatraébredése szempontjából.

»A győri és szegedi textilsztrájkok tanulságai azt mutatják — hangzik a tézisek megfelelő része —, hogy ebben a munkásrétegben is megvan a hajlandóság az osztályharcos szolidaritásra és kitartásra.«¹⁵⁷

A Szegedi Kenderfonógyár munkásainak sztrájkja felnagyítva tükrözi a szegedi munkások ez években lezajlott sztrájkharcának valamennyi pozitív és negatív vonását.

E sztrájkok azt bizonyítják, hogy a szegedi munkások az adott lehetőségek között egyrészt bátran harcoltak anyagi helyzetük megjavításáért, másrészt több-kevesebb sikerrel visszaverték azokat a támadásokat, amelyek akkord, pénzbírságok, vagy gyötrő túlóráztatás formájában életszínvonaluk süllyesztésére irányultak.

A textil- és építőmunkások nem véletlenül haladtak e harc élvonalában. Mindkét esetben — különösen az elsőben — adva volt a munkások jelentős koncentráltasága, másrészt olyan körülmények, (barbár munkáviszonyok, építőmunkásoknál a munka idényjellege), amelyek más munkásrétegeknél inkább készítették őket a kizsákmányolás elleni harcra. Végül, de nem utolsósorban, mindkét iparág munkásai között és az őket tömörítő szakszervezetekben viszonylag erős volt a baloldali ellenzék, harcuk hagyományokra és tapasztalatokra tekintett vissza.

A húszas évek második felének sztrájkjait mint láttuk, már szinte egy esetben sem a Szociáldemokrata Párt helyi vezetősége kezdeményezte. A szegedi sztrájkok története azt bizonyítja, hogy a legális munkáspárt vezetősége ekkor mindent megtett a gazdasági harcok elindulásának megakadályozására és ha az ellenük és nélkülük is bekövetkezett, akkor megszüntetésére, korlátozására és leszerelésére.

1927 októberében például a textilmunkások gyűlésén Lájér azt javasolta, hogy »... a nagy üzemekben dolgozó munkások semmiféle erőszakos

¹⁵⁴ A gyár munkásainak 43%-a szervezett, 47%-a szervezetlen. Délmagyarország, 1928 október 23. Változatlanul tovább tart a kenderfonógyári munkások sztrájkja.

¹⁵⁵ Új Március, 1928. 11. sz. 581. old.

¹⁵⁶ Kommunista, 1928 december, 13. o.

¹⁵⁷ M. M. I. Archivumá. Blum-tézisek. Házi sokszorosítás.

eszközhöz ne nyúljanak.«¹⁵⁸ Hasonló szellemben nyilatkozott az egyik előadó az építőmunkás szakszervezetben is, hangsúlyozva, hogy: »...nem híve a sztrájknak, mert ez pótolhatatlan veszteségeket okoz a munkásságnak, okosan intézzék el, mert nem kell fejfel menni a falnak.«¹⁵⁹ A vasipari munkás szakszervezet azzal az átlátszó érveléssel tartotta vissza számos üzemben a munkásokat a bérmozgalomtól, mert kizártnak vélte, hogy a munkáltatók »ne lássák be« mostani helyzetük tarthatatlanságát.¹⁶⁰

A szegedi munkások gazdasági és politikai harcában még sem minden alakult e politika szellemében. A sztrájkokról gyakran csak rövid sorokban számoltak be napilapok s a harminc évvel ezelőtti sztrájkok már homályos visszaemlékezései alapján természetesen igen nehéz lenne eldönteni, hogy névszerint kik szervezték e mozgalmakat, kik bátorították egy-egy sztrájk alkalmával a kilátástalanságba, nélkülözésekbe befáradt munkásokat. Egy azonban biztos. Ha az SZDP akkori hivatalos vezetése elsősorban a szembenálló érdekek egyeztetésével és összebékítésével foglalkozott, akkor a harc élesebb fegyveréhez sem ők, hanem a párt- és a szakszervezeteknek a munkástömegek életkörülményeit ismerő és éppen ezért e vezetéssel szemben türelmetlen irányzata nyúlt.

A szegedi szociáldemokrata pártszervezetben belül, az ellenforradalmi rendszerben nyomban helyezkedő vezetés¹⁶¹ ellen létrejött ellenzék kevés számú kommunistából és kommunista érzelmű munkásból állott, továbbá nagy számban olyan becsületes emberekből, akik nem vallották magukat kommunistának, de a legális munkáspárt működéséről alkotott elképzeléseik, továbbá a Szociáldemokrata Párt egyes korábbi hagyományai alapján tiltakoztak a Lájer-féle politika ellen és radikálisabb, szocialistább irányt követeltek.

A baloldal már összetételéből adódóan is másként jelentett ellenzék a kommunisták, másként a Szociáldemokrata Párt elveit vallók részéről. A kommunisták többé-kevésbé úgy látták, hogy a Szociáldemokrata Párt az adott körülmények között már akkor sem képes következetes vezetésre és harcra, ha történetesen nincsenek olyan »kilengései«, mint amilyeneket Szegeden, de országosan is egyre inkább tapasztaltak, és ha a párt úgy dolgozna, amint azt programjában leszögezték. Mégis azt a legális lehetőséget, amelyet az főként a szakszervezetek révén nyújtott, kihasználták és ezeken keresztül a radikálisabb irányzat követelése mellett elsősorban nagy körültekintéssel a kommunista eszméket népszerűsítették, vezették és harcolták a többiekkel együtt a munkások mindennapos harcát, ahogy a körülmények engedték s ahogy tudták. Közülük került ki az a néhány bátor kommunista, aki 1921–22-ben kísérletet tett a KMP szegedi illegális csoportjának megszervezésére. Ők azok, akik az első adandó alkalmal agitáltak az MSZMP (Vági-párt) érdekében s magvát adták a KMP és a KIMSZ harmincas években kezdődő délalföldi szervezkedésének.

¹⁵⁸ M. M. I. Archivuma. Szegedi rendőri jelentések, 1927.

¹⁵⁹ U. ott.

¹⁶⁰ Délmagyarország, 1928 október 10. Bérharc kezdődik a szegedi vasiparban.

¹⁶¹ Minderre bővebben: Délmagyarország 1919. augusztus 30. A szegedi munkásság összvezetőségi ülése, A Munka, 1919 szeptember 25. A szabójánosok, A Munka, 1929 március 5. A kiengesztelődés és a béke felé, A Munka, 1920 március 18. Kormányzó úr..., A Munka, 1929 március 24. Problémák, stb., stb.

Az ellenzék többsége azonban a szociáldemokrata párttagokból került ki. Politikai vonatkozásban ők a párt radikalizálását, felélesztését sürgették. Nem tudtak belenyugodni, hogy Szegeden nincsenek pártnapok, gyűlések, s ezek felélesztésére többször határozatot is hozattak, Rókuson, Móravároson, Somogyi telepen elkezdtek a területi pártszervezet kiépítését.

A baloldal az 1928-as községi választás után felvetette a bizalmi kérdést az opportunista politikát megtestesítő Lájerral szemben és az országos pártvezetéshez címzett beadványban¹⁶² nemcsak Lájér és társai üzenet-
meit fedte fel, de számonkérő hangot is megütött azért, mert a vezetők a szegedi dolgokba soha hivatalosan bele nem néztek. E beadvány alapján megközelítően helyes képet alkothatunk arról, hogy a baloldal mely szakszervezetekben volt erősebb. Az építőmunkás, vasas, cipész, szabó, földmunkás szakszervezetek minden bizonnyal nemcsak Lájerral szemben viseltettek ellenségesen és bizalmatlanul, hanem az általa képviselt áruló politikát is elutasították. A famunkás és nyomdász szakszervezet megosz-
lott a titkár felé felvetett bizalom kérdésében, míg a kereskedelmi alkal-
mazottakat, magántisztviselőket Lájér híveinek mondhatta.¹⁶³

1927 novemberében Lájér a vezetéssel elégedetlen munkások felé a szakszervezetből való kizárást helyezte kilátásba: »Sokan vannak, akik nincsenek megelégedve a bérmozgalom vezetésével és annak eredményei-
vel... állandóan támadják és szidják a szakszervezetet. Azt ajánlja, hogy az ilyen szaktársakat ne tűrjék meg maguk között, hanem egyenesen rüg-
ják azokat ki.«¹⁶⁴

A szegedi rendőrség is jól tudta, hogy a Szociáldemokrata Pártnak »van ellenzéke«, amely a pártvezetéssel elégedetlen s ezeket figyeltette is.¹⁶⁵ Azokban a napokban, amikor az építőmunkás szakszervezet felve-
tette a bizalmi kérdést, sok helyen házkutatást tartottak és a rendőrségen előállítottakat faggatták: »Miért akarják maguk Lájér urat elmozdi-
tani?«¹⁶⁶

Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy a szegedi munká-
sok sztrájkharca a mozgalmakat előrevivő munkástömegek mellett éppen a gazdasági harcokban egységesen fellépő, közösen harcoló baloldal tevé-
kenységének eredményeként volt olyan erős, hogy a kiharcolt engedmé-
nyekkel javított a munkások élet- és munkakörülményein.

¹⁶² A bizalmi kérdést felvető kommunisták s baloldali szociáldemokraták meg-
győződhetek arról, hogy a Lájér-szellemű politika nem idegen az országos vezetés-
től sem. A központi vizsgálat ugyanis nemigen bolygatta az ügyet, hanem a Lájér
által sebtében összeverbuvált gyűlés bizalmi szavazatát szemet hunyva tudomásul
vette. (Czibula Antal hagyatéka. Pártügyek. XXXIV. Dossier. A szegedi szociál-
demokraták beadványa a SZOP országos vezetőségéhez.)

¹⁶³ U. ott.

¹⁶⁴ M. M. I. Archivuma. Szegedi rendőri jelentések, 1927 november.

¹⁶⁵ M. M. I. Archivuma. Csongrád megyei főispáni bizalmas iratok. A. XVII.
3/1928/2.

¹⁶⁶ Czibula Antal hagyatéka. Pártügyek. XXXIV. Dossier. Szegedi szociálde-
mokraták beadványa az SZPD országos vezetőségéhez.

LES CONDITIONS DES OUVRIERS DE SZEGED ET LEURS MOUVEMENTS DE GREVE DANS LES ANNEES VINGT DE NOTRE SIECLE

Catherine G. Soós

Dans la première partie de son article l'auteur, utilisant les documents historiques, qui se trouvent dans les archives, et faisant l'étude de la presse contemporaine, esquisse dans ses grandes lignes la situation économique de Szeged jusqu'à 1924, ainsi que les conditions de vie et de travail, les luttes pour l'augmentation des salaires, et les mouvements de grève des ouvriers de Szeged, révolus durant ces mêmes années.

Elle en vient à cette conclusion que la guerre et la crise économique temporaire ont eu pour résultat, dans ce domaine aussi, la décroissance générale de la production, aggravée encore par la nouvelle délimitation de nos frontières à Trianon, ce qui soulevait des difficultés dans l'acquisition des matières premières et produisait une pénurie de placement des marchandises entièrement ouvrées. A partir de 1922, on remarque à Szeged aussi, la prospérité inflationniste de l'industrie manufacturière. Les années qui suivent sont pénibles et accablantes pour les ouvriers tant au point de vue politique qu'économique. Après l'avènement au pouvoir de la contre-révolution, la population ouvrière fut frappée, en premier lieu, par le chômage prolongé et très étendu, résultant de la stagnation de la production, ainsi que par le manque de vivres et la spéculation, et après la cessation du chômage, par l'inflation de grandes dimensions.

Dès l'automne de 1919, mais surtout en 1923, les masses ouvrières ont fait des tentatives pour diriger les armes du chômage vers les capitalistes, qui avaient déclenché une attaque contre le niveau de vie des travailleurs. Ces grèves ont mis en mouvement les ouvriers de presque toutes les branches de l'industrie et duraient souvent plus d'une semaine.

Dans la suite, l'auteur caractérise le développement économique de Szeged en général entre 1924—1929, et souligne que celui-ci porte toutes les marques désavantageuses de la consolidation économique provisoire (des constructions représentatives fort coûteuses, le manque de subvention donnée à l'industrie, l'utilisation insuffisante de la capacité productive générale etc.). En passant à l'analyse de la situation des ouvriers, l'auteur observe que les ouvriers industriels ont été les premiers à être frappés par la crise d'assainissement, laquelle avait pour résultat une augmentation effrayante du chômage. Au point de vue de la situation des ouvriers, l'année 1927, apporte plus de travail et en général une amélioration relative. Dans les années de la consolidation, les ouvriers de Szeged, contrairement aux années précédentes, organisaient, en premier lieu, des grèves agressives, tendant à élever leur niveau de vie, et c'étaient les ouvriers des constructions et des textiles qui marchaient en premières lignes dans cette lutte. Au cours des luttes économiques des ouvriers, la grève, la plus mémorable, fut celle des ouvriers des usines de textile qui dura sept semaines. Les grévistes ont fait preuve d'un héroïsme et d'une persévérance sans pareille, dans le cadre provincial, et ont bien mérité la reconnaissance de la presse communiste illégale.

La seconde partie de l'article donne l'analyse des traits positifs et négatifs des grèves dans les années de 1920 et suivantes, et cherche une réponse à la question à savoir si les dirigeants du parti légal des ouvriers s'occupaient surtout de la réconciliation des intérêts opposés, à qui donc appartient le mérite que malgré tout, dans les luttes économiques et politiques des ouvriers de Szeged, cette politique n'a pu se faire valoir. Sous ce rapport, l'auteur passe en revue les mérites du mouvement ouvrier de Szeged, de l'aile gauche des syndicats szegediens qui se composait de communistes peu nombreux et d'honnêtes social-démocrates, fidèles à leur classe. Cette fraction popularisait les idées communistes, et en 1921—1922, a fait une tentative pour organiser les cellules locales du Parti des Communistes de Hongrie. En 1925—1926, elle déployait une propagande considérable en faveur du Parti Socialiste Hongrois et par ailleurs, elle insistait sur la nécessité de pousser le Parti Social-Démocrate vers la gauche. L'auteur attribue à la gauche le mérite d'avoir déclenché et dirigé les grèves qui, pour la plupart, ont été couronnées de succès.

ПОЛОЖЕНИЕ РАБОЧЕГО КЛАССА И СТАЧЕЧНАЯ БОРЬБА ДВАДЦАТЫХ ГОДОВ В Г. СЕГЕД

Первая часть работы обрисовывает на основе архивного и печатного материала экономическое положение Сегеда до 1924 г., условия жизни и работы, борьбу за повышение зарплаты и происходящую в этих годах стачечную борьбу рабочего класса. Вывод этой части: война и временный экономический кризис и здесь вызвало общий упадок производства, ухудшенный трианонским определением границ, которое затруднило добычу сырья и сбыт готового товара. С 1922 г. и в Сегеде замечается расцвет времён инфляции фабрично-заводской промышленности. Рабочий класс и с экономической, и с политической точки зрения, переживал гнетущие годы. После прихода к власти контрреволюции, с экономической точки зрения, в связи с застоем производства по нему в первую очередь ударило огромная и продолжительная безработица, недостаток в продовольствиях и спекуляция, а после всасывания безработицы — огромная инфляция. Рабочие Сегеда уже с осени 1919 г., а в самом широком масштабе в 1923 г. попытались оружием стачки противопоставлять направленному против их жизненного уровня нападению капиталистов. Эти забастовки всколыхивали рабочих почти всех отраслей промышленности и часто продолжались дальше недели.

В дальнейшем работа характеризует общее экономическое развитие Сегеда между 1924—1929 г. и подчёркивает, что оно носит все невыгодные черты временной экономической консолидации. (Представительные стройки, стоящие массы денег, отсутствие поддержки промышленности, недогрузка общей производственной мощности и т. д.) Переходя к анализу положения рабочего класса, автор устанавливает, что кризис санации — с ужасающим нарастанием безработицы — в первую очередь ударил по индустриальным рабочим. С точки зрения положения рабочих больше работы и общее относительное улучшение дал 1927 год. Сегедские рабочие за годы консолидации, в отличие от прежних оборонительных стачек, проводили в первую очередь наступательные стачки, направленные на повышение их жизненного уровня, во главе которых оказались рабочие текстильной и строительной промышленности. Самой слабой их экономической борьбой оставалась продолжившаяся 7 недель стачка Конопляного завода, которая с невиданной в отношении Сегеда выдержкой и героизмом справедливо заслужила признание нелегальных коммунистических газет.

Заключительная часть работы анализирует положительные и отрицательные черты забастовок 20-ых годов и ищет ответа на вопрос: если руководство легальной рабочей партии занималось в первую очередь с примирением противостоящих интересов, то чья заслуга, что в экономической и политической борьбе сегедских рабочих всё же не всё сложилось в духе этой политики. В связи с этим оценивает работа заслуги сегедского рабочего движения и левого крыла сегедских профсоюзов, состоящего из немногих коммунистов и честных, верных своему классу социал-демократов, которое частью в политическом отношении популяризировало идеи коммунизма, в 1921—1922 г. сделало попытку организовать сегедскую группу Венгерской Партии Коммунистов, в 1925—1926 г. вело агитацию в интересах Венгерской Социалистической Рабочей Партии, — частью напирало на полевенные Социал-Демократической Партии. Автор считает объявление стачек, кончившихся в большинстве случаев с успехом и руководство ими заслугой левой стороны.

GULYA KÁROLY

KOMMUNISTÁK ÉS BALOLDALI SZOCIALISTÁK TEVÉKENYSÉGE SZEGEDEN (1933—1939)*

Szóban és írásban sokszor »méltatták« már azt a »megtisztelő« szerepet, mely Szeged városnak jutott osztályrészül azáltal, hogy az ellenforradalmi rendszer, és annak ideológiai alapjául szolgáló »szegedi gondolat« bölcsője, kiinduló pontja lett. A város azonban e »megtisztelő«, gondolat-szülő szerephez érdemtelenül jutott. Lakói döntő többségének ugyanis semmi köze sem volt az ellenforradalmárokhöz, a Horthy-rendszer urainak azon csoportjához, amely 1919 nyara politikai és stratégiai helyzetének logikája szerint »új honfoglalásra« ezen a területen gyülekezett. Hamis tehát az a kép, mely sokak tudatában még ma is úgy él, hogy Szegednek csak ilyen hagyományai vannak. A magyar történelemnek szinte minden időszaka szolgáltatott olyan példákat, amelyek Szeged lakói többségének demokratizmusát és hazafiságát bizonyítják. Voltak Szegednek olyan fiai, akiknek működése a haladó tudomány és kultúra nemzeti kincsestárát gazdagította. Másrészt Szeged lakóinak, különösen a munkásosztálynak nagy része a Horthy-korszak 25 esztendeje alatt nem értett egyet az uralkodó politikai irányzattal, sőt harcolt ellene. Ennek a harcnak, amely 1933-tól kezdve a nyílt fasiszta diktatúra magyarországi bevezetésére törekvő kísérletek ellen irányult, legkövetkezetesebb résztvevői és vezetői a kommunisták és az érzelmileg hozzájuk közelálló, baloldali szociáldemokraták voltak.

Az 1920-as években és az 1930-as évek elején előtérbe nyomult európai és magyarországi fasiszmusnak az vethetett volna gátat, ha a munkáspártok és a demokrácia erői a helyzetet idejében felismerik, és a burzsoá demokrácia gyengeségét — mely a hagyományos parlamenti módszerekkel való kormányzásnak a legvadabb diktatúrával való felváltásában nyilvánult meg —, saját erejükkel, egységes fellépésükkel ellensúlyozták. Annak a szükségletnek lehető legnagyobb mértékben, minden haladó osztályban és rétegben véghezvitt tudatosításához, hogy a fasiszmus erőivel szemben munkásegységfront, sőt népfront létrehozása szükséges, a velük

* Részlet: A szegedi munkásság helyzete és mozgalmai 1933—1939 között c. készülő tanulmányból.

szemben álló tábor — az illegális körülmények között dolgozó kommunista pártnak és a munkásság köréje csoportosuló részének — ereje kevésnek bizonyult. Ez igazság, és az addig folytatott politikában elkövetett hibák felismerése következtében azonban már 1935 előtt, tehát a Kommunista Internacionáló VII. kongresszusát megelőzően is voltak olyan országos és helyi jellegű kísérletek, amelyek azt bizonyítják, hogy szövetséges támogatásával még ekkor is fékezni lehetett a fasiszálódás folyamatát.

A szociáldemokrata pártnak, mint a munkás egységfront és népfront létrehozásában fontos szerepre hivatott másik munkáspártnak a politikai tevékenysége azonban nem volt minden tekintetben egyértelmű. Működésére 1933 és 1939 között mind országos, mind helyi vonatkozásban bizonyos kettősség jellemző. Ez világosan kimutatható a párt vezetői többségének országos viszonylatban követett megalkuvó, a munkásság érdekeit objektíve sértő, az uralkodó osztály érdekeit egyes esetekben közvetlenül és tudatosan, legtöbb politikusnál azonban csak akaratlanul, a reformista ideológia hatásaként közvetve szolgáló politikai vonalvezetésben, amelylyel a kormány felé a párt működésének szükségességét próbálták bizonyítani, és a párt fennmaradását a rendszer szociális támaszaként egyesek feltüntetni, hogy így a legális működést biztosíthassák. Kétségtelen, hogy legális munkáspárt létezése — mint erről szó lesz — előnyös volt a munkásosztály számára. Ez a tény azonban nem homályosíthatja el azt a másikat, hogy a hivatalos politika sokkal nagyobb tömegeket nevelt opportunista szellemben és ez mérhetetlen kárt okozott a munkásmozgalomnak. Bizonyos mértékig azonban a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői is szembeszálltak a faszizmustal (Kéthly, Buchinger, Mónus, Szakasits, Rónai, Harustyák és mások). Így a szociáldemokrata párt az opportunisták vezetés ellenére sem veszítette el egészen hitelét és a munkásság politikai gondolkodására gyakorolt befolyását. A vezetők jelentős része, s a párt mögött felsorakozó munkások többsége igyekezett a párt nevéből és programjából adódó, fasziszták elleni politikai, de főleg a munkásság gazdasági jellegű célkitűzéseieről harcolni.

A kormány, amelynek szemében az ilyen vezetés alatt álló szociáldemokrata párt működése is szálla volt, egyelőre megtúrte, mint a munkásság forradalmi megmozdulásainak és hangulatának leszerelése érdekében szükséges rosszat, de foglalkozott azzal a gondolattal, hogy mihelyt lehetőség lesz rá; megszabadul tőle. Annak ellenére, hogy a tárgyalt időszakban erre nem került sor, a párt szabad működésének útjába mindenféle akadályokat gördítettek. Ezzel sikerült a munkásság hagyományos elvekhez ragaszkodó tagjainak jórészéval vezetőik többségének forradalmisága mértékéről téves fogalmakat alkotatni.

A szociáldemokrata párt egészét illetően azonban az a legfontosabb, hogy — a párt vezetőinek többsége által követett politikától függetlenül — az MSZMP felszámolása után mint a munkásság egyetlen legális politikai pártja, a kormány ellenzéke működött. Ezenkívül — és ez nem kevésbé lényeges — e párt keretei között, miután a Kommunisták Magyarországi Pártja javított a szociáldemokratákkal és szakszervezeteikkel szemben alkalmazott helytelen, merev politikáján, bizonyos lehetőség nyílt a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták legális tevékenységére:

forradalmi eszmék terjesztésére és egyes munkások forradalmi szellemben való nevelésére.

Nagy szolgálatot tett volna a szociáldemokrata pártvezetés a munkásosztály és a dolgozó nép ügyének, ha a fasizmus magyarországi előretörésének veszélyével szemben legalább tárgyalási alapként elfogadja a KMP akcióegységre vonatkozó javaslatait, és közös erővel az ily módon könnyen kialakítható antifasiszta népfront segítségével tevékeny részesei lettek volna az erőnek, mely visszatarthatta volna Magyarországot a későbbiekben betöltött szerepétől.

A szociáldemokrata párt vezetői azonban nem fogadták el a KMP ostromszerű ajánlatát, s így a felülről kialakított munkás-egységfront nem jöhetett létre és nem vált kellő erő sem a tőkéseknek munkásosztályunk életszínvonalára ellen irányuló támadásainak, sem pedig a fasizmus előretörésének megakadályozására.

Az alulról kezdeményezett, a kommunista és szociáldemokrata munkások tömegei erejének egyesítésére irányuló törekvéseket azonban nem lehetett egészen megakadályozni. Ez a KMP adott helyzetre alkalmazott javuló taktikájának és a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa határozatait figyelembe vevő vezetésének nagy eredménye.

*

A munkásosztály életszínvonalának emeléseért, a demokratikus polgári jogokért a szociáldemokrata párt vezetése is hajlandó volt küzdeni, amit a szegedi munkásságnak a válság enyhülése után vívott sztrájkharcaiban való részvételük is bizonyít. A kommunisták és a baloldali szocialisták pedig a legális szervezetek keretein belül végzett munka lehetőségét a sztrájkharcok vezetésére, s a szociáldemokrata munkástömegeknek politikai követelések mellé állítására is felhasználták.

1934. szeptember 10-én Csányi Mihály festőüzemében a munkások sztrájkot kezdtek. Munkabeszüntetésük egy hétig, szeptember 17-ig tartott, s ekkor a követelések teljesítésével, megegyezéssel ért véget. A megegyezés feltételei között szerepelt, hogy a munkaadó a kollektív szerződést betartja, a 2—4 filléres órabéremelést megadja, a sztrájktörő munkásokat (kettő kivételével) elbocsátja, elismeri a bizalmi rendszert, és csak szervezett munkásokkal dolgoztat.¹

A megegyezés feltételeiből látható, hogy a tulajdonos a munkások életszínvonalának a rovására akarja üzemének rentabilitását biztosítani és még a törvény által szabályozott szerződést is felrúgta. Az órabéremelés kivívása viszont arról tanúskodik, hogy a munkásságnak szervezett összefogással nemcsak a tőkés támadás megghiúsítására, de saját követelésének érvényesítésére is volt ereje. A sztrájktörő munkások többségének elbocsátása — kikenél a szolidaritás megtagadására csak a nyomor és az öntudatlanság adhat magyarázatot —, az öntudatos munkások erejére vall. A megegyezési feltételek többsége kifejezetten politikai jellegű volt.

1935. március 19-én a sütőipari munkások léptek sztrájkba, mert a családos sütőmunkások heti átlagkeresete alig érte el a 10,— P-t. (6—20 P között váltakozott.) Követelték, hogy a legkisebb munkabér 16—35 P

¹ Munkásmozgalmi Intézet Budapest. A továbbiakban: MMI Archivum. XIX. 3/7/1934/E.

legyen. Követeléseik között szerepelt a tisztálkodási lehetőségek megjavítása is. A munkabeszüntetés március 20-án este 20—23%-os béremelés és a sztrájkban részt vett és emiatt a munkahelyükről elbocsátott munkások visszafogadása után véget ért.²

A sztrájkok száma Szegeden 1936-ban megnőtt. A válság utáni viszonylagos fellendülés lehetővé tette a munkásságnak, hogy életszínvonala emelésével kapcsolatos követeléseit fokozottabban érvényesítse. Ekkor már kommunisták; vagy annak nevezett forradalmi gondolkodású szociáldemokrata párttagok is többen dolgoztak a szakszervezetekben.

1936. február 17-én a Zsurkó-féle cipőgyár 120 munkásából 39 beszüntette a munkát. A szegedi rendőrkapitányság detektívtestületének jelentése szerint nem érték el eredményt, sőt a munkaadó elbocsátotta a munkásokat. A mozgalom vezetőit, Krajkó András szakszervezeti elnököt és Hajdók Bélát, a Budapestről leküldött, s a bőripari szakszervezetből kizárt kommunista munkást a rendőrség június 12-én letartóztatta. »A bérmozgalom ideje alatt és utána a hangulatot és a harcosabb szervezkedést e két kommunista szította.«³ — szól a jelentés.

A Zsurkó cipőgyári mozgalom mögött tehát határozottan kommunista vezetést lehet felfedezni, nemcsak az 5 napos sztrájk idején, hanem utána is, midőn a sztrájk már politikai mozgalommá szélesedett. Hajdók Béla több sajtóterméket hozott Szegedre. Ezek közt volt a *Kommunista* című, a Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusát tárgyaló és Dimitrov beszámolóját tartalmazó füzet, továbbá több szakmai-ellenzéki sajtótermék.

A mozgalom arányait, a munkásság egységének létrehozására irányuló politikai jellegét, a számára kedvező talajt és szervezési módszerének helyességét dokumentálja az az ügybuzgalom, amellyel a rendőrség e mozgalom felszámolásához hozzáfogott. Az említetteken kívül őrizetbe vették Krajkó József, Hercz Pál, Kohn Ilona szociáldemokrata párti, illetve szakszervezeti tagokat. Macsánszky József, Fábián Kálmán, Dénes Leó, Rudolf Ernő, Pósa Mária, Bozóki Lajos, Nagy János, Silbermann Ferenc, Engel Mihály, Rubinfalvi Sándor, Strahl Dezső, Müller Julianna, Silbermann Erzsébet, Harkai Sándor, Ábrahám István és Fábián Éva OIB helyi csoporttagok ellen pedig a nyomozást lefolytatták.

Mivel a mozgalmat budapesti megbízásra szervezték meg, a nyomozást oda is kiterjesztették és június 17-én az ottani résztvevőket: Tajti Ferencet, Szabó Istvánt, Apró Antalt és Kohn Miksát Szegedre szállították és átadták őket az ügyészségnek. Sipos Istvánt, akit a mozgalom fő irányítójának tartottak, nem találták meg.⁴

Az egyszerű munkabeszüntetés tehát néhány kommunista, ill. kommunista érzelmű munkás szervezőmunkája nyomán rövid idő alatt politikai mozgalommá szélesedett. A mozgalom célja és jellege annyira világos volt, hogy a már említett jelentés is szabatosan fogalmazta meg: »Hajdók Béla városunkban kezdeményezett és vezetett kommunista mozgalmát már az új Dimitrov-féle módszer, ill. utasítás szerint hajtottá végre,

² Délmagyarország 1935. március 21.

³ Szegedi rendőrkapitányság detektívtestületének jelentése. MMI Archivum. 10/1934. pol. res.

⁴ U. ott.

azaz: a szakszervezetek baloldali elemeit és az ifjúsági csoport tagjait iparkodott mozgalmának megnyerni és ezáltal a szociáldemokrata párt szervezetein belül egy erős ellenzéki, egységfrontot követelő tábort létrehozni. Leleplezése gátolta meg, mielőtt tevékenysége teljes sikert eredményezett volna.«

Ez a sztrájk Szegeden 1933 és 1939 között lefolyt mozgalmak csúcspontját jelentette. Gazdasági és politikai követelésekkel fellépő munkabeszüntetések azonban a továbbiakban is gyakoriak voltak.

1936. január 24-én és 25-én a Barna Endre-féle vas- és fémárugyár 57 munkásából 32 szüntette be a munkát. Követeléseik között szerepelt, hogy a munkabérek fizetésekor gyakori visszaélések elkerülése végett a tulajdonos függessze ki az akkordbér-táblázatot, továbbá 62,5 órás heti munkaidejük csökkentése, mert ebben a szakmában még a magyarországi viszonyok között is rendkívül hosszú munkaidő volt. A sztrájk két nap múlva követeléseik teljesítésével ért véget. A tulajdonos kifüggesztette a táblázatot és a munkaidőt heti 57 órában állapította meg.⁵

Július 4-én három mesternél dolgozó 39 papucsos segéd lépett sztrájkba. Páronként 15 filléres bérjavítást és az elképesztően hosszú, heti 78 órás munkaidő csökkentését követelték. Július 7-én két tulajdonossal megegyezés jött létre. Megadták a páronként 15 filléres bérjavítást és a munkaidőt 65 órában állapították meg. A harmadik papucsos azonban elbocsátotta munkásait.⁶

E két sztrájk által felvetett követelések mutatják, hogy Magyarországon még a munkaidő állami szabályozása is a megoldandó problémák közé tartozott, nemcsak a heti 48 órás munkaidő biztosítása, amely a nyugati kapitalista országok munkásainak már törvényes joga volt. Hazánkban a legjobb esetben is csak harccal volt kikényszeríthető, hogy az elképesztően hosszú munkanapot a tulajdonos belátása alapján valamelyest csökkentsék. Rosszabb esetben pedig e követelés hangoztatóit elbocsátással, a kenyérkereset lehetőségének megvonásával büntették.

1936. augusztusában több cipőüzem dolgozói szüntették be a munkát. Augusztus 14-én este az ipartestületben a bőripari munkaadók szakosztálya értekezletet tartott. Ezen az értekezleten megbeszélték a követendő taktikai eljárást. Megegyezésük lényege az volt, hogy külön-külön, műhelyenként, üzemenként egyezkednek a sztrájkoló munkássággal és ilyenképpen megosztják erejét. Megállapodtak abban is, hogy egymás munkáit nem veszik fel és az iparügyi minisztériumban megsürgetik a minimális munkabérnek a bőriparban való mielőbbi behozatalát. A sztrájkoló bőripari munkásság vezetősége viszont arra törekedett, hogy a bérmozgalom egységessége és eredményessége érdekében csatlakozásra hívja fel a gyárakban dolgozó cipőipari munkásokat is, főleg azért, mert a munkaadók nem hajlandók az egyöntetű tárgyalások felvételére.⁷

Az előbbi sztrájjal egyidőben beszüntette a munkát 333 fűrészgári munkás is. A megegyezés augusztus 14-én jött létre és 80%-os bérjavítást

⁵ MMI Archivum. XIX. 3/31/1936/11.

⁶ MMI Archivum. Szegedi rendőrkapitányság iratai 10/1934. pol. res. 1936. júl. 8.

⁷ MMI Archivum. XIX. 3/8/1936/2.

eredményezett. A rendőri jelentés tanúsága szerint a sztrájk kizárólag gazdasági jellegű volt.⁸

1937. február 22-én a Fischer János és Fiai kőfaragó cég munkásainak egy része (50-ből 18) szüntette be a munkát. E sztrájk oka nem bérkövetelés volt, hanem a nemrég bevezetett új üzemi rend egyes intézkedéseivel szemben a munkások részéről történt kívánságok megtagadása. »A február 15-én megindult üzemben ugyanis a berendezés, fűtés és a munkanap megkezdésének időpontja tekintetében a gyár vezetősége több »újítást« alkalmazott, melyek nagyrészt a munkásság kifogásolta.«⁹

A jelentés szűkszavúsága és homályossága valószínűleg indokolt. A sztrájk oka ugyanis az üzemtermék gyenge fűtése, a munkanap túl korai kezdete, s a balesetelhárító berendezések hiánya, vagy elhanyagoltsága lehetett.

A szociáldemokrata párt annak a követelésének alátámasztására, hogy a 8 órás munkanapot vezessék be az építőiparban is, 1937. szeptember 16-ára általános sztrájkot hirdetett. Ezt a sztrájkot az építőipari munkások többsége támogatta. Egy iparágon belül ez volt a legnagyobb munkabeszüntetés Szegeden. Mintegy 800 kőműves, napszámos, szobafestő, ács, téglagyári és kőfaragó üzemi munkás vett benne részt.¹⁰

E sztrájk még azok közé tartozott, amelyekben a forradalmi szellemű munkásságnak az építőipari szakszervezeten belüli kommunista vezetőknek a szava érvényesült. A továbbiakban azonban a kormány által támogatott, a keresztényszocializmustól a fasizmusig fájult szakszervezet, az ún. hivatásszervezet ragadta magához a kezdeményezést. A kormány most már még szigorúbb mércével mérte a kommunisták tevékenysége által általában radikálisabbá vált szociáldemokrata pártot, de ennek vezetői is igyekeztek félelmükben elgáncsolni az együttműködés minden lehetőségét. Ez a magyarázata annak, hogy a kommunistáknak legális szervezeten belül végzett munkája Szegeden 1938-ban szinte megtört.

Az ismertetett sztrájkmozgalmak és azok eredményei bizonyítják, hogy a munkásságot a válság utáni életkörülmények: nyomorúságos munkabérek, a rendkívül hosszú munkanapok, a kedvezőtlen munkakörülmények a tulajdonosokkal való folytonos gazdasági összeütközésekre, bérkövetelésekre sarkalták. E sztrájkok harcos, gazdasági követeléseken túlmenő jellegét a kommunisták, a szociáldemokrata párton, s annak szakszervezetein belül dolgozó baloldali érzelmű munkások részvétele biztosította. Tevékenységük azonban más területre is kiterjedt, és ismert okokból (munkásegységfront, népfront-politika hirdetése) az 1930-as évek közepén volt a legszélesebb. Felhasználták a kommunista és a szocialista munkások a szociáldemokrata párt és szakszervezet szaváló- és dalkórusaiban, az Eszperantista Egyesületben végezhető politikai és kulturális munka lehetőségét is, olyannyira, hogy a belügyminisztérium 1933. októberében rendelettel tiltotta meg e kórusok működését. A betiltás indoklásában szerepelt, hogy olyan szavakat és énekszámokat adtak elő, amelyek a társadalmi osztályok között ellentétek és gyűlölet felkeltésére alkalmasak, másrészt kifejezetten kommunista célokat szolgálnak és így

⁸ U. ott.

⁹ MMI. Archivum. XVIII. 2/1937/56.

¹⁰ MMI Archivum XVII. 1/1937/32.

ezek az egyesületek az állami és társadalmi rendet súlyosan veszélyeztető tevékenységet fejtettek ki.¹¹

A legális lehetőségeket kihasználó kommunisták tevékenységét bizonyítja, s ennek megakadályozását szolgálja a belügyminiszter egy másik rendelete is. E rendelet tárgya a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesületének feloszlatása. A polgármester a rendelet alapján az egyesület szegedi csoportjának működését április 16-án beszüntette. Elrendelte a helyiség bezárását, az iratok, könyvek, pénz zár alá helyezését, mert »... az utóbbi évek kommunista mozgalmaiban részt vettek, továbbá a ... S. A. T. nevű eszperantista világszervezet kiadásai, sajtótermékei szélsőséges kommunista irányzatúak, telve osztály-, vallás- és nemzetellenes kitételekkel.«¹²

Azt a tényt, hogy az 1930-as években, a kommunista és baloldali politikai ténykedések elleni hatalmas terror idején a legális keretek adta lehetőségek kihasználásán kívül illegálisan is dolgoztak kommunisták Szegeden, nemcsak az ellenük félelemből kiadott rendeletek, utasítások bizonyítják, hanem több kommunista per anyaga is. E perek anyagából, az azokat kommentáló polgári sajtóból azonban elég keveset tudunk meg működésükre vonatkozóan. A konspiráció szabályainak nem következetes betartása miatt ugyanis többnyire elég hamar lebukottakról, máskor kisebb jelentőségű szervezkedésekről, de az uralkodó osztályok szemében, annak bírósága által büntetendő cselekményekről van szó. Több esetben a hangulat felszítése érdekében, a rendőrség és nyomozó hatóságok mindenhatóságának és mindentudásának bizonyítása érdekében a sajtó nagyított fel egyes szervezkedéseket. Ennek előrebecsátása nem irányul a bátor kommunista harcosok működése értékének csökkentésére, pusztán arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy a minden »erőszakosságtól«¹³ féltő, s egyben mégis szenzációhajhász polgári sajtó híreit a valósághoz közelebb álló kép megrajzolása érdekében erős kritikával kell fogadni.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának talán legnagyobb arányú, délalföldi szervezkedési kísérlete volt az, amely 1930. május 18-án a tápéi füzesekben tartott megbeszéléssel indult, ahol központi kiküldött is jelen volt. Pár nap múlva azonban konspirációs hiba miatt a szervezkedés résztvevőit letartóztatták. A szétfúzott szervezkedés után új harcosok álltak a régiék helyébe, sőt a régiék büntetésük kitöltése után újra bekapcsolódtak a mozgalomba, a kommunista sejtek szervezésébe, vagy a legális szervezetekben végzett politikai munkába.

1932—33-ban Tóth János próbált kommunista sejtet szervezni Szegeden. Tóth János 1930-ban Németországban járt, s ott ismerkedett meg a mozgalommal. Miután visszatért Szegedre, megpróbált az öntudatos munkások, többnyire a munkanélküliek körében híveket toborozni, azokat mint szimpatizánsokat kezdte oktatni, kisebb feladatokkal megbízni. Ő szervezte be a sejt leendő tagjaiként Gesztelyi Mihályt, Krémer Gyulát és Tápai Józsefet. Képzésüket a Gera Sándor által hozzájuk juttatott *Társadalmi Szemle* cikkeinek olvasásával, sőt az idegen szavak szótárának

¹¹ Szegedi Állami Levéltár. Bp. 1933. okt. 27.

¹² Szegedi Állami Levéltár. 177. 388/1934. VIII. április 9-i BM. rendelet alapján. Polgármesteri bizalmas iratok 1886/1934. április 16.

tanulmányozásával is próbálta előmozdítani. Megbízta őket Vörös Segély bélyegek árusításával is. A sejt szervezése és összekovácsolása még az alapozásnál tartott, mikor nevezetteket letartóztatták, s 1933. június 6-án elítélték. Tóth Jánosra és Gesztelyi Mihályra 1 évi fogházat, 3 évi jog- és hivatalvesztést, Tápai Józsefre pedig 2 hónapi fogházat és 1 évi jog- és hivatalvesztést rótt ki a szegedi törvényszék.¹³

1933-ban másik illegális kommunista szervezkedés is volt Szegeden, amelynek a budapesti központtal való kapcsolata is bizonyítható. A rendőrségnek tudomására jutott, hogy Budapestről állandóan kommunista »futár« közlekedik Szegedre, ki ide röpiratokat, sajtótermékeket hoz és sejtrendszerbe beosztott segítő társaival kommunista mozgalmat szervez. Letartóztatták Szögi István asztalossegédet, Lakó László kőművessegédet, Bauer Erzsébetet és Nagy Jánost, akinek lakásán az összejöveteleket tartották. Elfogták Szögi Illés budapesti lakost is, aki a futár szerepét töltötte be.¹⁴

Valószínű, hogy e letartóztatások nagyobbarányú, kommunisták ellen irányuló hadjárat részei voltak, mert nem sokkal előbb Az Est augusztus 9-i száma arról írt, hogy Budapesten letartóztatták »a Sallai és Fürst helyébe Magyarországra jött« Grüngold Pált, Spielberger Oszkárt, Papir Pált, Schultz Ilonát, Kallag Aladárt és Bentenberg Lipótnét.

A kommunista sejt szervezésére irányuló törekvés nem szorítkozott pusztán Szegedre, vagy csak a lakosság egy rétegére, a munkásságra. Ezt bizonyítja a következő két per anyaga is.

1934. januárjában az ítélőtábla szőregi kommunisták perét tárgyalta. A szervezkedés vezetőjét, Banda Antalt, a budapesti illegális központtól való propagandakapcsolat miatt 5 havi fogházra ítélték.¹⁵

A kommunisták eszméi iránti fogékonyság, a bebörtönzöttekkel, üldözöttekkel való szolidaritásvállalás jellemezte Halmi István Párizsban végzett fiatal vegyészmérnököt, Zocskár András cipészt, Simovics István utazót, akiket 1935. májusában állítottak bíróság elé. Zocskár és Simovics a Tanácsköztársaság idejéből származó nyomtatványok és folyóiratok olvasásáért, Vörös Segély bélyegek eladásáért, Halmi István tudományos ismeretterjesztő előadásaiért is 2–3 hónapos börtönbüntetést szenvedett.¹⁶

A szegedi munkásság legbátrabb képviselői voltak a kommunisták, akik a fennálló rendszerrel szemben forradalmi harc minden áldozatát vállalták. Ez azonban tevékenységüknek csak egyik része volt. A munkásság tömegerejének a felsorakoztatásával, a fasiszta rendszer terrorja elleni tiltakozás megszervezésével is harcoltak a hazai és külföldi fasizmus áldozatainak a megmentéséért. A szegedi munkásság internacionalizmusának szép példája volt, mikor felemelte szavát az altonai törvényszék által halálraítélt német kommunista, Lütgens, Tesch, Wolf és Möller kivégzése ellen. Követelték nevezettek azonnali szabadlábra helyezését, és tiltakozásukat fejezték ki a fasiszta terror ellen, amely a munkások és értelmiségiek ezreit küldi a halálba vagy internálótáborokba.¹⁷

¹³ MMI. Archivum. A. III. 30/196.

¹⁴ MMI. Archivum. A. III. 30/62. Az Esti Kurir tudósítójának küldött szegedi telefonjelentés jegyzőkönyve. 1933. szeptember 11.

¹⁵ Szegedi Napló 1934. január 18.

¹⁶ Délmagyarország 1935. május 22.

¹⁷ MMI. Archivum. A. III. 30/164.

A szegedi munkásság tiltakozásának sorsa valószínűleg az lett, hogy nem juthatott el a címzett helyre, a német követségre. A rendőrség szegedi kapitánysága ugyanis tucatnevekre hivatkozva (Kiss, Nagy, Kovács, Horváth) azt a következtetést közölte a belügyminisztériummal, hogy a nevek nagyrészt a tiltakozást szervezők találták ki, s irták be. Ebben esetleg lehetne némi részgazság, de további érvelésük saját feltevésüket cáfolja meg. »Megállapítottuk, hogy az aláírásokat maguk is az aláírók közt szereplő Komócsin Antal és Gladics József többszörösen büntetett kommunisták gyűjtötték, kiknek kommunista irányú tevékenysége állandó megfigyelés tárgyát képezi.«¹⁸

Tehát nem a tucatnevek képezték a továbbítás valószínű megtagadásának igazi okát, hanem az elítélt kommunisták érdekében kommunisták által szervezett akció volt szemükben a vörös posztó.

Természetesen a magyarországi, fasizmustól erősen áthatott uralkodó osztályok erőszakszervezete sem volt kíméletes saját áldozataival szemben. A kiszabott büntetésen túl el kellett szenvedniök a vallatás brutális kínzásait is. E módszer annyira nyilvánvaló volt, hogy Györky Imre szociáldemokrata országgyűlési képviselő interpellációt intézett a belügyminiszterhez, amelyben a rendőrségnek a politikai letartóztatottakkal szemben elkövetett kínzásai ellen tiltakozott. E tiltakozáshoz csatlakozott a szegedi munkásság is.¹⁹

Az üldözés, a terror és a kínzások ellenére az elfogott kommunisták többsége bátran, párthűen viselkedett a bíróság előtt, sőt egyesek, közülük a legbátrabbak bizonyos óvatosság helyett talán kissé vakmerően is. A bíróság elé állított kommunisták legtörhetlenebbjeinek bátorságára, szókimondására jellemző a következő párbeszéd:

Elnök: felteszi a kérdést Gera Sándornak: Nős?

Gera: Nem, de jegyben járok!

Elnök: Ki a menyasszonya?

Gera: A nemzetközi proletariátus!

Elnök: Ne vicceljen!

Gera: Ez nem vicc, ez így van! Én a szabadságért küzdő proletariátussal jegyeztem el magam.

Elnök: Megvonom a szót!

Gera: Megteheti hatalmánál fogva, de joga nincs hozzá!

Gladics József és az elnök között pedig a következő párbeszéd folyt le:

Elnök: Hol lakik?

Gladics: Mars tér 13. (Itt van ui. a Csillag-börtön.)

Elnök: Ne szemtelenkedjék!

Gladics: Pedig ez úgy van, a maguk jóvoltából lakom ott.

Elnök: Volt-e katona?

Gladics: Igen, vörös katona voltam.²⁰

¹⁸ MMI Archivum. A rendőrség szegedi kapitányságának a belügyminisztériumhoz küldött jelentése 36/2. 1933. pol. res. aug. 2.

¹⁹ MMI Archivum. A. III/30/164/1933.

²⁰ A szegedi munkásmozgalom harcosaival 1955. júniusában tartott megbeszélés (visszaemlékezés) gyorsírói jegyzőkönyvéből. Gesztelyi Mihály közlése. 26. old. (Másolat a Párttörténeti Intézetben. Eredeti nálam.)

A bíróság elé állított kommunisták bátor viselkedése nagy lelkesítő hatást gyakorolt Szeged dolgozóira, s egyben bizonyágtétel volt amellet is, hogy ügyük legbátrabb és legkövetkezetesebb védelmezői a kommunisták. Viszont a burzsoá objektivitástól is mentes Horthy-bíróság ilyen fellépéstől könnyen vérszemet kapott, s ezáltal a büntetés súlyossága csak fokozódhatott.

A szegedi munkásság hangulatát elemző egyik jelentés szerint Rákosi Mátyás is azt az üzenetet küldte a kommunistáknak, »ne pökhendiskedjenek a bírósággal, mert ezzel csak azt érik el, hogy nagyobb büntetést kapnak. Már pedig most nem az a cél, hogy mint az eszme mártírjai börtönben üljenek, hanem az, hogy minél intenzívebb agitációt folytassanak.«²¹

* * *

1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa után, de különösen 1936 óta, a spanyol és a franciaországi események hatására a feladat: széles antifasiszta népfront megteremtése — mind világosabbá vált nemcsak a munkások leghaladottabb rétegei, hanem széles néptömegek előtt is. Ennek érdekében fokozták a kommunisták és a forradalmi szocialisták tevékenységüket a legális szervezetekben, s a népfront gondolata az ő révükön jutott el a szociáldemokrata párttagokhoz.

A szegedi szociáldemokraták munkájáról, gondolkodásáról, a munkásság hangulatáról készült egykorú jelentésből, ha kissé túlozva is, ez világosan kitűnik. »Minden ellenkező kijelentéssel, fogadkozással ellentétben állíthatom, hogy a magyarországi szociáldemokrata pártvezetők nemcsak Szegeden, hanem a központban is kevés kivétellel az egységfront hívei. A spanyolországi polgárháború kitörése óta nincs egyetlen olyan bizalmas megbeszélés sem, amelynek fő témája ne ez volna.«²²

A szegedi munkásság valóban nagy érdeklődéssel kísérte a spanyol- és a franciaországi eseményeket, mert azokat úgy fogta fel, mint a népfront erőpróbáját a faszizmussal szemben. Az volt a meggyőződésük, hogy ez a háború a szocializmus és faszizmus döntő előcsatározása, mely általános világháborúvá alakul át. Megélénkült a politikai élet. A Népszava hihetetlen kelendőségnek örvendett. Csoportosan olvasták és megbeszélték a tudósításokat. Titokban gyűjtéseket rendeztek a spanyolországi elvtársak részére, 60 főnyi rohamcsapatot szerveztek a jobboldali támadások ellen, s a sztrájktróékkal szemben.

A város vezetőinek ennyi elég volt ahhoz, hogy tisztában legyenek vele: amint a kül- és belpolitikai viszonyok úgy változnak meg, hogy a munkások a cselekvés idejét elérkezettnek látják, habozás nélkül egységesen a népfront mellé állnak.²³

Különösen attól féltek, hogy a kommunistáknak sikerül megnyerni az ifjúságot céljaiknak, de legalábbis az antifasiszta népfront támogatóinak. »A pártban újabban működni kezdő radikálisabb irányzatot képviselőnek sikerült a fiatalság közé befurakodni, a vezető és oktató szerepet maguknak biztosítani. Működésük iránya főleg az volt, hogy a szokásos

²¹ MMI Archivum. A. XVII. 1/1936/118.

²² U. ott.

²³ U. ott.

heti esteli sajtóbeszámolóikon a szovjetről a napilapokban és egyéb illegális sajtótermékekben megjelent cikkeket felolvasva, az oroszországi állapotokat és a bolsevista eszméket megkedveltessék. Egyes radikálisabb érzelmű előadók minden alkalmat megragadtak arra is, hogy a fiatalok előtt tartott előadásaikban az egységfront előnyeit kidomborítsák. Előadásaikban példaképpen rendszerint a franciaországi és spanyolországi eseményeket hozták fel.²⁴

Az ifjómunkásság körében végzett politikaimunka módszere az volt, hogy a színjátszás örvé alatt politikai szemináriumokat tartottak. Ha közben detektívek, rendőrök zavarták meg őket, akkor rögtönzött szavalattal, bírálattal vágták ki magukat. E szemináriumokon főleg a leninizmus egyes kérdéseivel, a Schönstein-féle füzetek cikkeivel foglalkoztak. Az ifjómunkások tudásszomjára jellemző, hogy a kezdetben 8—10 főnyi csoport rövidesen 120-ra növekedett. Az ifjómunkások a szovjet rádiót is hallgatták, sőt a moszkvai rádióval »Vörös Szeged« jelíggel leveleztek. Arra kérték a moszkvai rádiót, hogy a magyar népdalok helyett több marxista—leninista szemináriumot közvetítsenek.²⁵

A szociáldemokrata párt keretében működő Országos Ifjúsági Bizottságban kezdődő baloldali szervezkedés hatása megmutatkozott május elsejének a megünneplésével kapcsolatban is. Az előkészítő bizottságban az Országos Ifjúsági Bizottság tagjai kifogásolták a vezetőknek azt a tervét, hogy május 1-ét csak csendesen ünnepeljék meg. Harcos, tüntetésszerű felvonulással, s jelszavak hangoztatásával akartak ünnepelni. Lájer Dezső szociáldemokrata párttitkár csak többszöri felszólalással, a feloszlátás veszélyére való hivatkozással tudta őket ettől a szándéktól eltéríteni.²⁶

Az ifjómunkás mozgalomban tehát kedvező volt a talaj a munkásegységfront, népfront agitáció számára, amit bizonyít a hivatalos szociáldemokrata politikai irányvonal éles bírálata is.

A szociáldemokrata párton belüli erjedést tükrözik egy, a munkásság között élő »megfigyelőnek« (spiclinek) leveléből a jelentéshez csatolt részletek is. A levél írója megállapítja, hogy a Hétvezér utcai munkásotthonban még véletlenül sem a szociáldemokrata program alapján állnak. Nincs köztük, ki a békés fejlődés, az alkotmányosság híve volna. A szovjet diktatúrát tartják szükségesnek a társadalom átalakítására és a bolsevizmusért lelkesednek. »Csendben, ügyesen bolsevizálják a munkásságot, szociáldemokrata köntösbe bújva. Nem is lehet hathatósan védekezni a burkolt bolsi propaganda ellen. (Kérdés a szociáldemokrata vezetői karhoz.) Hol vannak a szociáldemokrata munkások, kiket olyan nagy ellentétek választanak el a bolsevizmustól?«²⁷)

1936-ban nemcsak Szegeden, hanem Budapesten is hallatszott olyan vélemény, amely a Kommunisták Magyarországi Pártja és a Szociáldemokrata Párt közötti »hallgatólagos egységfrontról« vélt tudni. E hallga-

²⁴ A szocialista és kommunista mozgalmakról. MMI. Archivum. Szegedi rendőrkapitányság iratai 10—1934. pol. res. Detektívtestület jelentése 1936. július 8.

²⁵ Dénés Leó szóbeli közlése a szegedi munkásmozgalom harcosaival 1955. júniusában Szegeden folytatott megbeszélés alkalmával. Gyorsírói jegyzőkönyv 17. old. (Mátsolat a Párttörténeti Intézetben.)

²⁶ L. 24-es jegyzetet.

²⁷ L. 21. sz. jegyzetet.

tólagos egységfrontot azzal hozták összefüggésbe, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja alsó- és középszerveinek feloszlata után új taktikához folyamodott. E taktika lényege: kihasználni a különböző, főleg politikai szervezetekben végezhető legális munka minden lehetőségét.²⁸

E taktika tartós sikerét és eredményességét azonban akadályozta a szociáldemokrata vezetők egy részének és a felső vezetőség többségének álláspontja. Pedig a szociáldemokrata párt vezetőinek meg kellett volna ragadnia az alkalmat a munkásság illegális pártjával való együttműködésre, felsorakoztatni a munkásság egészét a fasiszta pártok, szervezetek térhódítása, a szinte nemzeti katasztrófát okozó külpolitika ellen. A szociáldemokrata pártvezetők azonban másként vélekedtek.

»Tudomásunkra jutott — hangzik a vezetőség nézete —, hogy bolsevista oldalról ismét akciót indítottak annak érdekében, hogy pártunk ifjúsági csoportjait a kommunistákkal való egységfrontnak megnyerjék. Mint-hogy a kommunistákkal való egységfront megteremtésének kérdése szöges ellentétben áll a párt felfogásával, figyelmeztetjük összes pártszerveinket, hogy a legnagyobb gondossággal ügyeljenek arra, hogy ifjúsági csoportjainkat az ún. egységfront, vagy egységakció jelszavával senki meg ne közelíthesse. Ahol pedig olyan törekvéseket tapasztalnak, hogy a kívülről jövő bolsevista agitáció a Szociáldemokrata Párt ifjúsági csoportjainak rendes működését akarja erősen befolyásolni, tegyenek sürgős jelentést a Központi Titkárságnak.«²⁹

A hódító háborúra spekuláló külpolitikával kapcsolatban pedig így szögezte le később álláspontját a szociáldemokrata pártvezetőség: »A szervezett munkásság eddig is legjobb meggyőződésével szolgálta azokat a nemzeti célokat, amelyekben az ország történelmi rendeltetése, múltja és jövője jut kifejezésre.« Majd így folytatták: »... Nem kíván állam lenni az államban (ti. a munkásság), nem kíván osztályuralmat, ellenkezőleg, küzd minden osztályuralom ellen.«³⁰

A munkás-egységfront megteremtésére irányuló politika kezdeti sikereinek láttán és a további eredmények megakadályozása érdekében az államhatalom szervei is mindent megtettek, ami csak tőlük tellett. A belügyminisztérium a legális szociáldemokrata párt gyűléseit általában betiltó rendeletet adott ki, amelynek az lett a következménye, hogy kifelé nyugalom látszott a pártban, belül azonban izzó volt a hangulat. Szegeden nem akadályozták meg a szociáldemokrata párt gyűléseit, mert azokról bizalmas jelentést kaptak. Mégis a rendőri szervek, minden tájékozottságuk ellenére is téves nézeteket vallottak, amikor meg voltak győződve a szociáldemokrata párt vezetőinek forradalmiságáról, kommunistákkal való együttműködési szándékáról.

A szociáldemokrata vezetők ugyanis sem országos, sem helyi vonatkozásban nem tudták felfogni a Kommunisták Magyarországi Pártja megváltozott taktikájának igazi okát. Örömmel állapította meg pl. Lájer Dezső párttitkár, hogy »A III. Internacionálé hívei már passzíve viselkednek a

²⁸ A csendőrség nyomozó osztályparancsnokságának a belügyminisztérium VI. b. osztályához, a csendőrség felügyelőségéhez, és a kormányzósághoz küldött jelentése. MMI Archivum. A. XVIII. 1/1936/7.

²⁹ Népszava 1935. október 1.

³⁰ Szakszervezeti Tanács nyilatkozata. Népszava 1940. júl. 24.

szociáldemokrata párttal szemben, s Moszkva (értsd a kommunisták) sem üti már a szociáldemokratákat»,³¹ de nem vonták le — lényegében helyes — következtetésük tanulságát. Nyilvánvaló, hogy ez az állásfoglalás-változtatás is a munkásegységfront megteremtésének könnyítésére, az előző, hibás taktika megjavítására célzott. Ők úgy próbálták ezt is beállítani, mintha csak a Kommunisták Magyarországi Pártjának taktikája lett volna eleve hibás és a történelmi helyzetben beállt változás nem készítette volna a pártot előző taktikájának megváltoztatására.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának az adott történelmi helyzetre alkalmazott — bár megkésett — helyes taktikája mindenestre évenként át hatott a társadalom széles rétegeire, — ellenerőkkel és rendszárályokkal szemben is. Ezek hatása nemcsak Szegeden, hanem Csongrád megyében, sőt a Dél-Alföldön, az egész Viharsarokban lemérhető.

Csongrád megye főispánja pl. 1937. március 8-án a belügyminiszterhez küldött *Szociáldemokraták és az emögött meghúzódó kommunista szervezkedés Csongrád megyében* c. jelentésében kiemelte, hogy Csongrád megyében és Hódmezővásárhelyen a »szélsőséges és felforgató irányzatok« a szociáldemokrata, illetve kommunista tevékenységekben merülnek ki, ezzel szemben a szélsőjobboldali nyilaskeresztes mozgalom nem jelentős.³²

A főispán legaggodalmasabb jelenségnek azt tartotta, hogy a marxista szervezkedés céltudatos és évekre kiterjedő terv alapján történik. A levénték körében is észleltek szervezési kísérleteket, amellyel a marxisták a jövőt kívánták szolgálni azáltal, hogy a levénték a hadsereghez bevonulva a marxista agitációt itt is fellendítsék.

A szegedi törvényszék iratai között több dél-magyarországi, tiszántúli kommunista szervezkedésről szóló per anyaga található. 1934-ben a hódmezővásárhelyi Rébék Nagy Imre, 1935-ben a szegedi Szőke Dezső, 1936-ban a békéscsabai Gyurkó Máttyás, 1937-ben Paulik János s az újkígyósi Frankó András pere. A törvényszéki iratok szerint a dél-magyarországi kommunista szervezkedés mozgatója Weisszhaus Aladár volt.

Faragó Péter és Faragó István Árpádhalmán dolgozó ifjú munkásokat 1938-ban forradalmi hazafiságuk, a bebörtönzöttekkel való együttérzésük kifejezése miatt állították bíróság elé. Faragó Péter 18 éves munkás 1937 novemberében az árpádhalmi állomás holtvágányára tolatott, s az ott dolgozó munkások által szállás céljára igénybe vett vasúti kocsifalára a következő verset írta:

»Elvtársak! ezt daloljátok:
Nagyországban szerteszt
Halljátok, hogy zúg a nép?
Trónokat ingat már a bosszú!
Kenyeret adjátok a népnek zsarnokok!
Hol éhség fáj, ott nincs határ,
Szabadság, vagy halál!«

³¹ MMI Archivum. A XVII. 1/1936/118.

³² MMI Archivum. A XVII. 1/1937/75.

³³ Szegedi törvényszéki iratok B. II. 700/1938.

Faragó István pedig ezt írta, szintén a vagon falára:

»Nyissátok ki a börtönök vascsikorgó ajtait,
Eresszétek szabadlábba a szabadság foglyait!«³³

Hadd álljon itt a verseket elemző egykorú hivatalos magyarázat, mert nem minden tanulság nélküli. »Köztudomású tény, hogy az „elvtárs” megnevezést a szociáldemokratákon kívül a KP tagjai használják egymás közötti megszólításukban. A vers szövege arra utal, hogy a zúgó, forrongó nép bosszújában trónokat is képes megingatni. A hatalmonlévőket zsarnokoknak nevezi és felhívja, hogy a népnek kenyeret adjanak, mert ahol az éhség fáj, ott nincs határ, vagyis az idevonatkozó értelem szerint az indulatok szabad folyása kell, hogy bekövetkezzék. Ellenkező esetben — miként azt az utolsó versszak ki is emeli — ha az eszme által vitatott igazsághoz hozzá nem jut —, halál következik be és az egész szöveg tartalmát figyelembe véve, kétségtelenül a zsarnokok életéről van szó. A Faragó István által írt vers szövegében az a felhívás, hogy a szabadság foglyait szabadítsák ki, figyelemmel az előzőleg már kifejtettekre, kétségtelenül az elvtársakhoz van irányítva, és a szabadság foglyai alatt... nyilván azon egyéneket kell érteni, akik a mai társadalmi rend elleni bűncselekmény miatt töltik szabadságvesztés büntetésüket.«³⁴

Felvetődik a kérdés, hogy a terrorral, börtönbüntetéssel dacoló kommunistákat, a forradalmi szocialistákat mi tette képessé arra, hogy az ismertetett mozgalmak szervezői, vezetői legyenek. Osztályhelyzetük és rátermettségük mellett csakis a marxizmus—leninizmus igazságába vetett szilárd hitük volt az, mely az aktív harc útjára vezette őket. Ezek az emberek nem csüggedtek a fogság keserű évei, mindig új és új megpróbáltatásai idején sem, sőt új elméleti ismeretekre tettek szert.

A bebörtönzött kommunisták részére főleg csak nagy ünnepek alkalmával, pl. karácsonykor, vagy húsvétkor engedtek bevinni a Vörös Segély által adományozott csomagot, esetleg pénzt, könyvet és folyóiratokat. De a Csillag-börtön kommunistáinak az *Economist*, *Lloyd* és *Imprecor* c. lapokat is el tudták juttatni ún. fekete vonalon, a »Szlavonia« bűtorgyárban dolgozó rabok segítségével.

»Rendszeres tanulás folyt a börtönben, titokban kézzel írt, vagy kintről becsempészett anyagból. Apró cédulákat juttattunk zárkáról zárkára, így vitattuk meg a soronlévő kérdéseket. Sokat tanultunk azokon a szemináriumokon, amelyeket az elméletileg képzetebb elvtársak vezettek. A kommunista magatartás, taktika, szervezés eredményeként a szegedi Csillag-börtön kommunista kollektívájának szellemi élete igen magas színvonalon állt. Rendszeresen kaptunk angol hetilapokat. Politikai tájékozottságunk sokkal nagyobb volt, mint pl. egy polgáremberé, aki csak a fasiszta újságokat olvashatta.«³⁵

A börtön sokak számára valóságos politikai iskolává lett, bár ez az előny korántsem arányos azzal a hátránnyal, amelyet a kommunistáknak

³⁴ U. ott.

³⁵ Dr. Weil Emil: Börtönelmények c. visszaemlékezése. Hősi harcok emlékei. Bp. 1955. 153. old.

a politikai és szervező munkából ily módon történt erőszakos kiemelése jelentett, hisz hiányukat nagyon megérezte a párt, és az egész munkásmozgalom.

A munkásság s az egész dolgozó nép érdekei védelmében fellépő bátor forradalmárok munkája és harca az 1930-as évek körülményei között még nem járhattak sikerrel a társadalom átalakítása szempontjából, de többségükben ők voltak azok, akik midőn lehetett, éltek az alkalommal, vezetőszerepet vállaltak hazánk szocialista átalakításáért vívott harcban.

LES ACTIVITÉS DES COMMUNISTES ET DES SOCIALISTES DE GAUCHE A SZEGED (1933—1939)

K. Gulya

Après l'avènement au pouvoir des fascistes en Allemagne, les tentatives des classes dirigeantes hongroises à introduire une dictature fasciste totale, sont devenues de plus en plus marquantes.

L'entrée en fonction du gouvernement de Gömbös marque le commencement d'une période, où la dictature ouverte, dirigée contre la classe ouvrière et les organisations démocratiques, se substitue au démocratismе stagnant et équivoque de la bourgeoisie.

Les leaders officiels et les porte-parole idéologiques et politiques de l'époque ont destiné un rôle important à Szeged, centre culturel du Bas Pays hongrois, dont le développement leur tenait à coeur. Après avoir déclaré la ville, d'après une logique fallacieuse, d'être le berceau du régime contre-révolutionnaire, et de la »pensée szegediennе«, lui servant de base idéologique, ils cherchaient, dans la suite, à la rendre la forteresse, la citadelle de la contre-révolution.

L'auteur se propose de réfuter le rôle tendencieux qu'on avait attribué à la ville et à ses habitants, et de prouver la nécessité de faire certaines distinctions à ce sujet.

En dépit du fait que pendant les 25 années du règne du régime contre-révolutionnaire c'était non seulement la terreur déchainée, l'oppression politique et économique de la classe ouvrière, la collusion de la majorité des dirigeants du parti social-démocrate avec les maîtres du pays, mais encore la politique souvent erronée du Parti des Communistes de Hongrie, qui compromettaient la réussite de la concentration des forces contre le fascisme — Szeged offre de beaux exemples de cette lutte, bien qu'on n'ait jamais parlé des traditions de ce genre de la ville.

Les dirigeants et les participants les plus conséquents de cette lutte, menée pour le rehaussement du niveau de vie misérable de la classe ouvrière après la crise économique, pour la création du front d'union des ouvriers et du Front Populaire contre les tentatives en vue d'introduire en Hongrie une dictature fasciste ouverte, c'étaient les communistes et les social-démocrates de gauche qui étaient proches d'eux par leurs sentiments politiques.

L'article fixe les différentes étapes et les faits de la lutte des ouvriers de Szeged en se servant des documents d'archive et de presse, ainsi que des entretiens avec les anciens militants du mouvement ouvrier de Szeged.

Гуля Кароль

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММУНИСТОВ И ЛЕВЫХ СОЦИАЛИСТОВ В ГОРОДЕ СЕГЕД (1933—1939)

После прихода к власти фашистов в Германии стремление венгерских господствующих классов к ведению тотальной фашистской диктатуры стало все решительнее. Вступление в должность правительства Гёмбёш означает начало того периода, когда открытая диктатура, направленная против рабочего класса и демократических организаций, заменяет половинчатый, прозябающий буржуазный демократизм 20-годов. Вожди и официальные идейно-политические представители этой эры предназначили важную роль городу Сегед, развивающемуся благодаря им культурному центру южной части Большой Венгерской Низменности. Провозгласив, на основе фальшивой логики, город колыбелью «сегедской мысли», служившей идеологической основой контр-революционного режима, в дальнейшем попытались превращать Сегед в крепость, штабель этой «мысли».

Работа опровергает такую одностороннюю установку относительно роли города Сегед и его жителей и доказывает необходимость некоторых различий.

Вопреки тому, что за 25 лет господства контрреволюционного режима не только безудержный террор, политическое и экономическое угнетение рабочего класса, соглашательство большинства вождей Социал-Демократической Партии, но и часто неправильно применённая политика Венгерской Коммунистической Партии препятствовало успешности смычки против фашизма. Эта борьба имеет замечательные проявления и в Сегеде, хотя об этих традициях города Сегед некогда не говорили.

Самыми последовательными участниками и вождями этой борьбы, поведённой за повышение нищенского послекризисного уровня жизни рабочего класса, за создание единого фронта рабочих и народного фронта, — направленной против попытки введения открытой фашистской диктатуры в Венгрии, были коммунисты и сочувствующие им левые социал-демократы.

Работа на основе архивных и печатных материалов, а также на основе рассказов старейших борцов сегедского рабочего движения зафиксировала фазисы и факты борьбы сегедских рабочих.

M. TÓTH ERZSÉBET

ADALEKOK HÁROM CSANÁD MEGYEI NAGYKÖZSÉG NEMZETI BIZOTTSÁGÁNAK TÖRTÉNÉTEHEZ

A nemzeti bizottságok a magyar népi demokrácia fejlődésének első szakaszában a demokratikus átalakulás tartópillérei voltak. A romokban heverő ország előtt álló hatalmas feladatok megoldását egyedül egy párt sem vállalhatta, ezért a Kommunista Párt már 1944 őszén felszólítást intézett a demokratikus pártokhoz, hogy kezdjék meg működésüket.¹ Egyidejűleg felmerült egy olyan szerv létrehozásának a szükségessége is, amely összefogja a legszélesebb, pártokhoz nem tartozó, demokratikus tömegereket. Ez a gondolat jut határozott formában kifejezésre a Magyar Kommunista Párt november 30-i programnyilatkozatának 6. szakaszában is.²

A program útmutatásának megfelelően a Kommunista Párt vezetésével, a kommunisták kezdeményezésére az ország valamennyi helységében megalakították a nemzeti bizottságokat. (Néhány nemzeti bizottság már november 30-a előtt is működött az ország először felszabadított tiszántúli területein.)

A nemzeti bizottságoknak Magyarországon volt néhány olyan sajátos vonásuk, amely megkülönbözteti őket a cseh, szlovák stb. népi ellenállási bizottságoktól. A demokratikus tömegmozgalom ugyanis Magyarországon nem az antifeudális fegyveres harc közepette bontakozott ki. Ennek következtében nem volt meg annak a lehetősége, hogy e harc választóvízként hasson a demokrácia és a szocializmus erőire. Nem volt meg tehát az a lökőerő sem, amely meggyorsította volna a tömegek öntudatosodását, felvértezte volna őket az antifeudális fegyveres harc és az osztályháború

¹ Pl.: Gerő Ernő 1944. november 7-i beszédében.

² »A német elnyomók és magyar cinkosaik elleni harcban, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására és a demokratikus átalakulás biztosítására közösenként és városonként a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált Hitler-ellenes hazafiakból nemzeti bizottságokat kell teremteni.« (Felszabadulás, 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet és a MTA Történettudományi Intézete kiadása, Szikra, Bp., 1955. 175. old.)

tapasztalataival. Éppen ezért a magyarországi demokratikus tömegmozgalom magán hordozta a régi társadalom számos vonását, — így a dolgozó tömegek viszonylagos politikai elmaradottságának jegyeit is. Megtalálhatók ebben a tömegmozgalomban még a fasizmus ideológiai fertőzésének a hatásai is. Kétségtelen, hogy mindezek fékező tényezőként hatottak a nemzeti bizottságok egy részének tevékenységére, főleg a dunántúli megyékben, ahol a nagybirtok túlsúlya folytán a reakció befolyása is mélyebb és nagyobb kiterjedésű volt, s nem egyszer az ellenséges elemek kerítették kezükbe a vezetést e népi szervezetekben is.

Ezzel szemben a Tiszántúlon, tehát Csanád megyében is a nemzeti bizottságok működésüket aránylag korán megkezdik és igen sokáig végznek szívós, eredményes munkát. Ezt láthatjuk Csanádpalota, Mezőhegyes és Mezőkovácsháza nemzeti bizottságainak alább tárgyalandó tevékenységével kapcsolatban is. Az ok a helyi sajátosságokban, a kedvezőbb előfeltételekben rejlik. Ez a terület szabadult fel ugyanis először a »kilen-cedik csapás« hadműveletei eredményeként: a 2. ukrán hadseregcsoport itt tette először szabaddá az utat a demokratikus fejlődéshez. Kedvezőek voltak a gazdasági feltételek is, hiszen itt nem volt olyan mértékű a nagybirtok túlsúlya, mint a Dunántúlon. A haladó hagyományok: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, a 90-es évek agrárszocialista mozgalmak, a Tanácsköztársaság emléke még elevenen éltek a népben. A klerikális reakció sem bírt itt olyan erős befolyással, mint a dunántúli területeken.

A megye vezetői nagyrészt elmenekültek a felszabadító csapatok elől. A közigazgatás teljesen széthullott. A felszabadulás utáni hetekben egyre sürögősebbé vált a járásek és községek igazgatásának és szervezett életének helyreállítása. A közigazgatás újjászervezését itt is a szovjet parancsnokság kezdeményezte. A makói polgári városparancsnokság kapta a megbízást ilyen szervek létrehozására. Az alispáni teendők ellátásával egy itthonmaradt, régi tisztviselőt bíztak meg és mellérendeltek egy öttagú testületet, mely vármegyei »Ötös Bizottság« néven működött. Makón már október 13-án, tehát egy nappal az egész megye felszabadulása után megalakult ez az Ötös Bizottság. Tagjai valamennyien régi kommunisták voltak, akik végigszenvedték a Horthy-rendszer minden üldözését. A bizottság hatáskörébe tartozott a megyét érintő valamennyi kérdés elbírálásának és eldöntésének a joga. A bizottság tagjai igyekeztek megteremteni az összeköttetést a falvakkal. Az alispánnal együtt három részre osztották a megyét és a hat ember kettesével indult el a falvak meglátogatására. A községekben az ottani kommunisták segítségével gyűléseket hívtak össze, ahol a lakosságnak megmagyarázták az eseményeket. Igen sok községben bizalmatlanul fogadták őket, mert a régi megyei urakat vélték bennük visszatérni. Félelmük felengedett, amikor látták, hogy az Ötös Bizottság tagjai munkásemberek.

A 12 tagú Csanád vármegyei nemzeti bizottság 1945. január 6-án alakult meg. A négy demokratikus pártot 2—2 tag, a szakszervezeteket 3 tag képviselte, a bizottság titkára volt a tizenkettedik. A nemzeti bizottságok általános feladatainak ismertetése után szavazattöbbséggel megválasztották a bizottság elnökéül Farkas Imrét, a MKP képviselőjét. Január 31-i ülésükön megvitatták a működéshez elengedhetetlenül szükséges szerve-

zési alapszabályokat.³ Ugyanezen az ülésen meghatározták a Csanád vármegyei nemzeti bizottság egészen széles hatáskörét is.⁴

Az ország különböző területein létrejött nemzeti bizottságokat a megalkulás ideje alapján két csoportba oszthatjuk: az első csoportba az 1945. március végéig létrejött, a másodikba az 1945. március után alakult bizottságok sorolhatók. Az első szakaszban sokkal inkább találkozunk a népforradalmi öntevékenységeinek jeleivel. Ekkor a nemzeti bizottság, mint a közigazgatástól független államhatalmi szerv jött létre és veszi kezébe utóbb a közigazgatás helyi irányítását. A március után alakult nemzeti bizottságoknál némiképp eltérő sajátosságokat figyelhetünk meg. Csökken a megalakulás spontaneitása, illetve a pártoktól közvetlenül irányított módja és előtérbe lép a közigazgatási apparátus szervező tevékenysége. Ebben az időszakban pl. már nagyrészt a községi jegyzők vezetik le az alakuló értekezleteket. A második időszakban inkább a politikailag elmaradottabb községek nemzeti bizottságainak megalakulására került sor.⁵ A megvizsgált három Csongrád megyei község nemzeti bizottságának létrejötté az első periódusra esik.

Csanádpalota 1944. szeptember 24-én szabadult fel. A községben több olyan régi, a munkásmozgalomban megedzett ember volt, aki a felszabadulás utáni első napokban tudta, hogy mit kell tenni. A lakosság hivatott vezetőit látta bennük, ezért egy nyilvános nagygyűlésen egy öttagú bizottságot választott közülük. Tagjai Kamelistyák József (régii illegális kommunista), Lakatos Péter (volt vöröskatona), Cene Mihály (1919-es harcos), Ludányi János és Krobák Mihály voltak. Valamennyien beléptek a Kamelistyák József vezetésével 1944. november 24-én megalakult kommunista pártszervezetbe.⁶ A nemzeti bizottság hivatalosan 1945. január 27-én alakult meg⁷ a Kommunista Párt két, a Kisgazdapárt két és a Földmunkás Szakszervezet három kiküldöttjéből. A Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetét, mely a Földmunkás Szakszervezetből kiválva csak 1945. július 1-én alakult meg, később szintén két tag képviselte.⁸

Mezőhegyes 1944. szeptember 28-án szabadult fel. Kozák János, Alföldi Sándor, Unyatinzski Mátyás és Báthori Sándor még 1944. október folyamán megalakították a Kommunista Párt helyi szervezetét. A KP szoros kapcsolatot tartott fenn a helyi szovjet katonai előjáróval, aki rendszeresen segítette a politikai munkát és hasonló érintkezést létesített a többi párt vezetőivel is. 1945. januárra megalakult a községben a Szociáldemokrata Párt és a NPP szervezete is. A nemzeti bizottság közvetlenül a helyi KP kezdeményezésére alakult meg 1945. januárban, teljesen önállóan, s miután az alakuló ülésen megállapodtak abban, hogy »valahova tartozni is kell«, megalakulásukat a megyei nemzeti bizottságnak jelen-

³ A vonatkozó adatokat részben Polányi Imre Makó város felszabadulásának történetéhez gyűjtött anyagából merítettem.

⁴ »A Csanád-vármegyei nemzeti bizottság célja és feladata minden olyan intézkedés megtétele, legyen az politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi, vagy közigazgatási, amely a demokratikus új Magyarország felépítését célozza és előmozdítja.« (Szegedi Állami Levéltár, Csanád vm. N. B. iratai 1—100., 24. alapszám.)

⁵ Erre és az általános vonatkozású megállapításokra lásd Balázs Tibor: A Pest vármegyei nemzeti bizottságok történetéhez. Levéltári Közlemények XXVI., 1955. 239. old.

⁶ Lakatos Péter elmondása alapján.

⁷ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1945. jan. 27. jkv.

⁸ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 118/1945.

tették be. Az alakuló ülésen a szociáldemokraták azt követelték, hogy mivel az ő pártjukban vannak a legtöbben, a nemzeti bizottságban is nagyobb létszámmal legyenek képviselve, mint a többi párt. Ezt sikerült is elérniük. A KP három, a NPP három, a Szociáldemokrata Párt négy tagot delegált, ezenkívül rendszeresen eljár az ülésekre a rendőrfőnök is.⁹

Mezőkovácsháza 1944. október 6-án szabadult fel. A régi, illegális kommunisták és közismerten baloldali érzelmű emberek mindjárt az első napokban összeültek az egyik 1919-es elvtárs lakásán. Azonnal a KP megalakításának gondolata merült fel bennük. Annak ellenére, hogy akadt közöttük egy-kettő, aki a párt megalakulásával még »várni akart egy kicsit«, az első harcosok — Tóth Pál, Bajusz Pál, Dzsamba György, Kovács János, Szedlacsek János — megalakították a pártszervezetet, amit 1944. október 26-án a helyi szovjet katonai parancsnok is helyeslően tudomásul vett. Az így megalakult KP azonnal kapcsolatot létesített a megyei Ötös Bizottsággal és a továbbiakban ennek útmutatásai szerint dolgozott: egyik tagja, Szabó János meg is látogatta a községet és a helyi nemzeti bizottságot már az ő segítségével és útmutatása alapján alakította meg a pártszervezet 1945. február 10-én,¹⁰ miután 1944. december végére—1945. elejére a községben mind az öt, a Függetlenségi Fronthoz tartozó párt megalakult.¹¹ A nemzeti bizottság megalakulásáig a község egész életét a KP szervezte újjá és irányította.

A községi nemzeti bizottságok ülései a megyei N. B. alakuló ülésén megállapított szervezeti alapszabály szerint folytak le, melyet megküldtek a községeknek. Az alapszabály a következőképpen körvonalazta a bizottságok szervezetét:

1. A bizottság 11 tagból áll. Ezen tagokat az érvényesen, s a bizottság céljának megfelelően működő politikai pártok küldik ki. Amennyiben a jövőben olyan politikai párt alakulna, amely ezen céloknak megfelel, a bizottság elhatározhatja, hogy ezen újonnan alakult politikai párt küldötteit is meghívja a bizottságba. Számukat a bizottság határozza meg.

2. A bizottság tagjai közül elnököt és alelnököt választ.

3. A bizottság ülését az elnök hívja össze. Összehívhatja az ülést minden olyan esetben, amikor a bizottsághoz kellő számú vagy fontos ügy érkezett döntésre. Az elnök azonban az ülést köteles minden 30 napban a beérkezett ügyekre tekintet nélkül összehívni. Ugyancsak köteles az elnök bizottsági ülést összehívni akkor is, ha ezt legalább 2 bizottsági tag a tárgyalandó ügy megjelölésével írásban kéri. Amennyiben az elnök fentebb körülírt összehívási kötelességének nem tenne eleget, úgy a tagoknak is jogukban áll az ülést összehívni. Az ülés összehívása meghívóval történik, amelynek tartalmaznia kell a tárgyalandó ügyek felsorolását. Az elnök köteles a napirendre azon indítványokat is felvenni, amelyeket bármely bizottsági tag kellő időben írásban bejelent. A meghívó zárt borítékban kézbesítendő, éspedig legalább két nappal az ülés előtt.

4. A bizottság ülései nem nyilvánosak. Az elnök javaslatára azonban a bizottság megengedheti, hogy közérdekből bizonyos személyek a tárgyaláson jelen lehessenek és esetenként azt is engedélyezheti, hogy a tárgyalásról sajtóközleményt adjanak ki.

⁹ Unyatinzki Mátyásné (volt N. B.-tag) elbeszélése alapján.

¹⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 62/1945.

¹¹ Tóth Pál elbeszélése szerint.

5. A bizottsági ülés akkor határozatképes, ha a szabályszerűen meghívott tagok közül legalább 8 megjelent. Amennyiben valamelyik tag a megjelenésben akadályozva van, úgy az illetékes politikai pártnak jogában áll helyette másik személyt delegálni. Ezen személy köteles a tárgyalás megkezdése előtt megbízólevelét az elnöknek átnyújtani. Ettől függetlenül azonban minden tag köteles elmaradását az elnökhöz benyújtandó irattal igazolni; ennek elfogadásáról a bizottság határoz. Ha valamelyik politikai párt kiküldötte háromszor egymásután igazolatlanul elmarad, úgy ezen személy a fentebb említett létszámnál nem veendő figyelembe és az ülés nélküle is határozatképes. Amennyiben a fentemlített 8 személy az ülésen nem gyűlnék össze, az úgy fontosságához képest az elnök indítványára a jelenlévő tagok elhatározhatják, hogy a bizottság következő ülése a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

6. A bizottság tárgyalásait az elnök vezeti. Ügyel a tárgyalás rendjére, zavartalanságára és oly irányú fegyelmi jogkör illeti meg, hogy a rendzavaró tag egy üléstartamra történő kizárását indítványozhatja a bizottságnak. A tagok bármelyike az ügyszóhoz korlátlanul hozzászólhat, ameddig az ügyszó teljesen kimerítő tárgyalásban nem részesült. Ha ez megtörtént és az ügyszó hozzászólni már senki nem óhajt, úgy az elnök az ügyet döntésre bocsátja. A döntés történhetik egyhangúan és szavazással. A szavazás nyílt, azonban, ha két tag titkos szavazást kér, úgy azt az elnök elrendelni köteles. A szavazásnál a többségi elv az irányadó. Titkos szavazásnál a titkosság teljes biztosítására alkalmas szavazócédulákat kell készíteni. A szavazatokat — a teljes titkosság szem előtt tartásával — az elnök gyűjti össze és ő állapítja meg az eredményt. Az elnök nem szavaz, csak szavazategyenlőség esetén dönt. Ugyanezen elvek alkalmazandók a tisztségek betöltésénél. Minden bizottsági ülésről jegyzőkönyvet kell felvenni, mely tartalmazza a tárgyalási anyagot és a hozott határozatokat. A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök mindenkor két tagot kér fel.¹²

A nemzeti bizottság tagjai fizetést sohasem kaptak. Igaz önzetlenséggel végezték munkájukat. Leszámítva az esetenként beférkőző ellenséges szándékú elemeket, a bizottságokban vezetőszeretpet játszó régi munkásmozgalmi, vagy baloldali érzelmű emberek őszinte, áldozatkész akarással álltak a demokratikus átalakulásért vívott harc élére, s ennek végső, győzelmes kimenetelétől várták azokat az eredményeket, melyeket korábbi küzdelmeik során nem tudtak tartósan kivívni.

A nemzeti bizottságok központi irányítását a budapesti, majd az országos nemzeti bizottság volt hivatva ellátni. A budapesti nemzeti bizottság irányító tevékenysége nem jelentett ugyan tényleges, széleskörű, gyakorlati segítséget, de körlevelei azt mutatják, hogy a központi irányítás szükségességét felismerte és erre kísérletet is tett, főbb irányvonalaiiban megszabva az ország nemzeti bizottságainak működését. Az 1945. szeptember 4-én megalakult ONB sem hozott lényeges változást a nemzeti bizottságok országos hálózatának összefogásában és irányításában. Az ONB alakuló ülésének és későbbi üléseinek jegyzőkönyvét megküldte minden nemzeti bizottságnak, ami — főleg az alakuló ülés jegyzőkönyvének egységes szellemtől áthatott, progresszív hangja — kedvező hatással volt a nemzeti bizottságokra. Ennél sokkal szorosabb kapcsolat alakult ki

¹² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 28/1945.

a megyei és a községi nemzeti bizottságok között. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság iránymutatást, nem egyszer utasításokat adott a községeknek és esetenként azok végrehajtásáról jelentést is kért, — bár többnyire eredménytelenül, mert a községi szervek a jelentések megküldését elhanyagolták. A jellemző és általános tehát inkább az volt, hogy a községi nemzeti bizottságok, mint megannyi kis köztársaság vezetőtestületei, teljes felelősséggel végezték mindazokat a feladatokat, amelyek az adott körülmények között rájuk hárultak.

A nemzeti bizottságok egészen 1945. április—májusig, tehát míg a közigazgatási apparátus országos viszonylatban működni nem kezdett, helyi viszonylatban az összes állami funkciókat gyakorolták.¹³

A felszabadulás utáni első napok teendői közé tartozott az élet megindításához szükséges rend helyreállítása. Jelentős háborús károk e három községben nem voltak, az épületek csak kis mértékben rongálódtak meg. A harcot a szovjet katonák, ahol csak lehetett, a falvak határában vették fel, kímélve a lakosságot és a lakóházakat. Csupán Mezőhegyesen volt harc a község területén. Háborús rongálódást főleg a kendergyár környéke és a 18-as major szenvedett.¹⁴ A rend helyreállítását szolgáló teendők között a közbiztonság megszervezése állt az első helyen. A háborús viszonyok között a fegyelem nagymértékben meglazult. Előfordult számos esetben, hogy elhurcolták az elmenekült lakosok ingó felszereléseit; a lopás, rablás napirenden volt. A fegyelem, rend és közbiztonság helyreállítása érdekében a legtöbb helyen megszervezték a polgárőrséget. Tagjai önként jelentkezők voltak, rendszerint olyan emberek, akik már a jövő perspektíváját látva, készséggel vállalkoztak ezen áldozatos feladatra. A többi polgártól csupán karszalagjuk különböztette meg őket. Mezőhegyesen a felszabadulás utáni hónapokban iparosokból, kocsisokból, bérésekből alakult meg a polgárőrség és elfoglalta a volt csendőrség épületét.¹⁵ Csanádpalotán a kommunisták azonnal hozzákezdtek a határőrség megszervezéséhez is. Hamarosan 16 határőr jelentkezett, akik eleinte — fegyver hiányában — botokkal álltak őrséget. Később a nemzeti bizottság kérésére az orosz parancsnok fegyvert is bocsátott rendelkezésükre. Itt a nemzeti bizottság, mint sok más községben, helyileg megszervezte a rendőrséget is.¹⁶ A későbbiek folyamán, amikor a rendőrség központilag kezdett kiépülni, a nemzeti bizottságok tették javaslatot, hogy kiket tartanak alkalmasnak a demokrácia védelmének ezen fontos posztjaira. A magyar demokráciának ezek az első fegyveres szervei zömükben már a legelső időkben is kommunistákból állottak. A rend védelme ekkor — éppen a meglazult erkölcsök következtében — sokszor életük veszélyeztetését is jelentette. Csanádpalotán például előfordult, hogy csavargók támadták meg a polgárőröket és többet közülük meggyilkoltak.¹⁷

¹³ »A Nemzeti Bizottság volt a felszabadított országrész tempót, lüktetést dik-táló motorja, egyben maga volt a jogforrás, maga volt a közigazgatás és maga volt a végrehajtó szerv is.« (ONB alakuló ülésének jegyzőkönyvéből: egy példánya a Szegedi All. Levéltárban is megtalálható.)

¹⁴ Benczik Mihály elbeszélése.

¹⁵ Gulácsi Zoltán mezőhegyesi iskolaigazgató elbeszélése alapján.

¹⁶ Lakatos Péter volt N. B.-tag elmondása alapján.

¹⁷ A nemzeti bizottság Fekete György árvái részére rendkívüli segílyt kér, melyben előadja, »hogy Fekete György 1944. november 26-tól 1945. június 19-ig mint rendőr őrködött a magyar demokrácia rendje felett. A nevezett már akkor felvette

Az utcák, terek a háborús viszonyok miatt nagymértékben elszennyeződtek. Mezőkovácsházán a nemzeti bizottság külön brigádott állított fel a köztisztaság helyreállítására, a közterek, utak és épületek karbantartására a munkaszolgálatosokként foglalkoztatott fasisztákból és 30 napi közmunkára kötelezett hazatértekből. Ezek és az ehhez hasonló munkálatok közmunka keretében folytak. Általános jelenség volt, hogy a nemzeti bizottságok 30 napi közmunka teljesítésére köteleztek minden olyan egyént, aki elmenekült a Vörös Hadsereg elől, de amint a helyzet lehetővé tette, visszatért. (Közmunkát persze nemcsak az elmenekülteknek, hanem mindenkinek teljesítenie kellett.) A közmunka kérdésében nem egyszer kisebb-nagyobb sűrűlődések is voltak, egyes helyeken ugyanis a nemzeti bizottság az iparosokat, kereskedőket, pedagógusokat mentesítette a kötelezettség alól. Ez ellen emelnek panaszt a nemzeti bizottsághoz intézett beadványukban a mezőkovácsházi földművesek és napszámosok. Előadják, hogy »míg ők, szegény és nagycsaládos emberek, díjazás nélkül közmunkát teljesítenek, addig az iparosok, kereskedők és egyéb foglalkozásúak keresetre tesznek szert.«¹⁸ Kéri, hogy a közmunkában ezek is vegyenek részt, amennyiben pedig ez a felsőbb hatóságok rendelkezéseivel ellenkeznék, úgy a mentesítésért egy meghatározott összeget fizessenek, amely váltság az igénybevett munkások díjazására lenne fordítandó. A nemzeti bizottság ezután valóban azt az elvet alkalmazta, hogy aki más fontos munkaterületen dolgozott, azt a közmunkát megváltotta. Ez így volt helyes és igazságos. A közmunkára minden községben igen nagy szükség volt. Mezőhegyes például nem tartotta elegendőnek a helyi munkaterőt, ezért 3 napi közmunka végzésére szólította fel a környező községek azon újonnan földhöz juttatott parasztjait is, akik Mezőhegyes határában kaptak földet. Az érdekelt községek — Nagylak, Ambrózfalva, Kövegystb. — közölték ezt a sérelmet a megyei nemzeti bizottsággal. A megye érélyes utasítására a mezőhegyesi bizottság e határozatát visszavonta, kétségtelenül helyesen, mert az idevonatkozó rendeletek értelmében nem lehetett egy és ugyanazon személyt több községben közmunka teljesítésére szorítani. A rend helyreállításához tartozott, hogy összeszedték a határban hősi halált halt katonák holttestét és azokat illően eltemették. Mezőhegyesen pl. 76 hősi halottat hantoltak el.

A felszabadulást követő hetekben és hónapokban a mezőgazdaság katasztrofális helyzetben volt. A német és magyar fasiszták a Szovjetunió hadserege elől visszavonulva elhajtottak minden elhajthatót, a parasztok által el nem rejtett igásállatokat, elhurcoltak magukkal rengeteg munkagépet, traktort stb. Jellemző, hogy a nevezetes mezőhegyesi ménesbirtokon egyetlen ló sem maradt: az egész ménest Ausztriába szállították. (Egy részét 1947—48-ban hazahozták.) A felszerelést a dunántúli kisbéri gazdaságba vitték.¹⁹ Sok helyen a betakarított termés nagyrészt is elcipelték. A Mezőkovácsházán és Csanádpalotán átvonuló csapatok minden va-

a szolgálatot, mikor a harc még dúlt az országban, mert tudatában volt annak, hogy ilyen időszakban egyes polgárok kihasználják önmaguk részére a békés polgárok kifosztását is, és ennek tudatában vállalta ezen igen veszélyes őrsegállást, közben szerencsétlenség áldozata lett». (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 146/1945.)

¹⁸ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 19/1945.

¹⁹ Gulácsi Zoltán elbeszélése alapján.

lamire való lovat elvittek, de a begyűjtött termést nem bántották. A búzával teli raktárak épségben megmaradtak.²⁰

A mezőgazdasági munkák megkezdésében, a termelés megindításában nagy szerepe volt a nemzeti bizottságok felvilágosító tevékenységének. Első lépésként a kommunisták népgyűléseket hívtak össze és így mozgósították a lakosságot az őszi munkálatok elvégzésére. Csanádpalotán november első napjaiban a piactéren tartott népgyűlésen az egyik volt vöröskatona keresetlen, őszinte, közvetlen szavakkal öntött lelket a teljesen tanácstalan emberekbe. Kifejtette, hogy »vissza többet a régiből semmit«. Utalt arra, hogy a szovjet hadsereg jelenléte nagy segítséget fog nyújtani. Végül felszólította a lakosságot, hogy indítsák meg az új életet és azonnal kezdjenek munkához.²¹

A földreform-rendelet megjelenése előtt külön probléma volt a földesurak által itthagytott uradalmak megművelése. A nemzeti bizottságok bátor, lényegében forradalmi intézkedéseket hoztak, amikor ezeknek a földeknek a megművelését a parasztokra bízta. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság — energikusan válaszolva egyes aggályoskodó kisgazda hangokra, melyek különböző paragrafusokra hivatkozva tulajdonképpen már a bekövetkezendő földreformot támadták²² — határozottan leszögezi, hogy a földbirtokosok, akik földjeiket nem tudják megmunkálni, kötelesek azokat a földnélküliek rendelkezésére bocsátani; a fő cél most a földek megmunkálása és nem szabad semmiféle mellékkörülményt figyelembe venni; még ha a bemunkáló semmi haszonbért sem fizet, akkor is oda kell neki a földet adni, az a fontos, hogy a földben vetés legyen.²³ A mezőkovácsházi és csanádpalotai nemzeti bizottságok már kora tavasszal hozzáálltak a gazdátlanul hagyott földek bemunkálásának megszervezéséhez. Mezőkovácsháza határában terültek el Náger Henrik, Purgly Emil, Nagy Sándor, Náger Vilmos 200 holdon felüli birtokai. Ezek mind elmenekültek, sorsára hagyva földjeiket. Csanádpalotán a Blaskovics-uradalom és Madár János 100 holdon felüli birtoka maradt gazdátlanul. E községek kommunistái a földre vonatkozóan az első segítséget a szovjet katonáktól kapták, akiknek az volt a véleményük, hogy a nagybirtokot minél előbb zúzzák szét, hogy mire a tulajdonos netán visszajönne, már ne találjon semmit a régiből.²⁴ A földet azonnal kiadták kishaszonbérletbe, amit a parasztok már a földosztás előtt is olyan szeretettel műveltek, mintha a sajátjuk lett volna. A minden talpalatnyi föld bevetésére irányuló törekvést tükrözi, hogy a csanádpalotai nemzeti bizottság a gazdasági iskola gazdátlanul maradt földjének hasznosítását az ideiglenes képviselőtestület hatáskörébe utalta azzal, hogy azt nyilvános árverésen, megfelelő parcellákban adja haszonbérbe.²⁵ A gazdasági munkálatok elvégzésének irányítására a nemzeti bizottságok 1945. február—márciusában megalakították a termelési bizottságokat. Mezőhegyesen a Kommunista Pártot kérték fel a bizottság létrehozására.²⁶

²⁰ Tóth Pál (volt N. B. elnök) elbeszélése alapján.

²¹ Lakatos Péter (volt N. B.-tag) elbeszéléséből.

²² Balázs Béla: A Nemzeti Bizottságok. (Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből, Akadémia, 1955.) 203. old.

²³ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 1945. febr. 22-i jkv.

²⁴ Tóth Pál és Lakatos Péter elmondása alapján.

²⁵ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1945. jan. 29-i jkv.

²⁶ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 11-i jkv.

A tavaszi munkák megindításánál súlyos nehézségekkel kellett megküzdenni. Vetőmag-probléma ezen a területen kevésbé jelentkezett, sokkal nagyobb hiány volt igaerőben. A termelési bizottságok gondoskodtak arról, hogy a megmaradt és használható vontatóeszközöket, mezőgazdasági gépeket üzemképesse tegyék és a szovjet katonai parancsnokságok által rendelkezésre bocsátott igával, gépekkel együtt munkába állítsák. Mezőkovácsházán a szovjet katonai parancsnok 18 lovat adott kölcsön a községnek több hétre. A termelési bizottságok a munkát úgy szervezték meg, hogy azok, akiknek igaerőre volt szükségük, két-három napra kölcsön kapták a lovakat. A kulákok traktorait is igénybevették és a termelés szolgálatába állították.²⁷ A nemzeti bizottságok a termelés megindításaért a legmesszebbmenően felelősséget éreztek.²⁸

Nagy lendületet adott a mezőgazdasági munkák végzésének, hogy már 1945. február—március folyamán — miután a Néplap február 22-i száma felhívta a figyelmet, hogy »a földigénylők bizottságainak megalakításával nem kell várni se felső utasításra, se hatósági jóváhagyásra« — a nemzeti bizottságok mindenütt kezdtek megalakítani a földigénylők bizottságait: e téren a tárgyalt községek mindegyikében a nemzeti bizottság jelentős szerepet vitt. A földosztó bizottságok működésüket azzal kezdték, hogy elbírálták, kiknek a birtokát javasolják felosztásra. Csanádpalotán már ekkor felleptek a kisczadák azzal, hogy majd ők tesznek javaslatot. A nemzeti bizottság azonban — elejét véve a kisczadapárt minden nagybirtokmentő kísérletének — a földosztó bizottságba egyetlen kisczadapártit sem vett be.²⁹ Ez elvileg helytelen eljárás volt, mert a kisczadapártnak a földosztó bizottságban való képviselőhöz — mint elismert demokratikus pártnak — kétségkívül joga volt. Mezőkovácsházán a piactérre hívták össze a falu lakosságát, ahol a nemzeti bizottság által a földosztó bizottságba javasolt öt egyént nyilvános gyűlésen választották meg. A bizottság tagjai azonnal hozzáfogtak az igénylők összeírásához. Nappal elvégezték az összeírást, este pedig megbeszélték, hogy az igénylőknek milyen alapon és hány hold földet javasolni.³⁰ A mezőhegyesi földosztó bizottságot szintén a nemzeti bizottság alapította meg. Mezőhegyes helyzete különleges volt. A felszabadulás előtt a község 36.000 holdnyi területe teljes egészében az állam tulajdonát képezte. A földigénylő bizottságnál a volt béresek, kocsisok, cselédek jelentkeztek és igényeltek földet. 14.000 holdat osztottak ki az állami birtok területéből. Az új földbirtokosok házhelyet is kaptak, ahova építkezni akartak. A nemzeti bizottság és a földosztó bizottság együttes ülésén heves vita folyt arról, hogy lebontsák-e a szétosztásra kerülő területen lévő középületeket. Töb-

²⁷ Bajusz Pál (volt N. B.-tag) elbeszélése szerint.

²⁸ Mezőkovácsházán a kiosztott földek kishaszonbérletének és a termelési bizottság támogatása ügyében a nemzeti bizottsági elnök javaslatára egyhangúan kimondták, hogy »a szántóföldek minden talpalatnyi bemunkálása érdekében a nemzeti bizottság minden tagja úgy személyén, mint az őt kiküldő pártszervezet vezetésén keresztül hasson oda, hogy az ország közéletét szolgáló termelés a község területén a lehetőség legnagyobb fokára emeltessék. A termelési bizottságnak a termelés biztosítása érdekében hozott minden intézkedését a nemzeti bizottság teljes súlyával és minden tekintélyével mozdítsa elő. Ha a termelési bizottság segítségért a nemzeti bizottsághoz fordul, úgy az azon ügyben azonnal intézkedni fog«.

(Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 1945. március 1-i jkv.)

²⁹ Lakatos Péter elbeszélése alapján.

³⁰ Tóth Pál elbeszélése alapján.

ben, főleg a szociáldemokrata-párti küldöttek, a lebontás ellen voltak. A kommunisták kiharcolták, hogy az épületek egy részét mégis lebontsák és azok anyagából az újonnan földhözjuttatottak saját házat építhessenek, mert a felszabadulás előtt saját háza Mezőhegyesen senkinek nem volt, s miután az állami birtok kötelékéből kiszakadtak, az állami házakban sem lakhattak tovább.³¹ Az épületek lebontása körüli vita komoly megfontolásokból fakadt, mert kétségtelen tény, hogy a szinte örökérvényű, erős, nagy középületek lebontása gazdaságilag végeredményben nem volt előnyös; de a kommunisták kardoskodása az akkori adott helyzetben — politikai szempontból — mégis helyes volt, mert az újjgazdák követeléseit és érdekeit tartotta szem előtt. A mezőhegyesi újjgazdák is számos nehézséggel küzdöttek a mezőgazdasági munkák elvégzése folyamán. Bár a feloszlott majorok gazdasági felszereléseit is megkapták, ez nem volt elegendő. A nagyobb gazdasági felszereléseket, ekét, boronát közösen használták. Nagy segítséget jelentett, hogy a nemzeti bizottságok közbenjárására az itteni orosz katonai parancsnokság is lovakat bocsátott rendelkezésükre. A földhözjuttatottak és a mintabirtok között a későbbiek folyamán is állandó súrlódások voltak a gazdasági eszközök, főleg az igavonó állatok elégtelensége miatt.³²

A dolgozó parasztság, bár nagy erőfeszítések árán, 1944 őszén és 1945 tavaszán minden talpalatnyi földet felszántott és bevetett. Mezőkovácsháza határában megszokott látvány volt, hogy ásóval, kapával törték fel a földet; nem is maradt bevetetlenül egyetlen hold sem, jöllehet a munkálatokat az 1944-es őszi időjárása ugyancsak megnehezítette.³³

A nemzeti bizottságok a termelés megindítására irányuló tevékenységükben nemcsak a mezőgazdasági munkálatokat tartották szem előtt, hanem a községekben lévő ipari jellegű üzemek megindítását, működési lehetőségének biztosítását is segítették. A mezőhegyesi cukorgyár megindítását elsősorban a szovjet katonai parancsnok szorgalmazta. De már az első héten a régi munkásokból háromtagú bizottság (Benczik János, Brezina Rezső és Garami Ferenc) alakult a Kommunista Párt irányításával, mely azonnal tanácskozni kezdett a gyár megindításáról. A gyár 32 tisztviselője közül csak 4 maradt itthon, — a többi elmenekült, Mallbaski Milán műszaki igazgatóval az élen. Az ő, és Hovorka Pál főintéző utasítására leszerelték a turbinákat, azok szabályozó szerkezetét elvitték; így a gyár működésképtelenné vált. Kerestek a környéken hasonló turbinát, de nem találtak, ezért helyileg újat készítettek, s a gyár két héten belül megindulhatott. A mesterek, művezetők nagyrésze a helyén maradt. A régi munkások egyöntetűen, valamennyien beálltak a termelésbe. A kendergyár is hamarosan megindult.³⁴ A termelés megindításához nagy segítséget nyújtott az orosz katonai parancsnokság. Mezőkovácsházán már 1944. október 14-én engedélyt adott a fonás és szövés megkezdésére. Hasonlóan orosz segítséggel³⁵ indították meg a seprűkötő üzemet. A helybeli két

³¹ Unyatszki Mátyásné (volt N. B.-tag) elbeszéléséből.

³² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 33/1945.

³³ Tóth Pál elbeszéléséből.

³⁴ Benczik János elbeszélése alapján.

³⁵ Az üzem megindításáról szóló jelentésben ezt olvashatjuk: »A nemzeti vagyon átmentését kötelességünknek éreztük és minden tőlünk telhetőt meg is tettünk, hogy a kár csökkenjék és a termelőmunka zavartalanul folyjék. Munkánkban sokat segített a helyi orosz katonai parancsnokság.« (Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 94/1945.)

üzem aránylag könnyen kiheverhető veszteséget szenvedett, ellentétben a dombegyházi szövőüzemmel, amely teljes egészében megsemmisült. Tekintettel az ország gazdasági életének összeomlására, a rendelkezésre álló minden lehetőség kihasználásával fokozni kellett a termelést. Ezért lépett fel az Iparügyi Minisztérium egyes nemzeti bizottságok tevékenysége ellen, amelyek a visszatérő iparüzőket megakadályozták abban, hogy üzemük, illetve vállalatuk birtokbavételével iparukat tovább folytassák. Az iparügyi miniszter erre vonatkozó rendeletét megküldte a nemzeti bizottságoknak, hangsúlyozva, »hogy a jelenlegi viszonyok feltétlenül megkívánják, hogy a termelés folytonossága minden körülmények között biztosítva legyen«, ezért a visszatérő iparosokat iparüző jogukba 3 napon belül helyezték vissza.³⁶

Ilyenformán az ország először felszabadított területein már kezdett kibontakozni az új, szép, de nehéz küzdelmekkel teli élet, amikor Budapest felszabadult (1945. február 13.). A legfontosabb feladat ekkor Budapest éhező népének a megmentése volt. És a már felszabadított területek népe, a falvak parasztsága, habár maga is ezernyi nehézséggel küzdött, a főváros segítségére sietett. Ekkor szövődtek a munkás-paraszt szövetség első új szálai. A budapesti nemzeti bizottság felhívása rámutatott a munkások és parasztok elválaszthatatlan egymásrautaltságára: »Ezernyi nincstelen munkaszerszámra vár, ezernyi újgazda arra, hogy feltörje az új röögöt. Ki ad ekét, boronát, ha éhség veri ki a szerszámot Budapest munkásainak a kezéből?«³⁷ A felszabadított országrészekeken megindult a gyűjtés és az összeszedett lisztet, babot, burgonyát stb. — leküzdve a közlekedési akadályokat — sürgősen eljuttatták a budapesti lakosságnak. A községekben a gyűjtést a nemzeti bizottságok szorgalmazták, ugyanis a Nemzeti Segély helyi szervei csak 1945 nyarán jöttek létre. Makón viszont már 1945. januárjában megalakult a Nemzeti Segély, mely gondoskodott a falvakból a megyeközpontba beszállított élelem továbbszállításának megszervezéséről. A megye területéről sok élelem ment Budapestre, mert a falvak gabonataralékait és őszi betakarított termését a visszavonuló fasiszta csapatok nem tudták elrabolni. Mezőhegyesről csak február végéig egy vagon összegyűjtött élelmiszert küldtek.³⁸ Mezőkovácsházáról, ahol bőven volt gabona, nagymennyiségű búzát szállítottak, azonkívül a lakosság szívesen adott húst, hüvelyeseket, krumplit, amit szintén eljuttattak a budapesti éhezőknek. A csanádpalotai nemzeti bizottság kezdeményezésére összegyűjtött élelmiszer elszállításához a szovjet katonai parancsnok autót bocsátott rendelkezésre, azonkívül az általa lefoglalt gabonarakktárakból külön mennyiséget is adott Budapestnek. A falvak lakossága tehát segített, bár a közellátás területén az illető községekben sem ment minden simán. A nemzeti bizottságok ebben a szakaszban még közvetlenül látnak el közellátási teendőket is, mindent megtesznek annak érdekében, hogy a lakosság élelemmel való ellátása a lehetőséghez képest biztosítva legyen.

A mezőhegyesi nemzeti bizottság pl. megszervezte egyes cikkek kicserélését Makóval. Mezőhegyesen főleg sóban, élesztőben és gyógyszerekben volt hiány: ezekért a cikkekért élő baromfit, tojást és kukoricát

³⁶ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 12/1945. március 14.

³⁷ Felszabadulás 374. old.

³⁸ Felszabadulás 376. old.

küldtek Makóra.³⁹ A nehéz élelmezési helyzeten úgy is próbáltak segíteni, hogy megtiltották bizonyos cikkeknek a községből való kivitelét. Csanádpalotán a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt közös javaslatára a nemzeti bizottság megtiltotta, hogy élő jószágot, tojást, tejterméket, lisztet stb. egyes személyek üzérkedés céljából a község területéről kivigyenek. A nemzeti bizottság hozzájárult egy árubeszerző központ felállításához, amely helyileg megszabott árakon vásárolt és adott el.⁴⁰ A hathatós intézkedésekre azért is szükség volt, mert a Kommunista Párthoz több panasz futott be, hogy a lakosság képtelen a piacon élelmet vásárolni, mivel az árak igen magasak.⁴¹ Már ekkor felfigyeltek a nemzeti bizottságok a láncolás (feketetés) veszélyére. A rendőrség határozottan lépett fel a feketézők ellen.⁴² Az üzérkedés és feketetés végeredményben a reakció egyik támadási formája volt, hogy a nehéz gazdasági helyzetet még jobban felfokozva elidegenítse a dolgozókat a demokráciától. A rendőröket, akik a nép egyszerű fiaiból kerültek ki és szinte vérükben volt a reakció elleni gyűlölet, nem tántorították el a gazdasági nehézségek sem, bár anyagi helyzetük valóban roppant szegényes volt. A mezőkövácsházi rendőrök pl. azért kérték a nemzeti bizottságtól, hogy a lehetőségekhez mérten rendezzék fizetésüket, mert — mint írják — már közel három hónapja szolgálatban állnak és a fizetésük még nincs kiegyenlítve, ugyanakkor a drágaság minden nap magasabb fokra emelkedik.⁴³ A gazdasági nehézségek leküzdésére a lakosság kenyérgabonával való ellátása érdekében a nemzeti bizottság a termelőket igyekezett meggyőzni a kenyérliszt pótlására leginkább alkalmas árpa és tengeri, továbbá a zsír pótlására a napraforgó termesztésének szükségességéről.⁴⁴ A mezőhegyesi nemzeti bizottság külön albizottságot küldött ki a fejadagot meghaladó és ennél fogva igénybevehető zsiradék-készletek összeírására és annak megállapítására, hogy kik azok és milyen mérvben, akik zsirellátásra rá vannak szorulva.⁴⁵

Az eddigiek folyamán főleg a nemzeti bizottságok gazdasági ténykedéseivel foglalkoztunk. Ámde szerepük kezdettől fogva politikai jellegű: a gazdasági és a politikai oldalt lényegében nem is lehet élesen elválasztani egymástól, mert a gazdasági jellegű feladatok megoldása egyben politikai kérdés is. Ezen politikai tevékenység első mozzanatai közé tartozott, hogy a felszabadított területek nemzeti bizottságai nagy szerepet játszottak demokratikus államiságunk megteremtésében. Ők szervezték meg azokat a nyilvános nagygyűléseket, amelyeken megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés kiküldötteit. (A falvakból ekkor nem jelöltek küldötteket, csak a nagyobb városokból.) Az 1944. december 21-én meg-

³⁹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 12/1945. április 12.

⁴⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 50/1945.

⁴¹ A csanádpalotai rendőrség megfigyelése szerint a helyi piacon 1945. március 10-én a következő árak voltak: egy pár tyúk 80–100 P-ig, 1 kg vaj 80 P, 1 db tojás 90 fillér, 1 kg káposzta 5 P. A helyzeten úgy próbáltak segíteni, hogy az idegen vásárlókat kitiltották a piacról. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 15/1945.)

⁴² Így pl. Csanádpalotán március 21-én Kígyó Marcelltól engedély nélküli sertésvágás és üzérkedés miatt 4 kg. húst, 14 kg zsírt, Matajszk András nagylaki lakostól pedig — mint csempészárut — 80 doboz gyufát és 400 db tojást koboztak el. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 32/1945.)

⁴³ Á. L. Szeged, Mezőkövácsházi N. B. iratai 33/1945.

⁴⁴ Á. L. Szeged, Mezőkövácsházi N. B. iratai 1945. március 9-i jkv.

⁴⁵ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 15-i jkv.

alakult Ideiglenes Nemzetgyűlés évtizedek óta az első valóban széles népképviselői szerve volt a nemzetnek. Sokan azt gondolták, hogy az Ideiglenes Kormány megalakulása után már nincs szükség a nemzeti bizottságokra. Eddig végzett munkájuk eredményességét és szükségességét mindenki kénytelen volt elismerni: nélkülük »a magyarság menthetetlenül elmerült volna az örvényben.«⁴⁶ Mivel létjogosultságukat a múltra nézve a legrosszabb szándékkal sem lehetett tagadni, kétségbevonták azt a jelenre és jövőre nézve. Mégis győzedelmeskedett a jobb belátás, hogy a népi szervekre feltétlenül szükség van a továbbiakban is. A feladatok özöne állt még az ország előtt, amelyet csak a demokratikus erők további összefogásával, a nép széles rétegeinek bevonásával lehetett megoldani.⁴⁷ Mozgósítani kellett a népet az új néphadseregbe való jelentkezésre. Meg kellett alakítani a helyi önkormányzati szerveket; fel kellett venni a harcot a reakció minden megnyilvánulása ellen, és még számos feladat volt, amit nélkülük nem tudtunk volna elvégezni.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozata, mely felsorolta a leg-sürgősebb tennivalókat, az első helyen említette a fegyverszüneti szerződés megkötését a Szovjetunióval. A nemzeti bizottságok elősegítették, hogy eleget tudjunk tenni az 1945. január 20-án létrejött fegyverszüneti egyezmény 6. pontjának.⁴⁸ A makói 564. honvéd bevonulási központ a fegyverszüneti egyezmény ezen pontját megküldte a megye minden nemzeti bizottságának abból a célból, hogy a polgári közigazgatás bevonásával kutassák fel a területükön esetleg fellelhető külföldi javakat.⁴⁹ Ennek értelmében járt el a mezőhegyesi nemzeti bizottság, amikor április folyamán még egyszer nyomtatékosan felhívta a lakosságot, »hogy a még náluk levő ruházati, fegyverzeti és egyéb felszerelési tárgyakat haladéktalanul szolgáltatassák be a rendőrségre.«⁵⁰ A csanádpalotai nemzeti bizottság felhívta a rendőrség figyelmét arra, hogy Nagy János birtokában ilyen tárgyak vannak, amelyeket nem szolgáltatott be, ezért javasolja, hogy az illető lakásán házkutatást hajtsanak végre.⁵¹

A Nemzetgyűlés által megválasztott Ideiglenes Kormány első és legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy mozgósítsa a népet a hitleri rendszert felszámoló utolsó roham aktív támogatására. A felkészülés a német fasizmus elleni szabadságharcra azonban csak lassan, vontatottan haladt. Igen későn, 1945. január 30-án adták ki az új magyar hadseregbe toborzó felhívást. Lelkes hazafiak szervezték a gyűlések egész sorát és mozgósi-

⁴⁶ Révai József 1945. január 10-i cikke a Néplapban: Felszabadulás 360. old.

⁴⁷ Joggal írta Révai József: »Aki fél a nemzeti bizottságoktól, az a néptől fél, a demokratikus átalakulás következetes végrehajtásától fél. Aki azt állítja, hogy a nemzeti bizottságok már betöltötték tisztjüket, az meg akarja állítani a demokratikus átalakulást.« (Felszabadulás 363. old.)

⁴⁸ »Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által megállapított határidőben, teljes épségben visszaszolgáltatja a Szovjetunióknak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények, vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gépek és üzemek felszerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, múzeumi értékeket és minden egyéb vagyontárgyat, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére elszállítottak« (Felszabadulás 223. old.).

⁴⁹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 138/1945.

⁵⁰ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 3-i jkv.

⁵¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 117/1945. július 25.

tották tizezrével a jelentkezőket az új néphadseregbe. A Makó-környéki falvak, tanyák ifjúsága is jelentős számban jelentkezett. Az új hadsereg élelmezésére március elején már több ezer mázsa hüvelyes és takarmány gyűlt össze. A harcokban való részvételre azonban a hosszú huzavona miatt már nem került sor. A Kommunista Párt kezdettől fogva harcolt a honvédelem szabotálói ellen. Az új magyar állam megeremtéséért és az új élet megszervezésével járó ezernyi nehézség megoldásáért folytatott küzdelem közepette azonban nem volt képes erre is azonnal kellő erőt fordítani. A tömegek előtt is egyre világosabban lepleződött le a vezérkar szándékosan halogató politikája. Az új hadsereg tisztikarában is sok olyan egyén akadt, akinek nem a demokrácia győzelme, hanem a tőkés rendszer megóvása volt a célja. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság 1945. március 8-án tartott ülésén Kiss Imre bizottsági tag napirenden kívül előadta, hogy »a most felállítandó hadseregben olyan tisztek működnek, akik előzőt három hónappal még itt szervezték meg a levontéket, s most a katonaságot búvóhelyül használják fel.«⁵² A bizottság teljességgel egyetértett Kiss Imre észrevételével és a rá jellemző energikus határozottsággal lépett fel. Elkérte az 564. bevonulási központ katonai parancsnokságától a tisztek névsorát és felülvizsgálta.

A reakció, mely hamarosan felütötte a fejét, nemcsak a honvédelem újjászervezését húzta-halasztotta, de minden lehetőséget kihasználva igyekezett szabotálni, akadályozni a demokratikus fejlődést. Megpróbált beférkőzni a megalakuló népi szervekbe. A Csanádpalotán székelő járási nemzeti bizottság idejében felfigyelt erre a veszélyre és figyelmeztette a járás minden községének nemzeti bizottságát, hogy »tisztítsa meg magát a volt nyilaskeresztes párti tagoktól, mert addig a bizottság érdemleges munkát nem tud végezni.«⁵³ Ugyanakkor a nemzeti bizottságokra várt a feladat, hogy megmagyarázzák az egyszerű munkásoknak és parasztoknak, akikben szinte már megrögződött az a hit, hogy a politika az urak dolga: most már nemcsak joguk, de kötelességük is politikával foglalkozni. Hogy a politikai ügyekben mennyire sikerült érdekeltté tenni az embereket, azt mutatja, hogy 1945. április 24-én a csanádpalotai nemzeti bizottsághoz egy kérelem érkezett, melyben ötvenkét aláírással követelik, hogy a nemzeti bizottságból távolítsák el a Hangya szövetkezet volt igazgatóját. Kérésük alátámasztására előadják, hogy sok olyan dolog történt a Hangya szövetkezetben, ami a munkásság felháborodását váltotta ki, és olyan ember, aki ott igazgató volt, nem lehet nemzeti bizottsági tag.⁵⁴ A nemzeti bizottságok nemcsak úgy harcoltak a fasiszta maradványok ellen, hogy a bizottságokba beépülő fasiszták, horthysta elemek kisöprésén fáradoztak, hanem a visszaszivárgó nagybirtokos-, tőkés-, nyilas- és volksbundista elemek ártalmatlanná tételével is foglalkoztak.⁵⁵ Egyes községek internáló táborot tartottak fenn, így pl. Mezőhegyes, ahol az állami birtokon igen sok munkaerő alkalmazására volt szükség; ezt később vármegyei internáló táborra alakították. A megye különböző területeiről szállították ide a közre ártalmasnak vélt egyéneket. A népi szervek igyekeztek különbséget tenni a megtévesztett dolgozók és a fasiszmussal osztályhely-

⁵² Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200., 118. alapsz.

⁵³ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 7/1945.

⁵⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 219/1945.

⁵⁵ V. ö. Balázs Béla i. m. 177—186. old.

zetükből folyóan összenőtt elemek között. 1945. március 1-én a megyei nemzeti bizottság egy albizottságot küldött ki, amely kéthetenként felülvizsgálta az internáltak ügyét. Ennek eredményeképpen összesen 30 — komolyabb indok nélkül — internált egyént bocsátottak szabadon.⁵⁶ Ezzel nagymértékben hozzájárultak a közvélemény megnyugtatóához, amire egyes önkényes rendőrségi intézkedések miatt is nagy szükség volt. Többszöri kiszállás és felülvizsgálás eredményeképpen 1945. októberére a mezőhegyesi internáltak 40—50 százalékát szabadon bocsátották. Elbocsátásra kerültek az ún. »kisnyilasok«, az 50 éven felüli nők, a 60 éven felüli férfiak, valamint azok, akiket a tisztiorvos betegnek talált.⁵⁷ A bizottság többször végigjárta az internáló tábor helyiségeit. 1945. március 8-án megállapította a táborról, »hogy az egészségügyi követelményeknek teljesen megfelelő, csupán egy helyen talált kisebb rendellenességet, ellenben az ellátást kifogásolja, és azt kevésnek találja«. ⁵⁸ Persze, az egész ország ellátása szűkös volt, s még azoknak az odaadó munkásoknak sem lehetett a kellő mennyiségű kalóriát biztosítani, akik fáradságot nem kímélve dolgoztak, hogy helyrehozzák, amit az internáló táborok lakói tönkretettek. A nyilasok, a reakciók elleni jogos gyűlölet néha baloldali túlzásokra is ragadtatta a nemzeti bizottságok egyes tagjait, főleg a volt 19-eseket, jóllehet a Kommunista Párt általános irányvonala ezen baloldali túlzások elkerülésére, vagy leszerelésére irányult. A mezőkovácsházi nemzeti bizottságnak pl. tudomására jutott, hogy a Polgári Demokrata Párt helybeli vezetője a nyilaskeresztes pártnak volt a tagja. Ezzel kapcsolatban Dzsamba György a következő indítványt terjesztette elő: »Mivel a P. D. P. elnöke a nyilasság vádjába esett, a nemzeti bizottság mondja ki határozatilag, hogy a P. D. P. mezőkovácsházi szervezetét nem ismeri el mint demokratikus pártszervezetet, és a nevezett párt kiküldötteit úgy a nemzeti bizottságból, mint a megalakítandó képviselőtestületből zárja ki.« Ezen javaslatot néhányan — helyesen — azzal ellenezték, hogy »a nemzeti bizottságnak nincs joga egy egyébként elismert, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban helyetfoglaló, országos, demokratikus párt képviselőit kizárni: csak ahhoz van joga, hogy felhívja az illetékes pártot, hogy az illető pártvezetőségi tagot tagjai közül zárja ki«. Ez helyes és jó meglátás volt, azonban a tagok többsége nem tette magáévá és a megejtett szavazás eredményeként Dzsamba javaslatát emelték határozattá.⁵⁹ A P. D. P. természetesen nem nyugodott bele a Függetlenségi Front programjában biztosított jogainak elvesztésébe és a megyei nemzeti bizottsághoz fordult jogorvoslatért. A megyei nemzeti bizottság utasítására vissza is vonták a határozatot azzal, hogy a párt tisztítsa meg sorait a reakciós elemektől. Ezzel az úgy jó befejezést nyert, mert hozzájárult a P. D. P. — bár nem teljes és nem végső, de mégis bizonyos fokú — megtisztításához. Nem lenne helyes a mezőkovácsházi nemzeti bizottság ezen fellépését egyoldalúan elítélni, mint túlzott baloldali törekvést, mert e túlzások »elkerülhetetlenek, ha új népi szervek kezdenek működni új helyzetben, kitaposatlan utakon... De nem a túlzásokon, hanem az öntevékenységen

⁵⁶ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200., 105. alapsz.

⁵⁷ Makói Népiújság 1945. október 26.

⁵⁸ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200. 105. alapsz.

⁵⁹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. március 22-i jkv.

van a hangsúly! A fasiszta és a feudális reakció elleni harcban inkább legyenek egyes túlzások, mint semmittevés».⁶⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-én rendeletet hozott a közalkalmazottak igazolásáról. Az igazolások célja az volt, hogy a különböző vezető pozíciókba beférközött ellenséges elemeket eltávolítsák. Az eljárás a nép széles rétegeinek bevonásával történt, ugyanis megkezdése előtt az igazoló bizottság az illető községekben közhírré tette azoknak a névsorát, akiknek az ügyét tárgyalni fogja. Ez feltétlenül helyes eljárás volt, éberségre nevelte az embereket, arra, hogy saját ügyüknek tekintsék, kik kerülnek az államhatalom különböző vezető posztjaira. A lakosság figyelemmel kísérte ezeket a hirdetéseket, és ha valaki ellen kifogása volt, észrevételeit írásban jelentette a nemzeti bizottságnak. Amikor Csanádpalotán közhírré tették az igazolandók névsorát, számos — aláírással igazolt — panaszt nyújtottak be egyes alkalmazottak ellen, akik a múltban üldözték a dolgozókat. A meghirdetéstől számított 15. napon a bizottság összeült és a befutott panaszok megvizsgálása után döntött. Az igazolások eredményeképpen számos közalkalmazottat politikailag megbízhatatlannak nyilvánítottak. A haladás és a reakció erői közötti harc — mint az élet minden területén — itt is jelentős szerepet játszott. Az igazoló bizottságok nem határoztak mindig következetesen, hiszen koalíciós alapon jöttek létre; maga az igazolóbizottságot létrehívó rendelet is a kormányon belüli reakciós tényezők befolyása következtében számos kibúvót tartalmazott az igazolási eljárás alá vont reakciósok javára. A reakciósok ügyének elsimítása ellen a nemzeti bizottságok többször határozottan tiltakoztak. A mezőkovácsházi nemzeti bizottság pl. nem értett egyet azzal, hogy az igazoló bizottság Aradi Ernő útbiztost igazolta: ülésén egyhangú határozattal megállapította, hogy a nevezett nem érdemes arra, hogy mint közalkalmazott, közszolgálatban maradjon.⁶¹ Sok vidéki nemzeti bizottság önállóan és közvetlenül maga hajtotta végre az igazolásokat. A Csanád megyei nemzeti bizottság egyhangú határozatot hozott, amelynek értelmében »mindazon egyének, akik jobboldali pártoknál, illetve nyilvános, vagy titkos jobboldali szervezeteknél szellemi, vagy irányító munkakörben dolgoztak, fasiszták; mint ilyenek, amennyiben közhivatali állást töltöttek be, — nem igazolandók».⁶²

A csanádpalotai nemzeti bizottság a helyi nyilas kolompосokat igazolás alá vonta és közülük többeket állásvesztésre ítélt. A mezőhegyesi nemzeti bizottság nem adta meg — többek között — Huszár Józsefnek a politikai megbízhatósági igazolást, mert a bizottság előtt megjelent egy cukorgyári munkás, aki előadta, hogy 1935. május 19-én elbocsátották a gyár kötelékéből, és csendőrkkel hurcoltatták el. Meghurcolásának egyik okozója Huszár József volt — mondotta —, aminek bizonyítására egy jegyzőkönyvi részletet mutatott be a cukorgyár irattárából; választa, hogy milyen lealázóan bántak a munkásokkal; ő ez ellen emelte fel a szavát, és ezért indítottak ellene hajszát; Huszár József az elnyomó vezetőség pártjára állt és saját munkatársát bevádolta.⁶³ Ez a példa is mutatja, hogy a

⁶⁰ Révai József: Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire? (Felszabadulás, 364. old.).

⁶¹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. április 21-i jkv.

⁶² Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 1945. február 1-i jkv.

⁶³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 103/1945.

sok szenvedést és lealázást elviselt munkások, parasztok igyekeztek elégtételt szerezni maguknak és a nemzeti bizottsághoz, a népakarat kifejezőjéhez fordultak egyes személyek múltbeli magatartása elleni panaszaikkal. Mezőhegyesen a 60 volt gazdasízt közül csupán kettőt igazoltak, mert »közismerten durván bántak a cselédekkel«. ⁶⁴ Csanádpalotán a tanítóhiány ellenére sem igazolt a nemzeti bizottság két visszatérő tanítót, mert az egyik levante-oktató volt, a másik nagyon soká tért vissza, és elmenekülésének ekkor sem tudta elfogadható magyarázatát adni. ⁶⁵ Ez az eljárás arra mutat, hogy a nemzeti bizottság tudatában volt annak, hogy az ifjúság nevelését nem bízhatja olyan egyénekre, akik nem tudnak megfelelni a demokratikus szellemű nevelés követelményeinek. De nem tudtak mindig egységes szigorral fellépni, hiszen harc folyt a bizottságokon belül is. Talán éppen erre az esetenként előforduló engedékenységre számítva fordult a csanádpalotai orvos a nemzeti bizottsághoz: »döntsen, hogy őt népellenesnek tartja-e«. A bizottsági tagok véleménye megoszlott. Dzsamba György határozottan kiállt amellett, hogy múltbeli magatartása miatt mondják ki népellenesnek. A titkos szavazás eredményeként hatan az igazolás mellett, öten az igazolás ellen szavaztak, így a bizottság határozatilag kimondta, »hogy az orvost nem tartja népellenes, vagy politikailag kifogásolható egyénnek, működése ellen kifogás nem emelhető«. ⁶⁶ A nemzeti bizottsághoz fordultak az emberek politikai megbízhatósági igazolásért, pl. a rendőrség kötelékébe való felvétel céljából, viszhahonosítás ügyében, különböző állások elnyerésére stb. Az igazolások terén általánosságban nem volt jellemző az engedékenység, de az adott viszonyok között, mikor a reakció minden kicsiny lehetőséget felhasznált, hogy embereit átmentse, ez is előfordult.

Az első szakaszban a nemzeti bizottságok figyelme kiterjedt az ifjúság nevelésének feladataira is. Az első teendők közé tartozott a tanítás megkezdése, amit a helyi szovjet katonai parancsnokok is szorgalmaztak a makói parancsnok utasítása alapján. ⁶⁷ Mezőhegyesen, ahol a tanítók egyrésze még katona volt, másrésze elmenekült, a nemzeti bizottság utasítására a nagyobb diákok, az érettségizett fiúk és lányok tanítottak, amíg a pedagógusok haza nem tértek. A hazatérő tanítókat a nemzeti bizottságok ideiglenesen igazolták, hogy munkájukat megkezdhessék. Óvatosan és éberséggel jártak el: azokat a tanítókat, akikre múltbeli ismereteik alapján nem látták jónak a jövő nemzedék nevelését bízni, nem javasolták, de meghagyták a jószándékú régi fánsemélyzetet. Mezőhegyesen minden pedagógust igazoltak s ezek a reájuk bízott feladatot megfelelően el is végezték. ⁶⁸ Mezőkovácsházán a tanítók helyükön maradtak, így a tanítás már november elején megkezdődött. A nemzeti bizottság intézkedésére az iskolaépület kitörött ablaküvegeit újakkal pótolták. ⁶⁹ Az ifjúság átnevelése egyike volt a legfontosabb feladatoknak. A Horthy-rendszer az iskolai oktatáson keresztül mélyen belepalántálta az ifjúságba a reakciós szemléletet, a néptömegek megvetését. E megmételvezett

⁶⁴ Gulácsi Zoltán elbeszélése szerint.

⁶⁵ Lakatos Péter elbeszéléséből.

⁶⁶ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. május 19-i jkv.

⁶⁷ Vö. Polányi Imre i. m.

⁶⁸ Gulácsi Zoltán elbeszélése alapján.

⁶⁹ Bajusz Pál elbeszéléséből.

ifjúság megnyeréséhez is nemzeti összefogásra volt szükség. A Kommunista Párt ennek a ténynek a helyes felismerése alapján elhatározta, hogy nem fog külön kommunista ifjómunkás szervezetet létrehozni, hanem mindenben támogatja a MADISz-t, melynek első szervezete 1944. decemberben alakult meg Debrecenben, s amely pártállásra való tekintet nélkül tömöríteni kívánta az ifjúságot a demokráciáért vívott harc zászlaja alá. A tárgyalat községekben 1945. január elején alakult meg a MADISz; mellette ekkor még különböző katolikus egyletek is működtek. Említésre méltó, hogy Mezőkovácsházán a Kommunista Párt irányításával igen hamar sikerült az ifjúságot szervezetbe tömöríteni. 1944. karácsonyán már előadták Tóth Edének »A falu rosszsa« c. színművét. A MADISz-szervezet egyik pártfogóját látta a nemzeti bizottságban. A nemzeti bizottságok gondoskodtak arról, hogy az ifjúságnak megfelelő helyiség és felszerelés álljon rendelkezésére. Ugyanakkor a MADISz is sok esetben tett értékes javaslatokat.⁷⁰ A MADISz nemcsak az ifjúság neveléséért érez felelősséget, hanem az egész kibontakozó jövőért. Tiltakozik az ellen, hogy az elmenekült tisztviselők újra elfoglalják régi állásukat. Helyükben rátermett, demokratikus érzelmű egyéneket kívánnak látni. Ezért írja 1945. március 20-án a csanádpalotai MADISz a nemzeti bizottságnak, hogy »amint a községi képviselőtestületet újjászervezte a demokrácia szellemében, úgy kéri, hogy az előljárótságot is minél előbb szervezze újjá«.⁷¹

Végül e szakaszon belül meg kell még emlékezni a nemzeti bizottságok időben és fontosságban egyáltalán nem utolsó ténykedéséről: a közigazgatás helyreállítása érdekében kifejtett munkásságáról. A vezető tisztviselők nagyrésze elmenekült. Ebben a helyzetben a nemzeti bizottságok tették meg az első lépést a közigazgatás megindítására. Ők nevezték ki — a tömegek véleményét meghallgatva — az új közigazgatási tisztviselőket. Főtörekvésük a demokratizálásra irányult. Az első időkben, főleg falun, még nem munkásokat és parasztokat választottak, hanem meghagyták a helyükön a volt régi kistisztviselőket, akiket különösebb néppellenes cselekmények nem terheltek, mivel szaktudásukra, a közigazgatásban való jártasságukra szükség volt. Persze, ezek sem voltak sokkal

⁷⁰ Pl. a makói szervezet — átérezve az ifjúság neveléséért való felelősségét — a következőket írta a megyei nemzeti bizottságnak »Vigyázzunk a magyar nevelésre« címmel: »Már csak Sopron eleste van hátra, nincs mit tenni, — gondolta Diósszeghy igazgató úr — hazatért fatornyos hazájába. Már előre tartogatja szólamait, panaszait, mennyire össze van törve, sokat szenvedett és hogy ő mindig demokrata volt. Bezzeg nem panaszkodna és nem alázkodna, ha bevált volna a terve, és németekkel térhetett volna vissza... Most szép csendeszen hazasettenkednek és visszahúzódnak az igazgatói székbe, mintha mi sem történt volna, és folytatják, ahol abbahagyták, különböző képmutató mezbe öltöztetvén reakciós tevékenységüket. Felhívjuk a magyar társadalom figyelmét a hazatérő igazgató urakra, akiket eddig is egész szépen tudtunk nélkülözni, és ezután sincs rájuk szükségünk. Tiltakozik a diákság az ellen, hogy azok, akik vakították, butították, megsemmisülésbe kergették, most hazatérve folytassák munkájukat és hátráltassák a diákság szellemének gyökeres átalakulását.« (Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 101—200., 144/1945, április 6.) Ugyancsak ezt a felelősségérzetet mutatja a csanádpalotai MADISz-szervezet, amikor arra hívja fel a nemzeti bizottság figyelmét, »hogy az előadandó színdarabokat ellenőrizze, mert a közelmúltban olyan darabot adtak elő, mely nem felel meg a demokrácia szellemének és erkölcsi szempontból is kifogásolható«. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 227/1945. márc.)

⁷¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 31/1945.

haladóbbak, demokratikusabbak horthysta vezetőiknél, de sokan éppen azért, mert elnyomott, kifizetésű, perspektíva nélküli alkalmazottak voltak a fasiszta közigazgatásban, felismerték igazi érdekeiket és őszintén a demokrácia mellé álltak.⁷² A mezőkovácsházi és csanádpalotai nemzeti bizottság az előjáróság működésének állandó ellenőrzésével, kipróbált baloldali embereket bízott meg. A közigazgatás demokratizálására irányuló törekvés megkövetelte, hogy szélesebb körben tegyék lehetővé a beleszólást az ügyekbe. Ezért a nemzeti bizottságok — végrehajtva az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletét — már 1945. első hónapjaiban képviselőtestületeket hívtak életre. (Csanádpalotán már a nemzeti bizottság alakuló ülésén javaslatot tettek a képviselőtestület összetételére vonatkozóan is.) A képviselőtestületi gyűléseken határozatokat hoztak a fontosabb közigazgatásügyi teendőkre, melyeket a községi alkalmazottak végrehajtottak. A képviselő-testület koalíciós alapon jött létre, jelöltjeit a pártok állították össze. A nemzeti bizottság ügyelt arra, hogy ez a pártok taglétszámának megfelelően történjék, és hogy minden becsületesen dolgozni akaró társadalmi réteg képviselve legyen. Ugyanakkor személyenként is megvizsgálták minden jelöltet. Azokat, akik nem feleltek meg a Nemzeti Függetlenségi Front programjában lefektetett követelményeknek, visszautasították és az illetékeseket új tagok jelölésére szólították fel. A képviselőtestületekben döntően a dolgozó nép képviselői foglaltak helyet, de voltak olyan helységek is, ahol — elsősorban a kiskisgyártáron keresztül — reakciós, kulák, horthysta elemek is bekerültek az önkormányzatba.⁷³ Ennek ellenére a nemzeti bizottságok jelentős szerepet játszottak a munkás-paraszt demokratikus diktatúra közigazgatásának létrehozásában. 1945. áprilisában újabb rendelet jelent meg az önkormányzatok újjáalakításáról, s ekkor a tárgyalt községek mindegyikében átforgalmazták a képviselőtestületeket: ez határkövet képez a magyar közigazgatás történetében. Az önkormányzatok megalakulásával a nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre megszűnt; ezzel mód nyílt arra, hogy a közigazgatás helyi politikai irányításának és ellenőrzésének fontos szerepét vigyék tovább, hogy kizárólag politikai testületté válhassanak. Ezután már nem intézkednek közvetlenül, de — mint aktív politikai népi szervek — továbbra is felelősséget éreznek a fejlődésért a gazdasági és társadalmi élet minden területén. Éppen ezért a reakció ismét támadásba ment át ellenük. Hol túlkapásokkal, hogy gyengekezőséggel vádolták őket. E támadás egyik konkrét megyei példája, hogy május 23-án, amikor a baloldali szervezetek a megyei nemzeti bizottság kiadásainak fedezésére jövedelmük bizonyos százalékát ajánlották fel, a kiskisgyártók és a szociáldemokraták megtagadták a hozzájárulást mondván, »hogy a hozzájárulást feleslegesnek tartják, mert a nemzeti bizottságra, miután az összes önkormányzati szervek már meggyeszerre megalakultak, nincs is szükség«.⁷⁴ A reakció ezen újabb, országos jellegű támadási hullámára válaszolva a Szabad Nép 1945. március 28-i cikke kifejtette, »hogy a nemzeti bizottság és általában demokratikus kormányzószerveink nem a feladataik végén, hanem elején tartanak«.⁷⁵

⁷² Balázs Béla i. m. 192. old.

⁷³ Balázs Béla i. m. 195. old.

⁷⁴ A. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 91/1945.

⁷⁵ Felszabadulás, 365. old.

A nemzeti bizottságok — mivel az Ideiglenes Kormány megalakulása előtt komoly közigazgatási funkciókat láttak el —, előbbi széles tevékenységi körükről nehezen mondtak le. Főleg a régi, 1919-esekből álló nemzeti bizottságok esetében jelentkezett ilyen szektás, baloldali magatartás. Nem értették meg, hogy az új államhatalom az ő államhatalmuk és nem a néptől független államhatalom. Helyi viszonylatban továbbra is a melékkormány szerepét akarták eljátszani. Ez nyilvánvalóan helytelen, a párt politikájával is ellenkező magatartás volt. A párt erőlyesen szembe szállt az ilyen törekvésekkel: nemcsak határozatokat hozott ellenük, hanem türelmesen megmagyarázta helytelen, káros voltukat. Ennek a helyes politikai irányvonalnak a felismerését tükrözi a megyei nemzeti bizottság figyelmeztetése a községekhez: »A nemzeti bizottságok a közigazgatásba nem avatkozhatnak bele. Különösen áll ez a jelen helyzetben, amikor csaknem minden községben a községi önkormányzati szervek is működnek.«⁷⁶

1945. április—májusára a Függetlenségi Frontba tömörülő erők legyőzték a burzsoázia ellenállását és számos csapást mértek a politikai reakcióra, de e csapások még nem voltak olyan erősek, mint szükséges lett volna. Sok nyilast távolítottak el a nemzeti bizottságok és igazoló bizottságok a különböző területekről, de maradt még bőven tennivaló ezen a téren is. 1945. tavaszán, a földreform megvalósítása után és annak talaján egyre inkább előtérbe kerültek az újjáépítési feladatok. A közigazgatás helyreállítása után a nemzeti bizottságok munkájában némi lanyhulás mutatkozott. A KP az újjáépítés napirenden lévő feladatainak megoldásában komoly jelentőséget tulajdonított a nemzeti bizottságoknak és sikraszállt további működésük mellett. A nemzeti bizottságok valóban minden tőlük telhetőt megtettek az újjáépítés sikere, gazdasági és belpolitikai előfeltételeinek biztosítása érdekében.

Az ország kenyérének biztosítása a kezdeti nagy lendület törés nélküli továbbvitelétől függött. Továbbra is a termelési bizottságok viselték a felelősséget a mezőgazdasági munkák elvégzéséért. Nagyrészt az ő jó vagy rossz munkájukon múlt helyi viszonylatban a mezőgazdasági munkák sikere. A nemzeti bizottságok továbbra is fenntartották velük a kapcsolatot, figyelemmel kísérték működésüket, figyelmeztették őket az esetleges hibákra, sok esetben határozottan utasították bizonyos intézkedések megtételére. A csanádpalotai nemzeti bizottság írásban juttatta el véleményét a helyi termelési bizottsághoz, hogy »nem működik úgy, ahogy azt a nemzetgazdasági érdek megkívánja«.⁷⁷ Igen nagy szükség volt az állandó szorgalmazásra, mert a termelési bizottságok munkája ezekben a községekben az őszi és tavaszi lendülethez képest bizonyos visszaesést mutatott. A mezőkovácsházi pártszervezet például egyöntetű bizalmatlanságát volt kénytelen kifejezésre juttatni a helyi termelési bizottság helytelen eljárása miatt. A termelési bizottsághoz kőolaj érkezett. Mivel kőolajjal a tavaszi munkálatok befejezéséig el voltak látva, elhatározták, hogy sokszoros áron eladják a népnek. A kimérés meg is kezdődött, de az egyik bizottsági tag leállította azzal, hogy ezután csak tojásért, vagy lisztért adják.⁷⁸ A párt erőlyes közbelépése mindenképpen helyénvaló és

⁷⁶ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 23/1945. május.

⁷⁷ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 273/1945.

⁷⁸ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 141/1945.

szükséges volt; egy demokratikus bizottság nem használhatja ki a lakosság súlyos helyzetét és nem nyereszskedhet. A nemzeti bizottságok a községi előjárósággal is közölték észrevételeiket, javasolataikat. Így a csanádpalotai nemzeti bizottság a hozzá befutott panasz alapján megállapította, hogy a községi malomtulajdonos csak azoknak öröl, akik üzemanyaggal járultak hozzá az őrléshez. Ezért azt javasolta az előjáróságnak, hogy »tegyen meg minden lehető arra, hogy a malom 48 órán belül üzemben legyen, és ha a legkisebb sztrájk, vagy szabotázs látszata mutatkozik, a malmot házi kezelésbe kell venni«. ⁷⁹ A cséplési munkálatok zavartalan lefolyásának biztosítása érdekében pedig telajánlotta a községi előjáróságnak, hogy szükség esetén a maga kebeléből háromtagú bizottságot alakít, mely a cséplési munkák befejezését személyes kiszállással ellenőrzi. A falu népe szorgalmasan learatott, de utána a munkafegyelem kezdett lazulni. Sokan úgy értelmezték a demokráciát, mint a nehéz munkában eltelt hosszú évek utáni pihenés időszakát, s ez komolyan veszélyeztette a cséplést. E káros jelenség elleni harcban a nemzeti bizottságok jelentős felvilágosító munkát végeztek és latbavetették tekintélyüket.

Az újjáépítés egyik legsúlyosabb fékje mind az iparban, mind a mezőgazdaságban a munkáshiány volt. Ezt felismerve a mezőhegyesi nemzeti bizottság pl. értesítette a rendőrséget (a névsor egyidejű közlésével), »hogy több olyan egyénről van tudomása, akik nem dolgoznak, pedig most, a nagy mezőgazdasági munka idején, minden munkáskézre szükség lenne«. Ezért kéri, hogy a rendőrség a felsorolt egyéneket idézze be munkára. ⁸⁰ A földművelésügyi miniszter értesítése alapján a mezőgazdasági termelés céljára átadott üzemanyag rendeltetés szerinti felhasználásának társadalmi ellenőrzése is a helyi nemzeti bizottságok feladata volt. ⁸¹ E gazdasági jellegű feladatok megoldásában a nemzeti bizottságok tagjai rendszerint egyetértettek, a politikai vonatkozású kérdésekben már kevésbé. A nemzeti bizottságok egyöntetű segítő készségére számított az Országos Újjáépítési Kormánybizottság is, amikor az üvegtörmelékek gyűjtése tárgyában kiadott rendeletét megküldte. A háborús rongálódások között mennyiségileg az üvegtörmékek álltak az első helyen. Az országnak 1945. augusztusában csak egyetlen működőképes üvegyára volt. Az üzem folyamatos működéséhez szükség volt a gyárnak üzemanyaggal való ellátására. ⁸² Az egyes községi nemzeti bizottságok segítenek a termelés országos méretű előmozdításában akkor is, amikor támogatják a budapesti nemzeti bizottság felhívását, hogy széntermelésünk helyreállítása az egész ország talpraállításának feltétele lévén, ennek a feladatnak a megoldására összpontosítsák az ország erőfeszítéseit. E program végrehajtása természetesen más és más feladatokat rótt a nemzeti bizottságokra. Így Csanád megyében a bányamunkások megsegítését célzó élelmiszergyűjtés és az ifjak bányamunkára való toborzása került előtérbe. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1946. áprilisában gyűjtést rendezett a bányászok javára; ennek eredménye: 35 kg burgonya, 88 kg bab, 169 db tojás, 311 kg tengeri, 1 kg szalonna, 3 kg liszt lett. ⁸³ A városok élelemmel való ellátásához és az állam-

⁷⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 53/1945.

⁸⁰ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 129/1945.

⁸¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 142/1945.

⁸² Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 292/1945.

⁸³ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 46/1946.

háztartás költségeinek fedezéséhez feltétlenül szükséges volt, hogy a termelők eleget tegyenek beszolgáltatási- és adókötelezettségüknek. A nemzeti bizottságok e téren is felvilágosító munkát végeztek. Tekintélyüket mutatja, hogy azokat a rendeleteket, melyeket különböző minisztériumok az előjárásnak megküldenek, rendszerint nekik is elküldik, hogy a végrehajtást segítsék és ellenőrizzék. Ennek volt is foganatja.⁵⁴

Az újjáépítés egyik legnagyobb akadálya a fekete kereskedelem elhatalmasodása volt. A nemzeti bizottságok a rendőrséggel együttműködve erélyesen felléptek a feketézők ellen. Csanádpalotán átírtak a rendőrségnek, hogy Vigh Aladár lakásán házkutatást ejtsen meg: »Értesülésünk alapján nevezett nagyobbfokú láncolással foglalkozik, amit üzletszerűen üz.«⁵⁵ Ezt a hozzá befutott panaszok alapján tette meg: a jobbérzésű, öntudatosabb emberek ugyanis, akik nem jó szemmel nézték a reakciók aknamunkáját és a gazdasági nehézségekért egyre inkább ezeket tették felelőssé, kezdtek határozottan fellépni a sok rendellenesség ellen és közölték minden észrevételüket a nemzeti bizottsággal. A tárgyalt községek közül a nemzeti bizottságoknak a feketézők elleni harcát Csanádpalota példájával lehet a legjobban érzékeltetni: lévén határmenti község, számos csempész és feketéző lepte el. A feketézés méreteire jellemző pl., hogy az egyik csanádpalotai kisiparos 1944. október 25-től 1945. augusztus 11-ig 59 db olyan sertést vágott le, amivel nem tudott elszámolni.⁵⁶ A nemzeti bizottság itt nem volt megelégedve a rendőrség munkájával sem, és mivel többszöri figyelmeztetésre sem javított munkáján, az Országos Vidéki Rendőrkapitányság elé terjesztette a község népének panaszát: utasításunkat — írják — a rendőrség nem követi, sőt, a csempészet elősegítésében elől jár, mert — mint kifejezésre is juttatták — »több a haszon, mint a fizetés, a fizetésből nem lehet megélni.«⁵⁷ A nemzeti bizottság a járási rendőrkapitánysághoz fordult: »adjon utasítást a községi rendőrpáncsnoknak, hogy hajtson végre egy általános idegen-ellenőrző razziát, mert a rendőrség a községbe beszivárgó nemkívánatos idegen elemek leigazolásával sem törődik. Mikor figyelmeztették őket, azt a választ kapták, hogy 'nem lehet végrehajtani, hátha megváltozik a rendszer'«. ⁵⁸

⁵⁴ A budapesti közellátási hivatalhoz pl. a csanádpalotai nemzeti bizottságot vádoló iratot küldtek, mely szerint a nemzeti bizottság akadályozza a beszolgáltatási kötelezettség teljesítését. A bizottság tiltakozik az ellen, és a Közellátási Minisztérium figyelmeztetésére válaszolva kifejti, hogy »a nemzeti bizottság nemhogy gátná, inkább figyelmezteti a termelőket arra, hogy a dolgozó népet ellássák a szükséges élelemmel, serkenti a termelésre a dologkerülőket. Tudomásunk van arról — írják továbbá —, hogy akik bizottságunkat vádolják, azon reakciók egyéneknek az fájt, hogy a tejre szoruló csecsemőket és a közellátást biztosítani akarjuk, de nem úgy, hogy 1 kg vaj 1000 P és 1 liter tej 228 P legyen«. (A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 80/1945.)

A makói pénzügyigazgatóságtól a mezőhegyesi nemzeti bizottsághoz érkezett átirat kifejti, »hogy az adófizetési készség hiányában a közadóbevételek annyira lecsökkentek, hogy mint állami bevételek manapság teljesen elvesztik jelentőségüket az államháztartás költségvetésében, és végeredményben az ország pénzügyi és gazdasági összeomlását fogják eredményezni«. (A. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 50/1945.) A nemzeti bizottság — átértelve annak fontosságát, hogy a közadók befolyjanak, — felkérte a község előjáróságát, hogy az adókat lelkiismeretesen vesse ki és azok behajtásáról gondoskodjék.

⁵⁵ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 307/1945. aug.

⁵⁶ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 307/1945. okt.

⁵⁷ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 167/1945. okt.

⁵⁸ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 62/1945. okt.

közellátás számos nehézségét, a fel-felbukkanó türelmetlenséget és kishitúséget a reakció kihasználta és sok esetben a demokratikus rendőrség soraiba is befurakodva szította az elégedetlenséget; a csanádpalotai nemzeti bizottságnak a rendőrség munkája megjavítása érdekében kifejtett következetes fellépését tehát mint feltétlen szükséges és helyes eljárást pozitívan kell értékelni. Ugyanígy a mezőhegyesi nemzeti bizottság egyik tagja elmondotta, »hogy a vasárnapi piacon bizonyos zavarok voltak, mert az eladók csak cserébe akartak adni, pénzért nem«, ezért felhívják a rendőrséget, hogy cirkáljon a piacon és legyen segítségül a rend helyreállításában.⁸⁹ A feketekereskedelem Mezőkovácsházán is nagy méreteket öltött. Kisgyermekes anyák fordultak azzal a kéréssel a nemzeti bizottsághoz, hogy a helybeli méhészeket kényszerítse bizonyos mennyiségű méz beszolgáltatására, mert a községben a mézzel nagyfokú üzérkedés folyik s a gyermekek számára szükséges cukormennyiséget a méregdrága ár miatt nem tudják megvásárolni.⁹⁰ Önmagában a feketezés kíméletlen üldözése csak enyhítette, de nem oldotta meg véglegesen a közellátás súlyos helyzetét, ami viszont erősen kihatott a munkamorálra is. A nemzeti bizottságok számos értékes javaslatot tettek az előjárásnak a közlelmezés megjavítására. Mezőhegyesen pl. azt javasolják, hogy csökkentsék az élelmiszer-kiszállítást, azaz 3 kg liszt, 1 kg zsír, 1 kg szalonna, 1 kg hús és 30 db tojásnál több élelmiszer elvitelére ne adjanak ki engedélyt.⁹¹ Csanádpalotán közbelépésük eredményeképpen csak az kapott élelemre kiszállítási engedélyt, aki hivatalosan igazolni tudta ellátatlanságát, vagy más hiánycikket hozott érte cserébe.⁹² A mezőhegyesi nemzeti bizottság tudomást szerzett arról, hogy a nép ellátására a Kommunista Párt a búzát beszerezte és már régen vajúdik annak elszállítása; ezért felelőssé teszi a birtokvezetőséget. A tejellátás biztosítására javasolta az állami birtok vezetőségének, hogy teheneit összpontosítsa, írassa össze a gazdák teheneit és azok tulajdonosait hívja fel, hogy beszolgáltatási kötelezettségüknek tegyenek eleget, hogy így a 10 éven aluli gyermekeket el tudják látni tejjel. Két tagját külön megbizta a tejelosztás szigorú ellenőrzésével.⁹³ A battonyai járási bizottság pedig arra utasította a nemzeti bizottságokat, hogy hozzanak létre öttagú bizottságokat a különböző pártok képviselőiből, közösen állapítsák meg a helyi árakat és azokat hozzák összhangba a megyei viszonyokkal. Ugyancsak ez a bizottság állapítsa meg a helyi béreket is.⁹⁴ Ezzel is hozzá kívántak járulni az egyre nagyobb méreteket öltött infláció gátak közé szorításához. Általános jelenség volt ebben az időszakban, hogy a nemzeti bizottság mellett számos albizottság jött létre, amelyek szakemberekből alakultak olyan meghatározott feladat elvégzésére, amitől a termelés, a közellátás, vagy az újjáépítés egy-egy helyi viszonylatban fontos mozzanata függött.⁹⁵ Mezőkovácsházán, miután az orosz katonai parancsnokság rendelkezésre bocsátotta a községi raktárakban elhelyezett bútorokat, a nemzeti bizottság azok igazságos szétosztása

⁸⁹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 63/1945.

⁹⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 94/1945. aug.

⁹¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. május 12-i jkv.

⁹² Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1945. aug. 23-i jkv.

⁹³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. okt. 10-i jkv.

⁹⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 14/1945. június.

⁹⁵ Balázs Béla i. m. 215. old.

céljából egy 10 tagú albizottságot létesített.⁹⁶ Mezőhegyesen három tagot jelöltek ki és bíztak meg azzal a feladattal, hogy mérjék fel az irodai dolgozók munkáját, ugyanis a bizottság nem értett egyet azzal a kérelemmel, hogy a létszámot felemeljék, sőt, annak csökkentését látná jónak.⁹⁷

A nemzeti bizottságok, melyek a fasiszmus elleni harc jegyében születtek meg, ezt a feladatukat egészen végső elhalásukig következetesen teljesítették. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1945. szeptember 3-án kizárta egyik tagját, mivel tudomására jutott, hogy az illető a Magyar Élet Pártjának megbízottja volt.⁹⁸ Működésük második szakaszában is figyelemmel kísérték a demokratikus pártok munkáját és a Függetlenségi Front kiáltványa értelmében jártak el, amikor figyelmeztették azokat, hogy »mellőzzék olyan egyének vezetőállásba való helyezését, akik a múltban valamilyen fasiszta jellegű pártnak a tagjai voltak.«⁹⁹ Igen sok a példa a jegyzőkönyvekben arra, hogy a bizottságok ülésein egyes személyekkel kapcsolatosan a hozzájuk beadott észrevételeket, vádakat tárgyalták. Az éleződő osztályharc, a hatalomra került munkások és parasztok demokratikus diktatúrája nyilvánult meg abban a sok kérelemben, melyben konkrétan megnevezett személyekkel szemben óvatosságot javasolnak, megtorlást kérnek ellenük, esetleg egyesek vezető-állásból való elmozdítását követelik. Így a csanádpalotai nemzeti bizottság megtárgyalta a hozzá beadott vádat, mely szerint a helyi kocsmáros 1943–44-ben a fasiszta rendszer mellett erősen állásfoglalt; olyan kijelentéseket tett, hogy a német hadsereg hamarosan meg fogja törni az orosz hadsereget; egyes kommunista érzésű embereket, akik a Vörös Hadsereget dicsőítették, rendőri elfogatással fenyegetett. A bizottság az ügyet szavazás alá bocsátotta; ennek eredményeként 7 szavazattal 2 ellenében az illető rendőri őrizetbevétele mellett döntöttek.¹⁰⁰ Egy csanádpalotai lakos azzal a kéréssel fordult a nemzeti bizottsághoz, hogy az egyik ifjúsági vezetőt váltsák le. Kérdezi, hogy lehet-e olyan embert vezetőszerphez juttatni, aki az elmúlt rendszer reakciós embereit, a csendőrséget az elmenekülésben segítette. Szerinte az ilyen köpenyforgatót ki kell közösisíteni. Kéri, hogy a nemzeti bizottság ez ügyben intézkedjék, mert különben panaszt más helyen teszi meg.¹⁰¹ Két másik mezőkovácsházi lakos Sz. S. azornali letartóztatását és népbíróság elé állítását kérte. Kérésük alátámasztására előadták, hogy 1944. május 6-án a zsidótörvénnyel kapcsolatos rendelkezések gyakorlati megvalósítása elől szerettek volna megszökni. Sz. S. felismerte és a rendőrséggel letartóztatta őket. »A nevezett árulkodása miatt kerültünk abba a borzalmas helyzetbe, amit az auschwitz haláltáborban elszenvedtünk.« Kifejtik továbbá, hogy bíznak a népbíróság igazságérzetében, hogy Sz. S., akinek a lelkiismeretét több ártatlan gyermek és szülő megkínóztatása terheli, meg fogja kapni méltó büntetését.¹⁰² Mezőkovácsházán az antiszemitizmusnak még a felszabadulás után is erős maradványai voltak. Erre enged következtetni az alábbi

⁹⁶ Á. L. Mezőkovácsházi N. B. iratai 1945. július 15-i jkv.

⁹⁷ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. június 20-i jkv.

⁹⁸ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 152/1945.

⁹⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 72/1945.

¹⁰⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1945. szept. 16-i jkv.

¹⁰¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 7/1945.

¹⁰² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 3/1945.

kidoboltatott hirdetmény: »A termelési bizottság megállapította, hogy a Simonyi-majorban kb. 7 hold cirok van még vágatlanul. Levágása érdekében a termelési bizottság felhívja a rendőrkapitányságot, hogy az összes cigányokat és zsidókat ennek a munkának az elvégzésére szedjék össze.« Emiatt egyesek követelték, hogy a szöveg szerzőjét »mint megrogzított fasisztát a Pártból zárják ki és internálják«. ¹⁰³ A nemzeti bizottság helyesen állapította meg, hogy a dobolási szöveg nem felel meg a demokratikus követelményeknek, ugyanakkor egy 25 éves demokratikus múlttal rendelkező egyénre nem lehet egyszerűen ráfogni a fasiszmus vádját.

A felszabadulás után rövidesen, ahogy újra megindult az ország vérkeringése, egyre több nyíltan vagy burkoltan reakciós szervezet alakult újjá (Hivatásszervezet, Gazdakör, HON Sz stb.). Valamennyien politika-mentességet hirdettek, valójában a letűnt rendszer érdekeit védték. A csanádpalotai nemzeti bizottság kénytelen volt megállapítani, hogy »működésük káros hatással van a demokrácia fejlődésére«. ¹⁰⁴ A Kommunista Párt irányvonalával ellentétben, mely az ifjúság egységes szervezetbe való tömörítése mellett foglalt állást, a Kisgazda Párt és a katolikus egyház is ragaszkodott ahhoz, hogy saját ifjúsági szervezetet tartson fenn. A papság irányítása alatt álló KALÁ Sz és KALOT szervezet a tárgyalandó községek mindegyikében jelentős befolyással bírt az ifjúság között. Mikor a megye alispánja jelentést kért a KALOT működéséről, a csanádpalotai nemzeti bizottság kifejtette, hogy »nem tartja helyesnek, hogy az ifjúság szétforgácsolódjon külön-külön szervezetekre. A KALOT a múltban fasiszta oktatásban részesítette az ifjúságot, amit ma is vissza próbál csempészni az ifjú lelkekbe, ezt mutatja az is, hogy propagandája izgat a MADISz ellen«. ¹⁰⁵ A MADISz arra kérte a nemzeti bizottságot, hogy a KALOT és a kisgazda ifjúsági szervezet működését szüntesse be. A nemzeti bizottság — eleget téve a kérésnek — e szervezeteket felszámolta. ¹⁰⁶

A megyei nemzeti bizottság sürgette a fasiszták és háborús bűnösök felelősségrevonását. Megállapítása szerint Csanád vármegyében az ország

¹⁰³ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 19/1945.

¹⁰⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai: jelentés a helyi HON Sz működéséről.

¹⁰⁵ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 315/1945.

¹⁰⁶ A KALOT egyházi vezetője tiltakozott a feloszlítás ellen és érvül hozta fel, hogy »június 29-én Szeged-Alsóközponton az Államtitkár Úr jelenlétében a KALOT és a KALÁ Sz ünnepséget rendez. Az Államtitkár Úr jelenléte — írja — hangos kifejezése annak, hogy a KALOT és a KALÁ Sz működhetik.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 96/1945. jún.) A kisgazda ifjúsági szervezet megszüntetése ellen a Kisgazdapárt országos központja emelte fel tiltakozó szavát, nem mulasztva el az alkalmat, hogy megrágalmazza a nemzeti bizottságot. »Tudomásunkra jutott — írják, — hogy a kisgazda párt ifjúságának a szervezkedését a nemzeti bizottság megakadályozza, sőt internálással fenyegeti. Kérjük ezen eljárás azonnali megszüntetését.« A nemzeti bizottság válaszában igen erélyes hangon utasítja vissza a figyelmeztetést és kifejti, hogy mint népi szerv a helybeli demokratikus közvélemény legnagyobb megelégedésére működik. Nem fogadja el az internálási fenyegetésre vonatkozó rágalmat. Helytállóan és találóan mutat rá arra, hogy a vád koholója feltétlenül reakciós elem. »Sajnálattal állapítja meg a nemzeti bizottság, hogy a helybeli kisgazda ifjúság osztályharcot kezdeményezett községünkben. Mikor az ifjúságot egységbe akarjuk tömöríteni, a kisgazda ifjúság kijelentette, hogy nem ereszkedik le mindenféle csöcselékhöz.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 34/1945. júl.)

más részeihez viszonyítva aránytalanul sok háborús és népellenes bűnös van.¹⁰⁷ Ezért kezdeményezte Makón külön népbíróági tanács felállítását. A népbíróági tanács 1945. júliusában kezdte meg működését a szegedi bíróság kiküldött bírójával és ügyészével, kiegészítve a makói népbírákkal. A makói népbíróág hetenként kétszer tartott tanácskozást. Ez nem tette lehetővé az ügyek gyors letárgyalását, mert a népellenes- és háborús bűnösök száma megközelítette a 400-at. A népbíróági tanács már működése első napjaiban bebizonyította készségét a bűnösök mentésére. A »mentőtanúk« tömegét vonultatták fel. Elhúzták a súlyosabb bűnösök tárgyalását: ennek fedezéséül előszeretettel tárgyalták a kisebb bűnösök perét.¹⁰⁸

Az újjáépítés kezdeti sikereire, továbbá a demokrácia egyik legnagyobb vívmányára, a földreformra támaszkodva a kormány 1945. novemberére kitűzte a választásokat. A KP, mikor a választások sikeres kimenetét remélte, számított arra a tényre, hogy szilárdan be van ágyazva a munkástömegek közé, hogy a parasztság legöntudatosabb rétegei, elsősorban a tiszántúli földhözjuttatott, régi forradalmi hagyományokkal rendelkező parasztok jelentékeny része a kommunistákat követi. Az 1945. novemberi választás azonban, mint ismeretes, nem hozta meg a várt eredményt, és fényt vetett arra, hogy a reakció a gondoltnál sokkal erősebb, s főleg a dunántúli területeken nagy befolyással bír. A tisztán paraszti jellegű Csanád megyében a Kommunista Párt 28%-ot kapott, ami jóval felülmúlta az országos átlagot. A választás hatására megnőtt a reakció önbizalma. Kezdték visszaöngölni a nyugatra szökött katonatisztek és horthysta tisztviselők. Mindinkább meglassúbbodott a nép ellenségeinek az eltávolítása az államapparátusból. Mindez kihatással volt a nemzeti bizottságokra is: munkájukban egészen az 1946. márciusi ellentámadásig országosan bizonyos lanyhulás tapasztalható. A tárgyalt községekben azonban ez a visszaesés szinte jelentéktelen, jóllehet a reakció itt is tett kísérleteket a felülkerekedésre, de a legtöbbször eredménytelenül, mert erős ellenállásba ütközött. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1945. november 6-i ülésén kizárta a bizottságból a kisgazdapárt egyik kiküldöttét,¹⁰⁹ azon a címen, hogy erős vallásosságánál fogva nem tud hinni abban, hogy vallásos nevelés nélkül is lehet erkölcsös, szép célokért mindenkor küzdelemre-kész ifjúságot nevelni. A nemzeti bizottsági tagok egyrésze úgy gondolkozott, hogy »ha sok ilyet meghagyunk, alulmaradunk«. A kisgazdapárt erősen tiltakozott a kizárás ellen és határozottan kijelentette, hogy az illetőt delegálja. A novemberi választások ellenére a Viharsarokban a nép hangulata továbbra is olyan, hogy bármelyik percben kész volt tömegesen kivonulni az utcára és elsöpörni azokat, akiket ellenségeinek tartott.¹¹⁰

¹⁰⁷ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 304. alapsz.

¹⁰⁸ Pl. 1945. december 18-án az egyik csanádpalotai községi irodatisztet állították népbíróág elé demokrácia-ellenes kijelentéseiért. A népbíróág egy évi börtönbüntetésre, állásvesztésre és politikai jogainak 3 évi felfüggesztésére ítélte.

¹⁰⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 298/1945.

¹¹⁰ Pl. Mezöhegyesen 1945. november 8-án egy nagy felvonulás volt. Mikor a helyi szovjet parancsnok megkérdezte, hogy nem ünneplik-e meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját, a KP titkára telefonon átszólta a majorokba, hogy közösen tegyék a forradalom évfordulója alkalmából tiszteletüket a Kommandatura előtt. Ott a telefonértesítést úgy értették, hogy jöjjenek, mert forradalom van. Erre botokkal, ásókkal, kapákkal felfegyverzett hatalmas tömeg vonult a községháza elé, főleg az újonnan földhözjuttatottak majorjaiból. Kb. 20 ember bement a községházára.

A nemzeti bizottság ekkor is szigorúan ragaszkodott azon elvhez, hogy volt nyilaspárti tagok nem lehetnek semmilyen párt vagy szervezet vezetőségében. Az újonnan alakult vezetőségek névsorát mindig megküldték a nemzeti bizottságnak, hogy a névsort felülvizsgálja és esetleges észrevételeit megtegye. Ilyen alkalomból minősítette szabálytalannak és utasította vissza a csanádpalotai nemzeti bizottság Nahoczki Endrének a földműves szakszervezet vezetőségébe való választását, mivel nyilas pártvezető volt és pártja számára toborzó munkát fejtett ki.¹¹¹

A kulákság megerősödésének tanújeleként 1946. első hónapjaiban újra jelentős befolyásra tett szert a Parasztszövetség. E szervezet most is — mint 1939-ben történt megalakulásakor — végső céljának azt tartotta, hogy megerősítse a kisgazdapárt parasztbázisát. Mezőkovácsházán sok becsületes szegényparasztot is sikerült magukhoz vonniok. A nemzeti bizottság tudatosította, hogy e gazdasági szervezet igazi célja a kulákság érdekeinek védelme. Állandó, szívós felvilágosító munkája eredményeként a Parasztszövetség néhány hónapi fennállás után automatikusan összeomlott.¹¹² A csanádpalotai nemzeti bizottság is erőlyesen tiltakozott a Parasztszövetség megalakulása ellen. Ezekről a viharsarki nemzeti bizottságokról tehát elmondható, hogy valamennyien tisztában voltak a reakció megerősödésének átmeneti jellegével és továbbra is kitartó felvilágosító munkát végeztek.

A választások után megerősödött reakció egyik fő támadási területe a kiosztott földek visszakövetelése volt. Ezért szorgalmazták a nemzeti bizottságok a telekkönyvezést, amit a reakció igyekezett elhúzni, hogy ezzel is fokozza a parasztok bizalmatlanságát, elvegye munkakedvüket és a demokráciába vetett reményüket.

1946. februárjában, a sportcsarnoki nagygyűlésen, a Kommunista Párt rohamra szólított fel a reakció ellen. Ezzel kezdetét vette az 1946. márciusára országosan kibontakozó nagy ellentámadás időszaka. A Tiszántúlon a harc magasabb szintre lépett. A tömegek aktivitása jelentős mértékben megnövekedett. A nemzeti bizottságok a népítéletek megszervezésével nagy tömegeket mozgattak meg. Egy-egy ilyen népítélet alkalmával az illető helység demokratikusan gondolkodó lakossága nagy népgyűlésre vonult fel, ahol követelték a reakciós tisztviselők eltávolítását, és tiltakozásukat fejezték ki minden reakciós megnyilvánulással szemben. Persze, ekkor is történtek elcsúszások, a megvetés és a büntetés sok esetben azokat a kistisztviselőket érte, akik a néppel közvetlenül érintkeztek, és ezért azt hitték, hogy ők az okai minden bajnak. A népítéletek megszervezésére külön, ún. szűkebb bizottságok jöttek létre harcos, forradalmár kommunistákból. A mezőhegyesi nemzeti bizottság a battonyai járási

és az ottlévő tisztviselők közül azokat, akik nekik nem tetszettek, véresre verték. A jegyző és a segédjegyző kénytelenek voltak helyüket elhagyni. (A. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 33/1945. és Unyatszkiné elbeszélése alapján.) A Kommunista Párt nagy és nehéz feladata volt, hogy az ilyen felvonulásokba fegyelmezettséget vigyen. A mezőhegyesi felvonuláson ezt a szükséges fegyelmet nem sikerült biztosítani. A reakciós tisztviselők eltávolításához nem volt feltétlenül szükséges azok tetteleges bántalmazása. A jegyző alig 3 hete került a községbe, múltbeli magatartásáról a tömeg keveset tudhatott, de ösztönszerűen bizalmatlanok voltak iránta. (Unyatszkiné szerint a későbbiek folyamán kitudódott, hogy a vele történt kíméletlen eljárás nem volt alaptalan.)

¹¹¹ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1946. jan. 20-i jkv.

¹¹² Tóth Pál elbeszélése alapján.

bizottság felhívására egy 3 tagú szűkebb bizottságot küldött ki soraiból azzal, hogy állítsa össze az eltávolítandó reakciós tisztviselők névsorát.¹¹³ A március 13-i népitélet alkalmával két kompromittált tisztviselőt szőlítottak fel arra, hogy 8 napon belül hagyják el a községet. A felszólítottak halasztást kértek, de nem kapták meg. Csanádpalotán 1946. március 6-án volt nagy politikai felvonulás, ahol az egyik volt tűzoltó állásából és a községből való elmozdítását határozták el.¹¹⁴ A másik nagyszabású népgyűlésen május 9-én Csanádpalota dolgozó népe terjesztette elő követeléseit. Követelték a malom községesítését és több egyén¹¹⁵ eltávolítását. A népgyűlés memorandumában lefektetett követelésnek megfelelően március 13-án pártközi értekezleten vitatták meg a malom községesítését, ahol végül is egyhangúlag határozatot hoztak, hogy a Bánszki János és fia kezelésében lévő malmot a népi követelésnek megfelelően községi kezelésbe veszik.¹¹⁶ 1946. március elején a mezőkovácsházi nemzeti bizottság vetette fel népitélet megszervezését Aradi Ernő eltávolítása ügyében. A nevezett útbiztost népellenes bűnösnek tartották. Az 1936-os választások alkalmával felszólította az úton dolgozó munkásokat, hogy írják alá a kormánypárti jelölt ajánlási ívét. Ezt 220 ember megtagadta. Amikor elérkezett a nyílt választás napja, Aradi megfigyelte a munkásokat és azokat, akik nem szavaztak a kormánypárti jelöltre, elbocsátatta. Így pl. a nagy munkanélküliség és éhség idején megfosztotta a munkalehetőségtől Győri Mátyás hétgyermekes és Varga Ferenc ötgyermekes családapát is. A nemzeti bizottság ülésén két szociáldemokrata és kisközpárti képviselő a népitélet ellen volt. Szavazattöbbséggel mégis az eltávolítás mellett döntöttek. A népitelétről a szociáldemokraták távolmaradtak, ezzel is bebizonyítva, hogy nem azonosítják magukat a nemzeti bizottság határozatával és kitarának előbbi mentegető politikájuk mellett.¹¹⁷ Később egyes eltávolított személyek kérvényezték, hogy állásukat ismét elfoglalhassák, de a nemzeti bizottság megvédte a népitelletek határozatait.¹¹⁸

¹¹³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. febr. 27-i jkv.

¹¹⁴ »Az illető volt nyilaspárti tag 1944. szeptember 23-án a községben lévő tűzoltó gépkocsit önhatalmulag mentőeszköznek elvitte. Mivel a gépkocsi a község községeinek tulajdona volt, az előjáróság felszólította, hogy hozza vissza, amit ő meg is ígért, de nem teljesített. Amikor a nép tudomást szerzett ez és ehhez hasonló magatartásáról, a felvonulás alkalmával követelte, hogy ha nem távozik szépszerével, akkor a tömeg nem vállal felelősséget a további következményekért. Hangoztatták, hogy ilyen országépítőre nincsen szükség, mert egy év alatt lett volna ideje jóvátenni hibáit, hacsak egy kicsi demokratikus érzéssel lett volna áthatva, s mivel még látszólag sem mutatta jóindulatát, így a nép akaratát megmásítani nem lehetett.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 130/1946.)

¹¹⁵ A jegyzőt, egy rendőrőrmestért, egy tanítót és egy óvónót távolítottak el. Jellemző a hangulatra, hogy mindenképpen fel akarták akasztani a malmost. A nemzeti bizottság minden tagjának és a pártok vezetőinek határozott közbelépésével sikerült csak lecsillapítani a tömeget. (Lakatos Péter elbeszéléséből.) A nemzeti bizottság elnökének szavai szerint »a nép olyan forradalmi volt, hogy szinte arról féltünk, hogy Görögország lesz.« (Ludányi János elmondása szerint. — Görögország alatt polgárháborút értettek.)

¹¹⁶ Makói Újság, 1946. március 15.

¹¹⁷ Tóth Pál elbeszélése alapján.

¹¹⁸ Így a mezőhegyesi nemzeti bizottságtól 1946. májusban kérte a póstamester, akit a népitélet eltávolított, hogy állását újból elfoglalhassa, de a nemzeti bizottság úgy határozott, hogy nem kívánja vissza, ugyanakkor javaslatot tett az új póstamester személyére, aki mezőhegyesi születésű és a lakosság bizalmát élvez. Ugyancsak határozottan utasítja vissza a mintabirtok vezetőjének azt a kérését is, hogy az egyik

Már 1945. nyarán világossá vált, hogy a régi rend hívei — földbirtokosok, bankárok, háziurak, horthysta politikusok és katonatisztek — a kisgazdapártban gyülekeznek. Az 1946. márciusi ellentámadással egyidőben mindinkább előrehaladt a kisgazdapárt jobbszárnyának fokozatos leplezése és elszigetelése. Éppen azért, mert a nemzeti bizottságokon belül a reakciósokat mentő javaslatok mind kevésbé jutottak érvényre, a kisgazdák gyakran egyszerűen nem jártak el a bizottsági ülésekre, kivonták magukat a fontos, napirenden lévő gazdasági, vagy politikai jellegű kérdések megoldásából. Távolmaradásukat nem egyszer azzal indokolták, hogy őket az ülésre nem hívták meg. (Erre valóban volt példa.) Azzal is vádolták a nemzeti bizottságot, hogy eltért a pártok békés együttműködését biztosító politikától. Csanádpalotán az 1946. június 1-i ülésről a kisgazdapárt képviselői kivonultak: kijelentették, hogy csak eddig kaptak pártjuktól felhatalmazást és tovább nem vesznek részt a bizottságban. Mikor megkérdezték ennek okát, az egyik kivonuló azt felelte, hogy ők a Parasztszövetséget is képviselték már, de mivel a többség tiltakozott a Parasztszövetség ellen, ők nem hajlandók tovább bentmaradni a kisgazdapárt részéről sem. A többi pártok jelenlévő képviselői kijelentették, hogy ezentúl sem zárkoznak el a kisgazdapárt baloldali részének képviselőitől, de az ilyen ellentétek szítását nem tűrik.¹¹⁹ A mezőkovácsházi nemzeti bizottság, mivel a kisgazdapárt küldöttei az 1945. október 31-i ülésen, ahol az őszi vetések elvégzésének fontosságáról volt szó, nem jelentek meg, megállapította, hogy »e pártnak fontosabb a korteskedés, mint a termelés folytonossága.«¹²⁰ Ebben a vonatkozásban is fordultak elő baloldali túlzások.¹²¹

A reakció elleni harc terén a nemzeti bizottságoknak különösen nagy szerepük volt az 1946 elején lefolytatott B-listázások alkalmával, amikor a közigazgatásban meghúzódó népellenes, korrupt tisztviselők jelentékeny részét eltávolították. A mezőhegyesi nemzeti bizottság, mikor megvizsgálja, hogy kiket kell B-listára helyezni, a következőkkel indokolja meg javaslatait: »hirhedt németbarát volt«; »sok levele ifjút elhajtatott«; »hirhedt munkásnyúzó«, »közismert nyilas, kinek tevékenysége miatt sok

eltávolított hivatalnok állását elfoglalhassa és ragaszkodik ahhoz, hogy a népiélet folytán eltávolított tisztviselők maradjanak távol. (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 7-i jkv.)

¹¹⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1946. június 1-i jkv.

¹²⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 1945. okt. 31-i jkv.

¹²¹ Csanádpalotán az 1946. április 8-án tartott pártközi értekezleten a kisgazdapárt nem képviseltette magát, mire egyhangúlag a következő határozatot hozták: »A demokratikus pártok népgyűlése felhívja a párt vezetését, hogy a jobbszárnyát haladéktalanul tisztítsa meg a reakciós elemektől, mert ellenkező esetben a munkásegység fogja azt végrehajtani.« A kisgazdapárt arra való hivatkozással, hogy a határozatot nélküle hozták, annak hangját visszautasította azzal, hogy az ő pártjuk örködik azon, hogy a reakciósok be ne furakodjanak, és ha ez mégis megtörténnék, maguk is tudják, mi a kötelességük.

Helyesen járt el viszont a mezőhegyesi bizottság az alábbi esetben: Mezőhegyesen a kisgazdapárt nem fogadta el az indokot, aminek alapján a nemzeti bizottságba jelölt tagját visszautasították, hogy ti. tagja volt a vitézi rendnek. Az illető azon a bizottsági ülésen, ahol kizárásáról volt szó, azzal érvelt, hogy »Bajcsy-Zsilinszky is tagja volt a vitézi rendnek, mégis a demokráciáért áldozta életét.« Hogy mennyire alaptalanul hasonlította magát Bajcsy-Zsilinszkyhez, arra jellemző alábbi kijelentése: »A Horthy-rendszerben is történtek szociális intézkedések, akkor is osztottak földet... A túlzó támadások ellen védelmembe veszem a Horthy-rendszert.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1947. jan. 27-i jkv.)

szerencsétlen ember került a nyilaspártba»; »mint kórházi gondnok a legértékesebb gyógyszereket elfeketézte« stb. Ugyancsak az osztályharc jegyében játszódtak le azok az ünnepélyek, melyeket a felszabadulás évfordulója alkalmával, május 1-én, 1946. február 1-től a köztársaság évfordulóján, március 15-én stb. tartottak. Az ünnepélyek programjának összeállításában, vagy ennek ellenőrzésében a nemzeti bizottságok mindig részt vettek. Azt is harci feladatuknak tekintették, hogy elejét vegyék a különböző kósza hírek terjedésének, melyek háttérben szintén ellenséges mozgóerők álltak. Mezőhegyesen elterjedt pl. az a hír, hogy egyes községekben idegenek járnak és az iskolás gyermekeket mérgező szérummal beoltják. A nemzeti bizottság az iskolaigazgatót szülői értekezlet összehívására kérte fel, ahol a szülőket megnyugtatták, hogy a rémhírnek semmi alapja nincs.¹²² Az aknamunkára mindig kész elemek minden kicsiny részt felhasználtak. Még a KP egyes szervezeteibe is sikerült bejuttatniok embereikből, akik tagsági könyvhöz jutva széleskörű romboló tevékenységbe kezdtek.¹²³

A reakció elleni harcról szólva említést kell tenni a nemzeti bizottságoknak a papi reakció működése elleni fellépéséről is. A klerikalizmus — bár e községekben nem vert olyan mély gyökereket, mint a dunántúli falvakban — hatása itt sem lebecsülendő. A papnak a lakosság jelentős részére befolyása volt. A reakció felhasználta a szószéket, mint a befolyásolás egyik hathatós eszközét; prédikációk közben gyakran elhangzottak politikai célzások, amiket híveik jól megértettek. Ilyen jelenségre lett figyelmes Mezőhegyesen a nemzeti bizottság. A bizottság 1947. május 7-i ülésén felvetődött, hogy a katolikus plébános szentbeszéd keretében tett azon kijelentése, hogy »akik most felül vannak, azok lezuhannak«, határozottan félreérthető volt és a demokrácia-ellenes hangulatot táplálja. Az egyik szociáldemokrata túlzásnak tartotta ezt a beállítást; ennek ellenére a bizottság mégis elhatározta, hogy következő ülésére meghívja a plébánost.¹²⁴ Itt a pap valóban megjelent s tiltakozott az őt és az egyházat ért vád ellen, mert ő »nem tesz mást, mint a tízparancsolatban előírt természeti törvények betartására tanítja a híveket. Ezeket a törvényeket hozza kapcsolatba a mai élettel, s az azokban előforduló visszaállásokra mutat rá«. Figyelemreméltó ez az ülés abból a szempontból is, hogy a nemzeti bizottsági tagok többsége egy percig sem hisz abban, hogy az esténkénti gyűléseket — mint a pap mondja — »azért hívják össze, hogy elmélyít-

¹²² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. ápr. 3-i jkv.

¹²³ Mezőhegyesen egy Szabó József nevezetű egyén a KP kiküldöttének tüntetve fel magát, a 84-es majori iskolába gyűlési hívott össze, ahol a következőképpen izgatott a tanítónő ellen, aki munkáját igen lelkiismeretesen végezte: »Minek egy tanítónőnek ilyen nagy lakás, elég annak egy szoba is«; »hogy a tanítónő férje hadifogoly, annak egyedül ő az oka, minek vonult be, ki kényszerítette rá,« »nem kell ilyen tanítónő, aki a nép ellen dolgozik, aki jeles tanulókat elbuktat, és butábbakat átenged, aki semmit sem dolgozik, holott minden szombaton a népek programot kellene tartania.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1947. márc. 4-i jkv.) Az illető egyik majorból a másikba ment és ehhez hasonlóan izgatott a demokrácia és annak hű emberei ellen. A helyi KP, miután néhány ilyen szereplése után meggyőződött róla, hogy az illető nem a Párt intenciói szerint jár el, haladéktalanul eltávolította a községből. Ez helyes lépés volt, de hibát követtek el, mikor a történetekről nem értesítették a felsőbb pártszerveket; így elmulasztották annak elősegítését, hogy a Párt az idegen elemektől megtisztítsa sorait.

¹²⁴ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 7-i jkv.

sék a hitéletet»; ellenben az elnök szerint »félő, hogy ellenforradalmi megmozdulás van kialakulóban«. ¹²⁵

A nemzeti bizottságok még 1947–48-ban, fennállásuk utolsó éveiben is érdeklődéssel foglalkoztak minden helyi jellegű problémával, ugyanakkor országos kérdésekben is hallatták szavukat. Az az országos felháborodás, melyet a kisgazdapárti összeesküvés váltott ki a néptömegekben, hiven tükröződik a nemzeti bizottságoknak ebben az időben kelt nagyszámú határozataiban, amelyekben tiltakozásukat fejezik ki a demokrácia ellen irányuló reakciós aknamunka ellen. ¹²⁶ Támogatták a nemzeti bizottságok azt a harcot is, mely 1948-ban az iskolák államosításáért folyt. Mezőkovácsházán a bizottság széleskörű felvilágosító munkát fejtett ki, mert a pap itt is esténként egyes katolikus hívők lakásán »elbeszélgetett a válás kérdéseiről«, közben úgy állította be a dolgot, mintha az iskolák államosítása a vallás ellen irányulna. ¹²⁷ Csanádpalotán a nemzeti bizottságban a kommunisták az iskolák államosítása körüli vitát olyan ügyesen irányították, hogy végeredményben a kisgazdapártiak tettek először javaslatot a fakultatív oktatás elfogadására, ¹²⁸ a következő formában: a vallásoktatás rendes tanóra keretében folyjék, és aki vallásoktatásban nem részesül, azt ezen idő alatt más tantárgy oktatásában részesítsék. ¹²⁹

Határozott öntevékenység jellemezte a nemzeti bizottságok szociális és kulturális jellegű intézkedéseit is. A fiatal magyar demokrácia kezdetől fogva gondoskodott a gyermekekről. Csanádpalotán a nemzeti bizottság külön bizottságot alakított, mely a napköziotthon és az óvoda problémáival foglalkozott. Gondoskodtak arról, hogy a gyermekek a napköziben megfelelő ellátásban és gondozásban részesüljenek. ¹³⁰ Szociális tevé-

¹²⁵ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 15-i jkv.

¹²⁶ Mezőkovácsházán ezzel kapcsolatban a következőket foglalják jegyzőkönyvbe: »A nemzeti bizottság elítéli ezen mozgalmat, és tiltakozását fejezi ki ilyen és ehhez hasonló megmozdulás ellen, és kívánja, hogy a bíróság példás büntetésben részesítette a résztvevőket.« (Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1947. jan. 17-i jkv.) A csanádpalotai nemzeti bizottság pedig a következő határozatot hozta: »elítél minden ilyen megmozdulást és ha kell, kész a legmesszebbmenően visszaverni és megtorolni.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1947. jan. 15-i jkv.) Ugyancsak ők a Pfeiffer-párt feloszlata alkalmából üdvözlőtáviratot küldtek a belügyminiszterhez. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1948. jan. 26-i jkv.)

¹²⁷ Tóth Pál elbeszélése alapján.

¹²⁸ Bajusz Pál elbeszélése alapján.

¹²⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1947. április 20-i jkv.

¹³⁰ (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1946. jan. 23-i jkv.) — Ebben megelőzték a megyei nemzeti bizottság alábbi felhívását is: »A háború következtében százezernyi siró, éhező gyermek szülő nélkül maradt és otthontalanul csavarog. Ha nem mi indítottuk is el azt a vérzivatar, amely őket otthontalanná tette, a mi gondunk felnevelni őket. Ne legyen ebben az országban egyetlen gyermek sem, aki táplálék- és ruhahiány miatt elpusztul. A kallódó magyar gyermekek megmentésére létesült a »Magyar gyermekért mozgalom.« Ez a mozgalom gyűjtést indít a gyermekek részére. Ebből a megmozdulásból a nemzeti bizottságok se maradjanak ki. A pártokban készítsék elő a hangulatot, tartsanak megbeszélést a bekapcsolódás módjára vonatkozóan. Segítsenek a gyűjtés megszervezésénél. A nemzeti bizottság minden községben tekintélyt képvisel és irányító szerepet tölt be, a példaadás hathatós módon segíti elő az akció eredményét.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. február 18-i jkv.) A jegyzőkönyvben van utalás arra, hogy e célra a gyűjtés megindult, de sajnos, eredményéről kimutatás nem található.

A mezőhegyesi nemzeti bizottság köszönetét fejezte ki Regös József tagnak, aki a mezőhegyesi központi népiskola tanulóinak megajándékozására 36 kg mézet ajánlott fel. (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 66/1945. dec.)

kenységük keretében figyelmet fordítottak a dolgozók egészségének védelmére is. Már a kezdeti időszakban gondoskodtak orvosról, gyógyszerrekről. Csanádpalotán 1945. október 15-én tárgyalták a községi gyógyszer-tár kisajátításának ügyét: mivel a tulajdonosa nem tért vissza, a nemzeti bizottság utasította az előjáróságot, hogy a gyógyszertárt vegye kezelésbe és örökjön azon, hogy jövedelme a község javát szolgálja.¹³¹ Orvosi kinevezések előtt a Népjóléti Minisztérium meghallgatta a nemzeti bizottságok véleményét, hogy egyetértene-e a kinevezendő személyével. Sok helyen a lakosság ragaszkodott régi orvosához, ha az a múltban is a közkívánatnak megfelelően működött, de nem fogadta el a dolgozókkal felelőtlenül bánó orvosokat. Az egészségvédelem érdekében járt el a mezőhegyesi nemzeti bizottság, mikor figyelmeztette a községi előjáróságot, hogy amennyiben a strandfürdő vizét megtisztítani egyáltalán nem lehet, a fürdő használatát a legszigorúbban meg kell tiltani.¹³² Az ország újjáépítésének nagy munkájával egyidejűleg indult meg a harc a népbetegségek, az alkoholizmus és a tüdőbaj ellen. A csepeli nemzeti bizottság már 1945. augusztusában országos mozgalmat indított az alkoholizmus leküzdésére. Az ONB felkarolta a kezdeményezést és az ország valamennyi nemzeti bizottságát kérte a mozgalomba való bekapcsolódásra.¹³³ 1945. nyarára valamennyi községben megalakult a Nemzeti Segély helyi szervezete. Működésük arra irányult, hogy helyi viszonylatban segítsenek a rászorultakon, másrészt gyűjtéseket rendeztek különböző országos jellegű akciókra. A Nemzeti Segély és a nemzeti bizottságok között szoros kapcsolat volt. Így közadományok segítségével mentették meg a megye makói kórházát a gazdasági összeomlástól. A betegek ételmezése csak egyik nappal a másikkra volt biztosítva, ugyanakkor 90%-uk vagyontalan, fizetése képtelen ember volt: szegénységi alapon, ingyenes kezelésben részesültek.¹³⁴ 1946 végén a népi kollégiumok javára történt gyűjtés eredményeként Mezőhegyesen 965.67 Ft-ot adtak át rendeltetésének.

1946 nyarán országos viszonylatban rendezték a nyugdíjak ügyét. A nemzeti bizottságok közvetlenül is részt vettek ebben a munkában: helyileg ők döntöttek el, hogy kik a jogosultak továbbra is. A bizottságnak jogában állt a nyugdíj meghagyását, csökkentését, illetve megvonását javasolni. Minden esetben szavazással döntöttek.¹³⁵

A magyar népben, élve a felszabadulás adta lehetőségekkel, elemi erővel nyilvánult meg az eddig kibontakozni nem tudó kultúra utáni vágy. A nemzeti bizottságok kulturális tevékenysége elsősorban a közoktatás területén mutatkozott meg. A felszabadulás után a szovjet katonai parancsnok szorgalmazására a tanítás a legtöbb helyen megindult. A közoktatás további fejlesztéséről azonban már a magyar demokráciának kellett gondoskodnia. Ez nem volt könnyű feladat, mert a letűnt rendszer a

¹³¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 53/1945.

¹³² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1945. jún. 8-i jkv.

¹³³ A felhívásban kifejtette, hogy »az alkoholizmus az ország újjáépítésének, a demokratikus rendszer megalapozásának munkáját nemcsak megnehezíti, hanem a munka eredményeit részben meg is semmisíti, ha nem sikerül ezt a legszűkebb korlátok közé szorítani. Mivel ezt magában csak korlátozó intézkedésekkel nem lehet megoldani, a kérdést állandóan felszínen kell tartani; felvilágosító, nevelő, ellenőrző munkát kell végezni.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 4/1945.)

¹³⁴ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 127/1946.

¹³⁵ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 1946. aug. 3-i jkv.

közüoktatás területén is terhes örökséget hagyott.¹³⁶ Mély nyomokat hagyott a fasizmus ideológiai fertőzése és a klerikális reakció hatása. A felszabadulás után még hosszú ideig, lényegileg a fordulat évéig, ez a terület volt az, amelynek demokratizálása a legtöbb nehézségbe ütközött. A súlyos gazdasági helyzet is éreztette hatását: akadozott az iskolák ellátása tüzelővel, felszereléssel. Ilyen körülmények között a nemzeti bizottságokra várt az a feladat, hogy megtegyék az első lépéseket az iskolai viszonyok normalizálása és demokratizálása útján. E cél érdekében a mezőhegyesi nemzeti bizottság utasította az üzemi bizottságot, hogy a központi és kerületi iskolákat tüzelővel lássa el. A mezőkovácsházi N. B. kiküldöttje rendszeresen megjelent a szülői értekezleteken, hogy az iskola problémáiról közvetlenül értesülést szerezzen.¹³⁷ A nagy munkaerő-hiány miatt sok szülő visszatartotta gyermekét az iskolából. E káros jelenség ellen fel kellett venni a harcot. A nemzeti bizottság helyesen állapította meg, hogy a beiskolázás fokozása érdekében a nép bizalmának és szeretetének a megnyerésére van szükség. Át kell vinni a köztudatba, hogy csak a művelődés, a szellemi és erkölcsi fejlődés útján teremthetjük meg a magasabb szellemi színvonalat biztosító társadalmi és gazdasági rendet.¹³⁸ A bizottság tagjai elhatározták: minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy a szülőkkel megértessék, saját gyermekük ellen vétének, ha komolyabb ok nélkül visszatartják őket a tanítási órák pontos látogatásától. Igyekeztek érvényt szerezni az 1945. július 26-án elkészült reformnak is, mely bevezette az egységes, kötelező alsófokú oktatást a 14-ik életévig, a korszerű tanoncoktatást a 14—17 életévig és megvetette az alsó népiskolára épülő demokratikus középiskola alapjait.

Szocialista gondolkodásmódra csak ilyen érzésű pedagógusok tudnak nevelni. Az ifjúság új szellemben való nevelése képezi alapját a jövő nemzedék erkölcsi és politikai arculata kifejlődésének. Ezért fordítottak a nemzeti bizottságok is nagy gondot arra, hogy demokratikusan gondolkodó pedagógusok dolgozzanak az iskolákban és neveljék a leendő munkás-paraszt származású értelmiséget. A tanfelügyelőség a tárgyalásokban nem önkényesen nevezte ki a tanerőket, hanem vagy javaslatot kért, vagy közölte, hogy kiket szándékozik kinevezni és előbb meghallgatta a nemzeti bizottság erre vonatkozó véleményét.¹³⁹ A nemzeti bizottságok segítettek az ifjúság erkölcsi nevelésének problémáiban is. Pl. a járási bizottság megállapította, hogy »a járás területén megrendezett bálak és táncmulatságok kevés kivétellel duhajkodással, veszekedéssel, erkölcstelenséggel teljeselek«, ezért elhatározta, hogy csak 18 éven felüli fiúk és 16 éven felüli leányok vehetnek részt. Ugyanakkor értesítette a rendőrséget, hogy ezen határozatnak szerezzenek érvényt. A csanádpalotai bizottság kérte az elöljáróságot, hozzon intézkedést, hogy

¹³⁶ 1936. április 1-én a kultuszminisztérium nyilvánosságra hozott bizonyos statisztikai adatokat. Ezek szerint a magyar népiskoláknak 38%-a egytanítós iskola volt. Ezek azonban alig nevezhetők iskolának, hiszen szászámra előfordul, hogy 100—150 gyermek tanul bennük egyetlen tanító vezetésével. Az iskolák száma összesen 6520 volt. Ebből tanítóihiány miatt nem működött 167 népiskola. (L. Makói Népiújság 1946. május 12.)

¹³⁷ A. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 147/1945.

¹³⁸ A. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 139/1946.

¹³⁹ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 165/1946.

a 16 éven aluliaknak ne mérjenek ki italt, mert a nemzeti bizottsághoz panasz érkezett, hogy az ifjúság valósággal elzúlik.¹⁴⁰

A fiatal magyar demokrácia az ifjú nemzedék tanulási lehetőségeinek megteremtésén túlmenően a művelődéshez vezető utat megnyitotta azon tanulnivaló felnőttek előtt is, akik eddig el voltak zárva ettől a lehetőségtől. Ennek jegyében fogadta el a mezőhegyesi nemzeti bizottság egyik tagjának javaslatát, melynek értelmében felkérték a mintabirtok és a község szakembereit, hogy tartsanak felvilágosító szakelőadásokat. Megszervezésükre 4 tagú albizottságot küldtek ki.¹⁴¹ A kormány 220/1946. sz. rendelete alapján minden községben szabadművelődési ügyvivőt kellett kinevezni. A megye szabadművelődési felügyelője is meghallgatta a nemzeti bizottságok véleményét a kinevezés előtt.¹⁴² A háború alatt számtalan, felbecsülhetetlen értékű kulturális kincsünk pusztult el. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság jelentős érdeme, hogy kötelességének érezte a megye területén lévő kulturális értékek átmentését a nemzeti közösség egyetemes vagyonává. E célból elrendelte, hogy a megye területén lévő, a földbirtok-reform során elkobzásra ítélt kastélyokban gazdátlanul heverő művészi értékeket, könyvtárakat, régi bútorokat a terület szerint illetékes nemzeti bizottság vegye leltárba. Így mentették meg pl. a Návay-kastély értékes könyvtárát és levéltárát.¹⁴³

A nemzeti bizottságok a sportélet megindítását is támogatták. A Nemzeti Sportbizottság tőlük kért jelentést ahelyi sportnapok lefolyásáról, azok programjáról és eredményeiről.¹⁴⁴ A bizottságok támogatták a helyi sportegyesületek, ügyeltek arra, hogy helyiség és a lehetőségekhez mérten felszerelés álljon rendelkezésükre.

* * *

Végigtekintve szerepükön és tevékenységükön, megállapítható, hogy a nemzeti bizottságok a magyar népi demokrácia fejlődésében történelmi szerepet töltöttek be. Ahogy a Vörös Hadsereg lépésről lépésre felszabadította az ország területét, úgy jelentek meg a színen a magyar népi demokrácia új, ismeretlen szervei is, a nemzeti bizottságok, hogy átvegyék a helyi vezetést, irányítást, hogy az élet megindulhasson. 1945. április—májusáig maguk látták el mindazokat a feladatokat, melyek az adott körülmények között megoldásra vártak. Rendet vittek a zűrzavarba, lelket öntöttek a tanácstalan emberekbe, megmagyarázták, hogy teljesen új élet alapjait kell lerakniok. A nemzeti bizottságokban vezető szerepet vivő kommunisták következetesen harcoltak azért, hogy szélesítsék a párt tömegbázisát, mozgósítsák a tömegeket a párt programjának végrehajtására. A régi vöröskatonák bátran hirdették a szovjet katonák iránti bizalmat, akiknek a jelenléte védi az új, demokratikus fejlődés kezdeteit. A nem-

¹⁴⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 190/1946.

¹⁴¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. máj. 7-i jkv.

¹⁴² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 126/1946. aug.

¹⁴³ Csanád vm. N. B. iratai, 1945. május 31-i jkv.

¹⁴⁴ Mezőhegyesen pl. már 1945-ben jelentős sportélet volt, amit híven tükröz a nemzeti bizottság jelentése az 1945. augusztus 20-án megtartott sportnapról: »A sportolók gárdája változatos műsorral (szabadgyakorlatok, súlylökés, magas- és távolugrás stb.) szórakoztatta az érdeklődő közönséget. A sikerhez nagyban hozzájárult, hogy az ifjúság sportolói pártállás nélkül egyemberként siettek a sportünnepélyen közreműködni.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 24/1945. október.)

zeti bizottságok megszervezték a demokratikus rendőrséget, foglalkoztak a legégetőbb termelési és közellátási kérdésekkel, folytatták a fasiszmus maradványai elleni harcot, szociális és kulturális intézkedéseket fogantatosítottak. Ezeknek a feladatoknak az energikus, helyes megoldásával bizonyosságot tettek a hatalomra került nép alkotóerejéről.

A közigazgatási apparátus országos méretekben történt kiépülése után mint fontos politikai ellenőrző szervek működtek tovább. Működésükről a kezdeti nehézségekből, a tapasztalatlanságból, a koalíciós összetételből fakadó hibák ellenére is csak elismeréssel szólhatunk.

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DES COMITÉS NATIONAUX DE TROIS COMMUNES DU DÉPARTEMENT DE CSANÁD

par Elisabeth M. Tóth

Dans la première période du développement de la démocratie populaire hongroise les comités nationaux furent les piliers de la transformation démocratique: ils rassemblaient les masses démocratiques les plus larges, n'appartenant à aucun parti politique. Ils furent créés à l'initiative et sous la conduite du parti communiste. Dans les trois communes du département de Csanád (Csanádpalota, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza) dont l'auteur traite dans son article, les comités nationaux commencèrent à fonctionner à une date relativement peu avancée: à Makó déjà le lendemain de la libération du département entier, le 13 octobre 1944, sous la direction du commandement de la place, l'administration publique fut réorganisée. Dans les trois communes mentionnées les comités nationaux furent formés aux mois de janvier et février d'après les directives du projet de statuts élaboré par le comité national du département. Ces comités exercèrent toutes les fonctions d'état jusqu'à fin d'avril — début de mai, c'est-à-dire jusqu'à ce que le mécanisme administratif ne commencât à fonctionner dans tout le pays. Ils assurèrent l'ordre nécessaire au rétablissement de la vie normale, organisèrent la garde civique, établirent des brigades pour assurer l'hygiène publique, prirent l'initiative de la reprise du travail. Dans les communes il fallait avant tout organiser la culture des terres en friche. Sans aucun délai, les terres des grands propriétaires qui s'étaient enfuis, furent données à ferme à des paysans sans terre. Avec l'aide des soldats soviétiques les autorités surmontèrent les difficultés provenant du manque de bêtes de trait. Les comités nationaux appuyèrent énergiquement les activités de caractère révolutionnaire des comités d'expropriation et de répartition des terres. Leur attention s'étendit également sur les problèmes de la production industrielle: ils encouragèrent la reprise du travail dans les usines de sucre et de chanvre à Mezőhegyes, ainsi que dans l'usine de textile à Dombegyháza. Ils organisèrent l'assistance prêtée à capitale affamée et aux régions industrielles et minières, en y envoyant des produits alimentaires. Ils prirent des mesures efficaces contre la spéculation, le marché noir, le commerce intermédiaire etc. Ils soutinrent avec enthousiasme l'idée de la lutte armée en vue de liquider le régime hitlérien, et la cause de la création d'une armée démocratique hongroise. Ils avaient un rôle actif dans le travail des comités d'épuration et par l'éloignement des éléments compromis, ils contribuèrent à la purge de l'administration publique.

Les comités nationaux des communes mentionnées remplirent aussi d'importantes fonctions culturelles: ils organisèrent la préparation du commencement de l'enseignement, encouragèrent la création d'une organisation démocratique de la jeunesse, contrôlèrent le travail culturel.

Après les élections de novembre 1945, les forces réactionnaires passèrent à l'attaque dans tout le pays contre les succès démocratiques. Mais les paysans d'au delà de la Tisza, ayant d'anciennes traditions révolutionnaires, et récemment devenus propriétaires de terre, furent dans leur majorité partisans fermes des communistes. Les comités nationaux furent les piliers solides de la défense des résultats atteints jusque là. Ils repoussèrent les attaques dirigées contre la réforme agraire,

organisèrent des démonstrations de masses en vue d'éloigner les éléments réactionnaires les plus compromis.

Par la solution juste et énergique de tous ces devoirs les comités nationaux firent preuve de la force créatrice du peuple, arrivé au pouvoir.

М. Елизавета Тот

ДАННЫЕ К ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ КОМИТЕТОВ ТРЕХ СЕЛ В КОМИТАТЕ ЧАНАД

В первом периоде развития венгерской народной демократии национальные комитеты были опорами демократического переворота: они объединяли самые широкие, не относящиеся к партиям демократические силы народных масс. Их возникновение происходило по инициативе и под руководством коммунистической партии. В наблюдаемых трёх селах в комитате Чанад (Чанадпалота, Мезёхедеш, и Мезёковачаза) национальные комитеты сравнительно рано начинали свою деятельность. В г. Мако уже 13. октября 1944. г., на один день после освобождения всего комитата была переорганизована администрация при управлении советской комендатуры. Национальные комитеты упомянутых трёх сел образовались в январе и феврале 1945. года, по организационному уставу, выработанному комитатским национальным комитетом. До апреля-мая 1945. года, то-есть до того времени, пока административный аппарат не начал действовать по всей стране, эти комитеты исполняли в селах все государственные функции. Они восстанавливали порядок, нужный для нормализации жизни, организовали гражданскую милицию, они расставляли бригады в интересах обеспечения опрятности, по их инициативе начали производительную работу. В селах в первую очередь надо было начать обработку покинутых земель. Земли убежавших помещиков сразу же были даны в аренду. При помощи советских солдат они преодолели большую недостачу в рабочем скоте. Они действительно поддерживали имеющую революционное значение деятельность комиссии по разделу земли. Обращалось их внимание и на проблемы промышленного производства: способствовали пуск в работу сахарного завода и конопляного завода в Мезёхедеш и ткацкой фабрики в Домбедьхаза. Они организовали помощь голодающему Будапешту и горным округам. Действенно выступали они против спекуляции, перепродажной торговли. Они с воодушевлением поддерживали дело борьбы за уничтожение гитлеровского строя, дело восстановления демократической армии. Активную роль брали они, на себя и в проведении работы по оправданию (по проверке политического поведения за вр. войны), поддерживая и таким образом очистку администрации от скомпрометированных элементов.

Сельские национальные комитеты выполняли и важные культурные задачи: они, организовали проведение всеобщего обучения, способствовали созданию демократической молодёжной организации, проверяли культурную работу.

После ноябрьских выборов 1945. года реакция по всей стране перешла в нападение против демократических завоеваний. Однако, большая часть крестьян затисских областей, имеющих революционные традиции, хозяева наделных земель, крепко стояло за коммунистов. Национальные комитеты были прочными опорами защиты и дальнейшего развития достигнутых результатов. Они отбили атаки против аграрной реформы, организовали массовое движение за устранения главнейших представителей реакции.

Правильное, энергичное решение национальными комитетами всех этих задач свидетельствовало о творческой силе народа, приходящего к власти.

TARTALOM:

	old.
<i>Gaál Endre</i> : Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez. 1944—1945. —	3
<i>G. Soós Katalin</i> : A munkásság helyzete és sztrájkharca Szegeden az 1920-as években — — — — —	25
<i>Gulya Károly</i> : Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden. 1933—1939. — — — — —	56
<i>M. Tóth Erzsébet</i> : Adalék három Csanád megyei nagyközség nemzeti bizottságának történetéhez. — — — — —	73

SOMMAIRE

	page
<i>E. Gaál</i> : Données sur l'histoire de la liberation de Szeged — — — — —	3
<i>Catherine G. Soós</i> : Les conditions des ouvriers de Szeged et leurs mouvements de greve dans les années vingt de notre siecle — — — — —	25
<i>K. Gulya</i> : Les activités des communistes et des socialistes de gauche a Szeged (1933—1939). — — — — —	56
<i>Elisabeth M. Tóth</i> : Contributions a l'histoire des comités nationaux le trois communes du département de Csanád — — — — —	73

СОДЕРЖАНИЕ

	стр.
<i>Эндре Гал</i> : Данные к истории освобождения города Сегед — — — — —	3
<i>Г. Шош Кателин</i> : Положение рабочего класса и стачечная борьба двадцатых годов в городе Сегед — — — — —	25
<i>Гуля Кароль</i> : Деятельность коммунистов и левых социалистов в городе Сегед (1933—1939) — — — — —	56
<i>Елизабета М. Тот</i> : Данные к истории национальных комитетов трёх сел в комитате Чанад — — — — —	73

1. SZ. MELLÉKLET

CORRIGENDUM

Az Acta Universitatis Szegedinensis Sectio Historica 1. száma 57. oldala felülről számított 24—26 soraiban egy mondat megfogalmazása sajnálatos elírás következtében hibás. A helyes szöveg így hangzik:

Bizonyos mértékig azonban a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői is szembeszálltak a fasizmus (Kéthly, Buchinger, Mónus és mások).